

SOCIALNO DELO
LETNIK 59
JANUAR–MAREC 2020
ŠTEVILKA 1

ISSN 0352-7956
UDK 304+36

2020 • 1

S

UVODNIK

Vera Grebenc – **S POLEMIČNIM DIALOGOM PROTI UNIČEVANJU SOCIALNE DRŽAVE IN
IGNORIRANJU STROKOVNE ETIKE** – 3

ZNANSTVENI ČLANKI

Tamara Rape Žiberna, Janko Cafuta, Aleš Žnidar, Vito Flaker – **ZAČETNA ANALIZA
STANJA PO IZVEDENI REORGANIZACIJI – SKUPŠČINA KOT OBLIKA
AKTIVISTIČNEGA RAZISKOVANJA ZA IZBOLJŠANJE DELOVANJA CENTROV ZA
SOCIALNO DELO** – 5

Srečo Dragoš – **EROZIJA RELIGIOZNOSTI V SLOVENSKEM JAVNEM MNENJU IN MED
ŠTUDENT(KAM)I SOCIALNEGA DELA** – 29

Jamina Jerant – **ŽEPNINA KOT SREDSTVO PROTI REVŠČINI IN SOCIALNI
IZKLJUČENOSTI MLADOSTNIKOV IN MLADOSTNIC – DOBRODELNI PROJEKT
BOTRSTVO** – 51

Tadeja Knez – **VPLIV MODERNISTIČNE MISELNOSTI NA RAZVOJ POSTMODERNEGA
SOCIALNEGA DELA** – 65

STROKOVNI ČLANEK

Janja Lamberger – **ČUSTVENE ZLORABE OTROK OB LOČITVI STARŠEV SKOZI PRIZMO
CENTROV ZA SOCIALNO DELO** – 83

POROČILO

Petra Videmšek – **USPOSABLJANJE ZA SUPERVIZORJE/SUPERVIZORKE V SOCIALNEM
VARSTVU** – 99

KNJIŽNA RECENZIJ

Anže Jurček – Stephen A. Webb (2017) – *PROFESSIONAL IDENTITY AND SOCIAL
WORK* – 103

INDEKS

SOCIALNO DELO, LETNIK 58 (2019) – 107

letnik **59** – januar–marec 2020 – št. **1**

socialno delo

Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

ISSN 0352-7956

3 770352 795008

socialno delo

Izdajatelj
Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Glavna urednica
Vera Grebenc

Odgovorni urednik
Borut Petrovič Jesenovec

Uredniški odbor
Srečo Dragoš, Martina Kerec,
Nina Mešl, Tamara Rape Žiberna,
Irena Šumi, Mojca Urek, Darja Zaviršek

Uredniški svet
Gordana Berc, Lena Dominelli,
Shirley Gabel Gaetano, Subhangi Herath,
Duška Knežević Hočevar, Roman Kuhar,
Chu-Li Julie Liu, Rea Maglajlić, Jana Mali,
Theano Kallinikaki, Dragan Petrovec,
Paula Pinto, Francka Premzel, Shula Ramon,
Liljana Rihter, Alessandro Siccora,
Lea Šugman Bohinc, Mirjana Ule

In memoriam
Jo Campling

Naslov
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809 273, faks 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si

Spletna stran
<https://www.revija-socialnodelo.si/>

Tisk
Nonparel, d. o. o., Medvode

Naročnina (cena letnika)
za pravne osebe € 55,00
za fizične osebe € 27,00 (študentje € 23,00)
enojna številka € 13,50, dvojna številka € 27,00

Vključenost v podatkovne baze
International Bibliography of the Social Sciences
(IBSS)

Sociological Abstracts
EBSCO SocIndex with Full Text

Na leto izidejo štiri številke.

Subvencija: Javna agencija za raziskovalno
dejavnost Republike Slovenije

Smernice, kako pripraviti in predložiti prispevek za
objavo, se nahajajo na spletnih straneh revije.

Publisher
University of Ljubljana Faculty of Social Work
All rights reserved

Editor in chief
Vera Grebenc

Senior Editor
Borut Petrovič Jesenovec

Editorial Board
Srečo Dragoš, Martina Kerec,
Nina Mešl, Tamara Rape Žiberna,
Irena Šumi, Mojca Urek, Darja Zaviršek

Advisory Board
Gordana Berc, Lena Dominelli,
Shirley Gabel Gaetano, Subhangi Herath,
Duška Knežević Hočevar, Roman Kuhar,
Chu-Li Julie Liu, Rea Maglajlić, Jana Mali,
Theano Kallinikaki, Dragan Petrovec,
Paula Pinto, Francka Premzel, Shula Ramon,
Liljana Rihter, Alessandro Siccora,
Lea Šugman Bohinc, Mirjana Ule

In memoriam
Jo Campling

Address
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809 273, fax 2809270
socialno.delo@fsd.uni-lj.si

Web site
<https://www.revija-socialnodelo.si/en/>

Four issues are issued per year.

Subvention: Slovenian Research Agency

Guidelines for authors are published
on the Journal's web pages.

SOCIALNO DELO, Vol. 59, Issue 1
(January–March 2020)

SELECTED CONTENTS

- 5 Tamara Rape Žiberna, Janko Cafuta, Aleš Žnidar, Vito Flaker – Initial analysis of the state of affairs after reorganisation – Assembly as a form of activist research for improved functioning of centres for social work
- 29 Srečo Dragoš – Erosion of religiosity in Slovenian public opinion and among students of the Faculty of Social Work
- 51 Jasmina Jerant – Pocket money as a tool against poverty and social exclusion of youngsters – Charity project Godparenting
- 65 Tadeja Knez – Impact of modernity thinking on development of postmodern social work
- 83 Janja Lamberger – Emotional abuse of children during their parents' divorce through the prism of centres for social work

S polemičnim dialogom proti uničevanju socialne države in ignoriranju strokovne etike

Številka vsebuje prispevke, ki zagotovo vabijo bralce in bralke h kritičnemu razmisleku. V na videz nepovezanih vsebinah, tematsko, metodološko in tudi slogovno zelo različnih prispevkih lahko opazimo angažiranost avtorjev ter njihovo neposredno in polemično pisanje o obravnavanih problemih.

Reorganizacija centrov za socialno delo je tema, ki že nekaj let razburja strokovno javnost, tako rekoč vse od napovedi leta 2013, ko smo se prvič javno o tem pogovarjali na 5. kongresu socialnega dela. Z dejansko uveljavitvijo pred letom in pol pa se je pokazala vsa silovitost uničevanja avtonomije socialnega dela. Avtorji Tamara Rape Žiberna, Janko Cafuta, Aleš Žnidar in Vito Flaker v članku z naslovom »Začetna analiza stanja po izvedeni reorganizaciji – Skupščina kot oblika aktivističnega raziskovanja za izboljšanje delovanja centrov za socialno delo« predstavijo preliminarno analizo dosedanjih učinkov reorganizacije in ugotavljajo večjo centralizacijo in birokratizacijo dela, ignoriranje stroke socialnega dela, kadrovske podhranjenosti in izgorevanje zaposlenih. Čeprav bi pričakovali, da se bo za spremljanje in raziskovanje procesa reorganizacije zanimalo resorno ministrstvo, ki reorganizacijo vodi, pa lahko z razočaranjem ugotavljamo, da edine pobude za resno raziskovanje učinkov reorganizacije prihajajo od strokovnjakov in strokovnjakinj iz prakse in samoiniciativnih raziskovalk in raziskovalcev na Fakulteti za socialno delo. Raziskovalni prispevek avtorjev je zato še toliko pomembnejši in ga je hkrati mogoče brati tudi kot strateški načrt, saj sistematično predstavi vse ključne točke potrebnega odziva na nastalo situacijo in nakazuje ključne aktivnosti, potrebne, da se ustavi načrtno uničevanje socialne države in ignoriranje strokovne etike in popravi škodo, ki je nastala zaradi dehumanizacije tako zaposlenih kot uporabnikov storitev socialnega varstva.

V naslednjem članku Srečo Dragoš razpravlja o eroziji religioznosti v slovenskem javnem mnenju in med študent(kam)i socialnega dela. Na podlagi primerjav dostopnih statističnih podatkov iz raziskav slovenskega javnega mnenja in podatkov iz anketiranja študentk Fakultete za socialno delo, vpisanih pri izbirnem predmetu Religija in socialno delo, razpravlja o možnih razlogih za razlike v stališčih v obeh populacijah, spremembah trendov na področju religioznosti in interpretira proces sekularizacije, ki ga zaznava v dveh procesih, in sicer v demonopolizaciji religijskih institucij in individualizaciji verskih prepričanj. V članku zapiše, da ima opisani verski profil študentk in študentov Fakulteta za socialno delo ugoden vpliv na poklicno etiko socialnega dela, saj meni, da velika sekulariziranost ne sproža antiverske averzije,

hkratni odmik od religijske dogmatike pa izostri posluš za individualno pomembnost verske razsežnosti.

V izvirnem znanstvenem članku z naslovom »Žepnina kot sredstvo proti revščini in socialni izključenosti mladostnikov in mladostnic« avtorica Jasmina Jerant piše o pomenu dobrodelnega projekta Botrstvo. Avtorica je v poglobljenih intervjujih z desetimi slovenskimi najstnicami in najstniki, ki prejemajo denarno socialno pomoč, odkrivala, kaj zanje pomeni 30 evrov žepnine na mesec. Pomembno sporočilo njenega prispevka je v ugotovitvi, da denarni transfer sicer pomaga pri spoprijemanju s socialno izključenostjo mladih, a ne zmanjšuje revščine na dolgi rok. Predlaga povišanje višine denarnega prejemka, ki bi pripadal prejemnicam in prejemnikom transferja, in zagovarja uveljavitev univerzalnega temeljnega dohodka, ki bi destigmatiziral prejemanje denarnih pomoči.

V niz znanstvenih člankov sodi izvirni prispevek Tadeje Knez z naslovom »Vpliv modernistične miselnosti na razvoj postmoderne socialnega dela«. Avtorica na podlagi teorij glavnih postmodernih avtorjev izdelava, kot sama zapiše, kritično refleksijo o modernistični in postmoderni filozofiji in o rojstvu konstruktivistične miselnosti in na podlagi ključnih sklepov razpravlja o pomenu teh idej za stroko socialnega dela. Na podlagi njene razprave lahko sklepamo, da je glavna moč postmoderne refleksije v razgaljanju avtoritarnih vednosti – to je zgodovinsko omogočilo razkrivanje vzvodov družbenih neenakosti, kot je zajeto tudi v generičnem zapisu socialnega dela, ki si prizadeva za socialno pravičnost. A ne le za stroko socialnega dela, tudi v perspektivi razvoja družbe so pomembne njene misli v sklepnem delu članka, ko razmišlja, da mora pluralizem in epistemološke raznovrstnosti, ki jih uveljavlja postmoderna interpretacija realnosti, nujno spremljati sposobnost za dialog in dogovarjanje, če želimo upati na mir in sožitje v družbi.

V strokovnem članku Janje Lamberger o čustvenih zlorabah otrok ob ločitvi staršev avtorica opozori, da čustvena zloraba sodi v kategorijo psihičnega nasilja in da na centrih za socialno delo obstajajo protokoli ravnanja v teh primerih. V raziskavi, ki jo predstavi na manjšem vzorcu sodelujočih, poizveduje, kakšne izkušnje imajo strokovne delavke na centrih pri zaznavanju teh zlorab in s kakšnimi metodami dela se na problem odzovejo.

Sledita še dva prispevka. Avtorica Petra Videmšek poroča o poteku usposabljanja za supervizorje in supervizorke v socialnem varstvu, ki ga kot akreditiran program izvajamo na Fakulteti za socialno delo od leta 2018. Anže Jurček pa nas s knjižno recenzijo monografije *Strokovna identiteta in socialno delo*, ki jo je uredil Stephen A. Webb, povabi k branju.

Vera Grebenc, maj 2020

Tamara Rape Žiberna, Janko Cafuta, Aleš Žnidar, Vito Flaker

Začetna analiza stanja po izvedeni reorganizaciji

Skupščina kot oblika aktivističnega raziskovanja za izboljšanje delovanja centrov za socialno delo

Analiza temelji na Skupščini (in z njo povezanimi dogodki) o reorganizaciji centrov za socialno delo, ki je potekala 28. februarja 2019 in je združila učitelje, študente in praktike socialnega dela ter se je oblikovala kot odgovor na zaznane potrebe, ki so posledica reorganizacije. Tematsko zaokroženo je obravnavala problem, ki je sicer videti organizacijske narave, a lahko usodno vpliva na celotno strokovno področje socialnega varstva in dela pa tudi na znanost socialnega dela in organizacije. Preliminarna analiza dosedanjih učinkov reorganizacije kaže na centralizacijo in birokratizacijo dela, na neuspešno racionalizacijo delovanja centrov za socialno delo, ogrožanje avtonomije stroke, kadrovske podhranjenosti in izgorevanje zaposlenih. Skupščina je poleg predlogov (civilni monitoring, zahteva po decentralizaciji in razbremenitvi upravnega dela) ustvarila tudi nekaj praktičnih oziroma akcijskih rezultatov, da bi opozorila na pomanjkljivosti dosedanjih ukrepov in pozvala h konstruktivnemu dialogu za izboljšanje razmer za kakovostno socialno delo v centrih za socialno delo.

Ključne besede: aktivistično raziskovanje, civilni monitoring, birokratizacija, socialne zadeve, socialno varstvo, socialni delavci.

Dr. Tamara Rape Žiberna je univerzitetna diplomirana socialna delavka, magistra menedžmenta neprofitnih organizacij, zaposlena kot asistentka na Katedri za raziskovanje in organizacijo Fakultete za socialno delo. Kontakt: tamara.rape@fsd.uni-lj.si.

Janko Cafuta je po študiju socialnega dela uspešno končal še študij sociologije in psihoterapije. Trideset let poklicno opravlja socialno delo, največ z mladimi in družinami. Kontakt: janko.cafuta@gov.si.

Aleš Žnidar je diplomirani socialni delavec (UN). Zaposlen je na CSD Gorenjska, Enota Kranj. Je študent magistrskega študija na Fakulteti za socialno delo in študent Psihoterapevtske propedeutike na Fakulteti za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani. Kontakt: alesznidar.music@gmail.com.

Dr. Vito Flaker je redni profesor na Fakulteti za socialno delo. Kot raziskovalec in aktivist deluje na področjih duševnega zdravja, dezitucionalizacije, dolgotrajne oskrbe, drog, socialnega varstva... Kontakt: vito.flaker@fsd.uni-lj.si.

Initial analysis of the state of affairs after reorganisation – Assembly as a form of activist research for improved functioning of centres for social work

The analysis is based on the Assembly (and following events) on the reorganisation of centres for social work that took place on 28 February 2019 and brought together practitioners, students and teachers of social work as a response to their distress caused by the reorganisation. The assembly has, in a comprehensive manner, debated the problem, seemingly of organisational nature, but it can have a fatal effect on the whole profession of social work and the social care sector, as well as an implication on the social work and management as sciences. Preliminary analysis of the effects of the reorganisation indicates to centralisation and bureaucratisation of the services, ineffectual rationalisation of the function of centres for social work, impairment of the professional autonomy, insufficient workforce and burnout. The assembly proposed civil monitoring mechanisms, demanded the decentralisation and relief from the overburdening administrative tasks and produced some practical and action effects in order to bring attention to the unsuitability of the present measures and to appeal for a constructive dialogue for improvement of the conditions and possibilities for better quality work in centres for social work.

Keywords: civil monitoring, bureaucratisation, social affairs, social security, social workers.

Tamara Rape Žiberna, PhD, holds BA in social work and MA in management of non-profit organisations. She's employed as a Teaching Assistant at the Chair for Research and Organisation, at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Contact: tamara.rape@fsd.uni-lj.si.

Janko Cafuta holds BA in social work as well as in sociology and psychotherapy. He's been a social worker for thirty years, mostly with young people and families. Contact: janko.cafuta@gov.si.

Aleš Žnidar holds BA in social work. He is employed at the Centre for Social Work Gorenjska, Kranj Unit. He's a Master's student at the Faculty of Social Work in Ljubljana and a student of Psychotherapy Propedeutics at the Faculty of Psychotherapy Science at Sigmund Freud University in Ljubljana. Contact: alesznidar.music@gmail.com.

Vito Flaker, PhD, is an Associate Professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. He's a researcher and activist. His interests include mental health, desinstitutionalisation, long-term care, social security... Contact: vito.flaker@fsd.uni-lj.si.

Besedilo je neposreden in hiter odziv na aktualne procese, ki intenzivno potekajo že več kot eno leto in pol na centrih za socialno delo. Centri so eden ključnih stebrov stroke socialnega dela, zato lahko spremembe, ki jih uvajajo v njih, zelo vplivajo ne le nanje (na njihove zaposlene in uporabnike), pač pa tudi na stroko socialnega dela na sploh. Zato smo o tem javno spregovorili na skupščini.

Na začetku na kratko predstavimo socialno delo v javnem sektorju, s poudarkom na centrih za socialno delo in predvsem (do zdaj izvedeni) reorganizaciji njihovega dela. Zanimajo nas cilji reorganizacije, še posebej pa opažene posledice že izvedenih ukrepov, o katerih poročajo predvsem zaposleni in zaposlene na centrih (v nadaljevanju zaposlene).

Zastavitve in obdelave problema smo se lotili na način aktivističnega raziskovanja. Skupščina je pomenila mobilizacijo tistih, ki jih problem zadeva. Z besedilom dokumentiramo in analiziramo akcijo, ki je imela protestno, spoznavno in akcijsko naravo – ustvarila je védenje o aktualnem družbenem izzivu – reorganizaciji centrov za socialno delo, predvsem pa je tudi artikuli-rala predloge za nadaljnjo akcijo in rešitve.

Naša izhodiščna teza – pozneje smo jo potrdili – je bila, da procesi, ki se dogajajo na centrih (z oznako reorganizacije) ne potekajo v skladu z namenom, da naj bi z njimi izboljšali prav socialno delo na centrih in jih približali uporabnikom. To je bil tudi temelj soglasja akterjev pred začetkom procesa. Prav narobe: prinaša veliko novih izzivov in anomalij – krepi birokratizacijo, ne temelji na viziji novega delovanja centrov, neuspešna je celo v racionalizaciji, omejuje strokovno avtonomnost in ne odgovarja na izziv kroničnih kadrovskih primanjkljajev. Skupščina je bila tudi poziv na skupno delovanje, na udeležbo stroke, za določitev ciljev in vizije ter transparentno spremljanje procesa. Socialno delo potrebuje spremembe, ki bodo centre predvsem razbremenile upravnega dela, pa tudi, nasprotno temu, kar poteka zdaj, večjo decentralizacijo odločanja, saj bomo le tako odločanje in delo približali lokalnim skupnostim in uporabnikom. Ob pomanjkanju dialoga z nosilci procesa smo udeleženci skupščine sprožili peticijo, razmišljali o načinu spremljanja procesa in izvedli delavnico o potrebnih spremembah.

Poglavitni namen članka je v skladu z aktivistično metodo hitro obdelati razmeroma kompleksen pojav, ga predstaviti širšemu občinstvu in omogočiti nadaljevanje aktivnosti. Kljub razmeroma nekonvencionalni metodi pa ugotovitve, ki so jih dogodki, povezani s skupščino, povzročili in jih članek obravnava, ne izgubijo veljavnosti in praktične relevantnosti.

Socialno delo v javnem sektorju

V zadnjih letih smo na različnih področjih javnega sektorja priče trendu vse večjega uvajanja konceptov t. i. novega javnega menedžmenta (glej npr. Mongkol, 2011), ki jih sicer tudi na področju socialnega varstva opravičujejo z argumenti, kot so racionalizacija, večja stroškovna učinkovitost in večji poudarek področju menedžmenta (Rape Žiberna, 2013, str. 80), vendar pa (zaradi kompleksnosti situacij, v katerih socialno delo deluje) lahko to pomeni več izzivov kot pa novih rešitev.

Izzivi, s katerimi se ukvarjamo v socialnem delu, so namreč delno posledica razmer (ureditev) in zadevajo večjo skupino ljudi (Payne, 1995, str. 4, 5).

Urek in Eržen (2014, str. 166) menita, da je socialno delo »[...] po svoji doktrini, etiki in načelih izrazito skupnostno usmerjena stroka.« Payne (1996, str. 17–34) in Rode (2017, str. 64) se strinjata, da je »[d]efiniranje socialnega dela [...] težek posel« (Rode, 2017, str. 64)¹. Zadrege pa lahko opazimo tudi pri opredeljevanju metod oz. načinov dela socialnih delavk in delavcev. Milošević Arnold in Poštrak (2003, str. 100) navajata, da se v metodah dela, »[...] zrcalijo vse ostale temeljne prvine socialnega dela in se skozi njih dejansko uresničujejo.« Flaker (2003) ugotavlja, da so metode socialnega dela sestavljene iz teoretskih znanj, konkretnih spretnosti, metodologij dela in da hkrati izhajajo iz vrednot socialnega dela. Leta 2015 je Flaker (2015) predstavil novo taksonomijo socialnega dela in socialnega varstva, saj predhodna (sicer različna) »[...] zametka taksonomije [...]« (Flaker, 2015, str. 13) na obeh področjih opredeli kot »[...] zastarela in nezadostna [...]« (Flaker, 2015, str. 13). Dotedanjo delitev metod socialnega dela (glej npr. Milošević, 1989; Milošević Arnold in Poštrak, 2003) na delo s posameznikom, delo s skupino in skupnostno delo pa označi za nezadostno in zavajajočo (Flaker, 2015, str. 13).

Čačinovič Vogrinčič (2008, str. 11) kot ključno za socialno delo navaja soustvarjanje rešitev, to pa pojasni s konceptoma delovni odnos in izvirni delovni projekt pomoči, ki sta koncepta, ki ubesedita posebnost socialnodelovnih ravnanj v procesu sodelovanja. S tem se strinjajo tudi Bouwkamp in Bouwkamp (2014, str. 291–295) in Mešl (2018). Kot specifičnost socialnega dela pa Sitar Surić (2016) poudari, da poleg tega, da pove, kaj dela, pove tudi, kako.

Weber (2001, str. 54) ugotavlja, da v socialnodelovnem poklicu

[...] veliko pomeni nenapisano pravilo, da le socialni delavec, ki se ne skriva lagodno za togimi pravili, ki zaznava probleme drugega in posledično sprejema odgovornost in odločitve, potrebne za reševanje izzivov, le tak socialni delavec je sposoben dati drugemu tisto, kar poleg pomoči tudi potrebuje, ter si pridobiti njegovo spoštovanje in zaupanje.

Taka socialna delavka pa poleg ustreznega znanja o socialnem delu potrebuje (v javnem sektorju) tudi ustrezna pooblastila, zakonsko podlago in mandat ter primerno organizacijsko, delovno okolje, ki ji omogoča izvajati socialno delo.

Kompleksnost socialnega dela, metod in načinov dela na eni strani in želja po znanstvenem preučevanju takšnega dela na drugi strani sta pripomogli k uporabi in razvoju različnih načinov, metod preučevanja, raziskovanja, na primer akcijsko raziskovanje (gl. npr. Mesec, 1993).

¹ Rode (2017, str. 64) npr. definicije socialnega dela deli na »[...] takšne, ki naštevajo, in na abstraktne definicije.« Po njegovem mnenju pa imajo oboje svoje šibkosti – »[...] prve ne zajamejo celotne palete praks socialnega dela, druge pa so paradoksalno preozke in preobširne hkrati.« Payne (1997, str. 97) pa ugotavlja, da tudi same okoliščine (od zgradbe, v kateri poteka, pa do tega, znotraj katere dejavnosti, institucije se dogaja) lahko vplivajo na to, kako se izvaja socialno delo in kako ljudje o njem razmišljajo.

Trenutni izzivi v socialnem delu

Opažamo, da trenutna situacija na področju socialnega dela v Sloveniji ni najbolj spodbudna. Razmere so se poslabšale z gospodarsko krizo, vendar se zdi, da si v socialnem delu po njej še vedno nismo opomogli. Kot ugotavljajo Colnar, Dimovski in Grah (2018, str. 192), je zdajšnja finančna klima, s pomanjkanjem vlaganja v kadre – v njihovo izobraževanje in usposabljanje – povzročila, da morajo socialne delavke narediti več, v krajšem času in z manj možnosti za refleksijo o svojem delu. Na področju socialnega dela (v javnih zavodih) pa tudi vodenje praviloma poteka kot del področja delovanja strokovne delavke, ki se za navedeno ni usposabljala niti nima priložnosti (sredstev in časa) za takšno usposabljanje (Rape Žiberna, 2010; Stergulc, 2013).

Na drugi strani pa smo v Sloveniji, čeprav (tudi uradno) ni več gospodarske krize, še vedno priče povečevanju števila prejemnikov socialnih pomoči in socialno izključenih (Colnar, Dimovski in Grah, 2018, str. 191).

Centri za socialno delo

Centri za socialno delo so strokovne organizacije, ki se profesionalno in organizirano ukvarjajo s preprečevanjem in odpravljanjem socialnih stisk in težav posameznikov, družin in drugih skupin ljudi, ki so izpostavljeni problemskim situacijam ali izzivom. Centri za socialno delo so temeljna institucija, ki z ukrepi in storitvami za zagotavljanje socialne varnosti skrbijo za večji del socialnega varstva (Kuzmanič Korva, Perkovič, Kovač, Rapoša – Tanjšek in Flaker, 2004). Flaker, Mali, Rafaelič in Ratajc (2013, str. 57) opredeljujejo kot splošni mandat centrov za socialno delo to,

[...] da varuje tiste, ki so (socialno) ogroženi, pa ne morejo poskrbeti zase (jim manjka družbena moč), in da tistim, ki nimajo dovolj lastnih sredstev (socialnih in materialnih), omogoči dostop do sredstev, ki jih kot storitve ali prejemke zagotavlja država.

Ustanovitelj centrov za socialno delo je država, ki centrom namenja osrednjo vlogo koordinatorja socialnovarstvenih storitev (Kuzmanič Korva, Perkovič, Kovač, Rapoša-Tanjšek in Flaker, 2004).

Do 1. oktobra 2018 smo imeli mrežo 62 centrov (ki so imeli lastno pravno subjektiviteto in so delovali kot samostojni javni zavodi). S tem datumom pa so se dotedanji centri za socialno delo preoblikovali v 16 območnih (regijskih) centrov za socialno delo, ki imajo 63 enot. Enote (ki nimajo lastne pravne subjektivitete) skrbijo za različno število upravnih enot (in prebivalcev).

Po podatkih MDDSZ (2019 b) je imelo 1. januarja 2018 izmed vseh 1247² zaposlenih (to vključuje tako strokovne delavke kot tudi vse druge zaposlene) 50,4 % izobrazbo s področja socialnega dela. Za stanje leta 2003 pa je iz poročila Skupnosti CSD (2004) razvidno, da je najpogostejši poklic strokovnih delavk socialno delo (skoraj 64 %)³. To kaže na zmanjšanje števila (strokov-

² To v povprečju pomeni nekaj več kot 20 zaposlenih na posamezni enoti centrov za socialno delo.

³ Po podatkih MDDSZ (elektronsko sporočilo z dne 11. 2. 2019) socialne delavke sedaj predstavljajo manj kot 62 % strokovnih delavk.

nih) delavk na centrih za socialno delo, ki imajo socialnodelovno izobrazbo že pred izvedbo organizacijskega dela reorganizacije.

V preglednici 1 prikazujemo število zaposlenih na centrih za socialno delo v Sloveniji od leta 2002 do leta 2018, ki jih je financiralo Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (v nadaljevanju MDDSZ). Iz preglednice je razvidno tudi, da se je od leta 2013 do leta 2016 štiri leta zapored število zaposlenih na centrih za socialno delo zmanjševalo.

Preglednica 1: Število zaposlenih na centrih za socialno delo (financiralo MDDSZ za izvajanje redne dejavnosti) od leta 2002 do leta 2018.

Datum	Število zaposlenih	Verižni indeks
31. 12. 2002	835	-
31. 12. 2003	848	101,56
31. 12. 2004	968	114,15
31. 12. 2005	978	101,03
31. 12. 2006	979	100,10
31. 12. 2007	984	100,51
31. 12. 2008	1015	103,15
31. 12. 2009	1058	104,24
31. 12. 2010	1058	100,00
31. 12. 2011	1062	100,38
31. 12. 2012	1212	114,12
31. 12. 2013	1190	98,18
31. 12. 2014	1189	99,92
31. 12. 2015	1179	99,16
31. 12. 2016	1169	99,15
31. 12. 2017	1248	106,76

Vir: MDDSZ, 2019 b.

Colnar, Dimovski in Grah (2018, str. 201) so pripravili model petih stebrov, ki bi po njihovem mnenju ob reorganizaciji pripomogel k zapolnitvi vrzeli med potrebami in zdajšnjimi možnostmi na področju socialnega dela v Sloveniji. Kot ključnih pet dejavnikov tako navajajo interdisciplinarnost reorganizacije (pri prenovi delovanja centrov za socialno delo je treba upoštevati ugotovitve različnih pomembnih disciplin, področij, še posebej pa socialno delo in menedžment), povečanje učinkovitosti, izboljšanje upravljavskih in organizacijskih spretnosti v centrih za socialno delo, dezinstitutucionalizacija in razvoj potrebnih programov v neprofitnih organizacijah kot dopolnitev javnega socialnega varstva.

Reorganizacija centrov za socialno delo

Razmere za kakovostno socialno delo se na centrih za socialno delo slabšajo (gl. npr. Rode, 2005; Bezenšek Lalič, 2009; Rape Žiberna, 2010; Domiter Protner, 2014; Rape Žiberna, 2019), predvsem zaradi kadrovske podhranjenosti (in preobremenjenosti strokovnih delavk in delavcev) in drugih slabih delovnih razmer (npr. slabih možnosti za uvajanje v delo, izobraževanje).

Na podlagi ponavljajočih se razprav na kongresih socialnega dela, pogovorih o reorganizaciji centrov za socialno delo, v medijskih diskusijah in neformalnih razpravah med strokovnjaki trdimo, da so centri za socialno delo postali precej administrativno in pravno usmerjeni. Čeprav zaposlujejo v večini delavce in delavke (v nadaljevanju delavke) s socialnodelovnim znanjem, se stroka socialnega dela na centrih izgublja pod pritiski administrativnih in upravnih postopkov in birokracije (Sitar Surić, 2016). Vse to večja prepad med stroko socialnega dela in delom na centrih za socialno delo, socialne delavke pa pogosto nimajo dovolj časa in prostora delati, kar je njihovo delo – soustvarjati, vzpostavljati delovne odnose, krepiti moč uporabnikov in vzpostavljati projekte pomoči (Sitar Surić, 2016).

Ukrepi, ki smo jim priče v zadnjih letih (poskusi poenotenja delovanja centrov za socialno delo, prenos oz. prevzemanje novih/dodatnih nalog od vključno leta 2012) in so se intenzivirali v letu 2019 (izvedba organizacijskega dela reorganizacije, uvajanje dokumentnega sistema Krpan), so bili, ob prej navedenih opažanjih in pomislekih, podlaga tako za skupščino kakor za aktivistično raziskavo, o kateri poročamo v članku. V nadaljevanju najprej opišemo metodologijo, potem pa rezultate in predloge.

Raziskovalni problem in uporabljena metodologija

Problem raziskave se je, kot je pogosto značilno za aktivistično raziskovanje, oblikoval spontano. Seveda je konceptualno izhajal iz protislovij socialnega dela kot tudi iz vloge centrov za socialno delo in izzivov izpeljane reorganizacije. Inicijatorji skupščine smo problem formulirali v vabilu na skupščino (gl. Rape Žiberna, Žnidar, Cafuta in Flaker, 2019⁴), v katerem smo poudarili:

- potrebo po izboljšanju kakovosti socialnega dela,
- problem nevsebinske in zgolj formalne zastavitve reorganizacije,
- problem negativnih vplivov reorganizacije na stroko,
- to, da je dogajanje na centrih ključno za celotno stroko.

Gre torej na eni strani za strateške in konceptualne izzive stroke, na drugi pa za konkretne probleme in velike stiske, ki jih udeleženi pri tem doživljajo.

Teme in vplivov reorganizacije centrov za socialno delo smo se lotili na način aktivističnega raziskovanja (Hale, 2001; Kurnik, 2009; Tamše, 2012; Rafaelič, 2016; Couture, 2017). Aktivistično raziskovanje je sorodno akcijskemu raziskovanju (Mesec, 1993), so pa nekateri njegovi zastavki radikalnejši, stopnja udeležbe je večja in mejna razlika med raziskovalci in raziskovanimi skorajda neobstoječa, morda celo obrnjena (ko aktivisti raziskujejo delovanje centrov moči), imperativ družbenih sprememb je eksplicitnejši, okvir raziskovanja ni ustanova, temveč gibanje, to pa pomeni, da so aktivisti sami »naročniki raziskave«. Rafaelič (2016, str. 200) ugotavlja da »[...] če o akcijah pozneje izvedemo refleksijo in jih analiziramo, ustvarjajo znanje in so obrnjen proces akcijskega raziskovanja [...]«.

⁴ V tem tekstu lahko več preberete tudi o samem poteku skupščine, delavnice in drugih dejavnostih (dostopno tudi prek spleta https://www.revija-socialnodelo.si/mma/4_pol.pdf/2019071711244810/).

Aktivistično raziskovanje opredeli kot zadnjo fazo v razvoju akcijskega raziskovanja (Rafaelič, 2015).

Osnovne naloge aktivističnega raziskovanja⁵ razumemo kot: dokumentirati določeno akcijo, z njo ustvariti védenje o nekem družbenem problemu kot tudi artikulirati predloge za nadaljnjo akcijo in rešitve. Cilj aktivističnega raziskovanja je tudi mobilizacija tistih, ki jih določeni izzivi zadevajo.

Konkretno je to pomenilo, da je manjša skupina delavcev iz centrov za socialno delo skupaj z učiteljem socialnega dela zaznala problem, se odločila, da ga bo obravnavala v aktivističnem dialogu, na način skupščine, ki se je pred leti uveljavila kot oblika direktnega socialnega dela (Flaker, 2012); izvedla skupščino, okroglo mizo in delavnico ter skupaj z nekaterimi udeleženci teh dogodkov obdelala zapise.

V pridobivanje podatkov so bili tako vključeni študenti (45⁶), teoretiki (13⁷) in praktiki (socialne delavke iz centrov za socialno delo: 18⁸; dveh sindikatov: 2; drugih organizacij: (6⁹), v manjšem delu pa tudi mediji (1). V raziskavi so tako sodelovali tisti, ki jih je tematika zanimala, pritegnila. Tudi to je sicer ena od značilnost aktivističnega raziskovanja. Skupaj je tako v raziskavi sodelovalo 85 udeležencev. Gre torej za heterogeno skupino, posamezne skupine zastopa več predstavnikov z različnimi mnenji, zato menimo, da smo lahko dovolj zadostili tudi teoretski saturaciji. To se je pokazalo tudi v razpravah, ki so sledile in v katerih so sodelovala druga občinstva; saj so se teme, ki smo jih zaznali, ponavljale (ob dodajanju še drugih tem). Saturacija podatkov v aktivističnem raziskovanju sicer ni tako ključna kot pri klasični kvalitativni raziskavi, saj zorni kot in »vnos« materiala potekata glede na drugo vrsto občutljivosti in reprezentativnosti (Gilli, 1977).

Dobesedni prepisi so nastali na podlagi video in zvočnih posnetkov dogajanja, krajši povzetki povedanega pa so dostopni na blogu (Zapis, 2019). Zapise dogodkov smo analizirali. Analiza gradiva je potekala v dveh fazah. Zaradi želje po hitrem posredovanju gradiva in načrtovanju nadaljnjih aktivnosti smo najprej opravili hitro analizo transkripta skupščine. Pri tem smo v grobem upoštevali načela odprtega kodiranja. Mesec (1998, str. 106) opredeli odprto kodiranje kot

[...] postopek oblikovanja pojmov (postopek konceptualizacije) iz empiričnih opisov [...]. Je postopek kategoriziranja in razvrščanja podatkov, v katerem posameznim delom besedila pripisujemo pojme; besedila, ki smo jim pripisali isti pojem, zberemo, jih ločimo od besedil, ki spadajo pod drug pojem, in tako organiziramo podatke.

⁵ Več o takšnem raziskovanju v Rafaelič in Flaker (2012) in Flaker (2012).

⁶ Sodelovalo je 43 študentk Fakultete za socialno delo in 2 študentki Fakultete za družbene vede.

⁷ Iz različnih organizacij: Fakulteta za socialno delo, Inštitut RS za socialno varstvo, Fakulteta za družbene vede in Fakulteta za psihoterapevtsko znanost Univerze Sigmunda Freuda v Ljubljani.

⁸ Udeleženke so bile iz šestih centrov za socialno delo (oz. desetih enot centrov za socialno delo od 63).

⁹ Oddelka za svetovanje, zagovorništvo in ugotavljanje diskriminacije pri Zagovorniku načela enakosti (1), Inštitut Antona Trstenjaka (1), Inštitut RS za socialno varstvo (2), Socialna zbornica Slovenije (1), Socialna inšpekcija (1).

Odprto kodiranje tako pomeni, da zapisa ne analiziramo na podlagi vnaprej določenih kategorij, temveč uporabimo kategorije, ki nastanejo pri analitičnem branju zapisa. Iz zapisa skupščine smo izluščili kategorije, skladne z namenom skupščine. Tako smo dobili pet kategorij glede na učinke in proces »reorganizacije«.

V drugi fazi analize gradiva (transkripta okrogle mize z dne 9. 5. 2019 in delavnice z dne 18. 6. 2019) smo za izhodiščne vzeli identificirane teme iz prve faze in izvedli podrobnejšo kvalitativno analizo. V njej smo izvedli odprto, osno in odnosno kodiranje (gl. npr. Mesec, 1998). Pri obdelavi podatkov smo si pomagali s programom ATLAS.ti¹⁰ (gl. Lamut, 2012). Glavne ugotovitve in predloge posredujemo v tem članku javnosti, tudi z željo konsenzualne validacije (Mesec, 1998, str. 95, 96). Pri tej namreč v raziskavah participativne narave, kot piše Mesec (1998, str. 57), udeleženci posredujejo povratno sporočilo in potrdijo veljavnosti ugotovitev, veljavnost torej ne zadeva le raziskovalcev. Fokus analize so izzivi in že zaznane posledice reorganizacije.

Rezultati in razprava

Ugotovitve in predloge predstavljamo v obliki sedmih tem. Prvih pet tem (povezanih z izvedbo organizacijskega dela reorganizacije centrov za socialno delo) smo prepoznali po skupščini, kategoriji drugo in predlogi pa smo dodali na podlagi podatkov, pridobljenih na okrogli mizi in delavnici.

Birokratizacija – prevlada upravnega modela

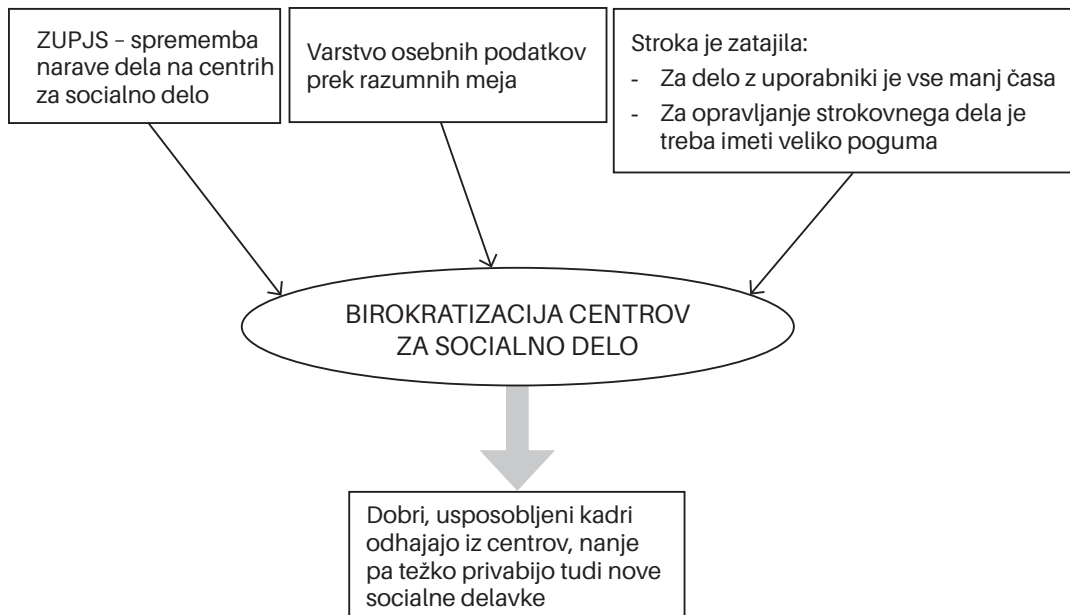
Kot prikazujemo v sliki 1, so centri za socialno delo v zadnjih letih podvrženi birokratiziranju in zato izgubljajo strokovno moč. Sodelujoči na dogodkih so se strinjali, da del odgovornosti za to poleg politiki (MDDSZ) verjetno pripada tudi stroki¹¹ (strokovne delavke, direktorji centrov za socialno delo in strokovna združenja). Socialno delo postaja vse bolj ujetnik upravno-pravnega in postopkovnega formaliziranja, saj ne moremo več govoriti o prilagajanju postopkov vsebini, pač pa obratno. Zato strokovno socialno delo od delavk zahteva vse več poguma, v navedenih razmerah pa vse več socialnih delavk ni pripravljeno delati (to se na nekaterih centrih za socialno delo že kaže v tem, da socialne delavke dajejo odpovedi, nove socialne delavke pa zelo težko pridobijo).

Tisto, kjer smo mi izgubili, so bili strokovni delavci, socialni delavci v večini [...], ko ti en socialni delavec poizkuša napisati to odločbo, da si lahko z izredno pomočjo kupi samo obutev nižjega cenovnega ranga, od kod mu ta ideja? To ne piše v nobenem zakonu, Bog varuj, da ne piše v kakšni etiki, a ne, ampak od kod je to njemu prišlo? Pa je bilo kar nekaj takih. Od kod je prišlo, da so za brezdomce rekli, [...] da jim lahko znižajo DSP zaradi tega, ker oni itak nimajo stroškov za bivanje. In da potem ena socialna inšpekcija na to odreagira, ker nobenemu drugemu ne kapne, da niso prišli to iz stroke, da bi rekli poslušajte ... ja, nekaj ne štima. Tu se moramo mi vprašati. (Delavnica, 18. 6. 2019).

¹⁰ V njem smo izvedli kodiranje in zasnovali paradigmatske modele.

¹¹ Ob analizi transkripta delavnice je bila koda »Birokratizacija – stroka je zatajila« najpogostejše pripisana koda (n = 31) izmed vseh kod.

Slika 1: Birokratiziranje centrov za socialno delo.

Pomembna sprememba za centre za socialno delo se je zgodila leta 2012, ko so na centre prenesli odločanje v zvezi s subvencijami stanarin in odločanje o štipendijah. Zaposleni na centrih za socialno delo ugotavljajo, da se je takrat spremenila narava dela, delo pa se od takrat pospešeno birokratizira. Novi Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (2010) ali ZUPJS pa je pri izračunavanjih otroških dodatkov vnesel tudi spremembo, po kateri otroških dodatkov ne izračunavajo več zgolj na podlagi dohodninske odločbe, pač pa je treba po novem upoštevati celotno premoženjsko stanje vlagatelja, to pa je občutno otežilo in podaljšalo postopke odločanja v zvezi s tem.

Reorganizacija brez vizije in ocene stanja – centralizacija

Ko je MDDSZ prestrukturiralo mrežo zavodov, vsebinskih vprašanj pri tej prenovi niso upoštevali. V proces priprav, niti pozneje, v samo izvedbo reorganizacije, niso vključevali ljudi iz stroke. Če pa so jih, jih niso upoštevali, največkrat so le ustvarjali vtis o vključenosti stroke v proces. Reorganizacija je bila tako izvedena brez prejšnjih analiz stanja, v pomanjkanju vizij in brez ocen predvidenih vplivov, ki jih bo imela.

Udeleženci so v povezavi s centralizacijo problematizirali:

- negotovost položaja vršilcev dolžnosti direktorjev centrov za socialno delo,
- neustreznost same centralizacije za kakovost sociale,
- omogočanje zaposlenim na centrih za socialno delo le izobraževanje, ki podpira centralizacijo delovanja centrov za socialno delo (se sklada z njo),
- (ne)delovanje, sestavo svetov zavodov centrov za socialno delo,
- uvajanje dokumentnega sistema Krpan.

Eden od udeležencev delavnice se je glede Krpana spraševal:

Kje je sedaj socialno delo? Pravite napolniti vsebino ... Kje je prostor za napolniti, kdo ima še prostor? Še ta Krpan, ki je sedajle, nastaja ... danes sem bil v [naveden kraj] na centru za socialno delo, ki je eden od bom rekel izjemno operativnih centrov, eden od močno operativnih centrov, jih je že ... še njih je že požrlo. Še tisti prostor, ki je bil, ga bomo sedaj zapolnili s Krpanom, ki je nekompatibilen z vso drugo statistiko, ki obstoja, ISCS 1, 2, ne vem, kaj še vse. Vse storitve, ki jih socialni delavec zna delati, jih bo treba podkrepiti s Krpanom, ne bo delal več z ljudmi, ampak z računalnikom, da ga bo pravilno vnesel notri. Mislim, tu se nam je zgodilo ... in jaz sem proti temu, da sedaj razmišljamo, kako bomo napolnili, ker ne moremo, ker ni prostora za napolniti. (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Najavili in izvedli so spremembo formalnega okvirja delovanja centrov, vsebina pa bi naj bila predmet poznejše prenove. Ni pa jasno, kako naj bi se brez vsakršnih načrtov pojavile nove vsebine ali kako naj bi izboljšali obstoječe, prav tako pa ni jasno, od kod pričakovane, da bo forma omogočila vsebinske spremembe oziroma izboljšave. Po mnenju strokovnih delavk in strokovnih delavcev reorganizacija na vsebinskem področju ni povzročila izboljšav. Prej nasprotno. Z njo so predvsem centralizirali vzvode oblasti in se pri tem niso dovolj ozirali na strokovna vprašanja.

Neuspešna racionalizacija

Ocene, predstavljene na skupščini, kažejo tudi na to, da reorganizacija z ekonomskega vidika ni upravičila posega, saj ocenjujemo, da je delovanje centrov zdaj dražje, kot je bilo prej. Za enak obseg storitev in nalog je zdaj potrebnih več ljudi, več prostorov. Tudi sama izvedba organizacijskega dela reorganizacije centrov za socialno delo je bila finančno zahtevna, sredstva pa bi bila lahko ustrezneje porabljena.

[...] eden od teh očitkov [...] je bilo to, a ne, da pravzaprav je bila ta kampanja, ki je [...] nekako potekala prejšnja leta v zvezi z reorganizacijo iz ministrstva, kjer so najeli za velike denarje neko PR službo, namesto da bi naročili kakšno raziskavo ali pa elaborat, a ne, ki bi povedal, kaj ima smisel pa kaj ga nima, ali pa kako drugače porabiti ta denar. Nekdo je rekel 300.000 evrov [...] [T]a kampanja [...] nas je scat peljala, a ne? (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Z reorganizacijo naj bi se poenotil sistem socialnega varstva. Prej smo imeli 62 centrov, ki so bili različno veliki (od 5 do 90 zaposlenih), zdaj pa so razlike na območnih (regijskih) centrih prav tako nerazumno velike – od 24 do 241 zaposlenih¹² (Skupnost centrov za socialno delo, 2019). Obstaja pa tudi velika razlika v številu prebivalcev na posameznega zaposlenega – od okrog tisoč prebivalcev na zaposlenega do skoraj dva tisoč. Od vseh zaposlenih na centrih za socialno delo je le okrog 50 odstotkov socialnih delavcev (2019 b). To kaže, da se na centrih za socialno delo zaposluje vedno več pravno-

¹² Naj ob tem opozorimo tudi na razhajanja v podatkih o številu zaposlenih. Ne ujemajo se podatki, ki smo jih pridobili od MDDSZ, na spletni strani Skupnosti centrov za socialno delo in od zaposlenih, ki navajajo, da je na enem od centrov za socialno delo zaposlenih več kot 300 ljudi.

-upravnega in drugega kadra, socialne delavke pa na centrih ne želijo več delati. Vse več pravnikov tudi prevzema vodenje centrov za socialno delo. To je najbrž vzporedni proces centralizacije centrov, morda celo en od njenih ključnih ciljev.

Avtonomija stroke in družbena odgovornost

Skupščina je pokazala, da se glas socialnih delavcev o problemih in izzivih težko prebije v javnost, tudi zato, ker imajo ponekod prepoved javnega nastopanja brez predhodne odobritve v. d. direktorja. Taka prepoved kaže na »privatizacijo« javne službe.

Stroka (Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije, Fakulteta za socialno delo) je že pred izvedbo reorganizacije opozarjala na vrzeli v samem načrtu. Predlagali so pilotno preizkušnjo modela reorganizacije, da bi lažje ocenjevali učinke, nenehno so opozarjali na veliko pomanjkanje kadra in sredstev pa tudi na potrebo po ustreznem usposabljanju in izobraževanju. Zahtevali so več dialoga s stroko, opozorili na pomanjkanje razumevanja ključnih imperativov stroke. Med temi tudi na pomen večje povezanosti z lokalno skupnostjo in na decentralizacijo za kakovostno strokovno delo.

Sogovorniki na delavnici so poudarili pomembnost avtonomije stroke socialnega dela, pogosti ugotovitvi sta bili, da je stroka zatajila in da procesi, ki potekajo na centrih za socialno delo, povzročajo izrivanje socialnega dela in socialnih delavk iz centrov za socialno delo.

Zaradi tega, ker socialni delavci zelo hitro postanejo odlični upravni delavci in tako naprej, obratno se težko zgodi [...] seveda zaradi same stroke – težje je biti oziroma je bolj naporno, [...] večji izziv, non stop moraš biti osredotočen [...] ampak tam na makronivoju – kaj mene skrbi? Še malo pa se bo en od politikov spomnil, zakaj pa pravzaprav rabimo socialne delavce, saj na teh centrih lahko delajo s srednjo izobrazbo, tiste cifre bodo že znali notri vstavljati in tako naprej ... (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Kadrovska podhranjenost in izgorevanje

Podatki, predstavljeni na skupščini, okrogli mizi in delavnici, kažejo, da je na slovenskih centrih za socialno delo že več kot desetletje vsaj 30 % zaposlenih premalo, kadrovska podhranjenost (glede na obseg nalog) pa se je leta 2012 in s prevzemom dodatnih nalog, povezanih z Zakonom o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev, še izraziteje povečala. S projektom socialne aktivacije naj bi povečali število zaposlenih na centrih, a te osebe niso zaposlene na centrih. V zadnjem času (leta 2019) omenjajo 73 novih zaposlitev, ki pa bodo najbrž namenjene administrativni podpori.

Udeleženci delavnice so omenili, da je treba nujno začeti reševati problematiko izgorevanja zaposlenih na centrih za socialno delo. Kot razloge za vse večje izgorevanje so omenili slabe delovne razmere:

Zelo ena negativna energija, ki izhaja dejansko iz slabih pogojev dela. Najprej je treba to popraviti, da ljudje zadihajo, a ne, ker sedaj se samo išče

enega zunanjega krivca, a veš, kam se bo usmerila ta negativna energija. (Delavnica, 18. 6. 2019)

Imam tudi podatke, ki kažejo v primerjavi z letom 2004, da je zadovoljstvo zaposlenih na centrih slabše sedaj, leta 2019 [...]. Mogoče kot zanimivost [...], bolj pa so zadovoljni [leta 2019] kot takrat [2004] z zahtevnostjo dela, medtem ko s svobodo pri delu so pa manj zadovoljne. (Delavnica, 18. 6. 2019).

Kot razlog za vse večje izgorevanje so omenili tudi kadrovsko podhranjenost. Poudarili so, da ni nepomembno, kakšen kader se zaposluje in za izvajanje česa, in da je bilo leta 2012 storjenih veliko napak, ki so pripomogle k večjemu izgorevanju.

Leto 2012 [...], ZUPJS, to, ne samo, da [...] smo takrat prevzeli veliko več del in nalog od teh drugih izvajalcev, kot smo prevzeli kadra, tudi številke obstajajo zelo natančne, ampak še nekaj se je zgodilo. Takrat se je zelo spremenila narava dela na centrih za socialno delo. (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Zgodilo se je to, da je tisto [ZUPJS] pomembnejše kot pa vse drugo na terenu in tisto na terenu je nepomembna zadeva, tisto [ZUPJS] pa mora biti. Lep primer – [naveden kraj] je dobila v tem trenutku, nepreverjena informacija, 22 novih zaposlitev. [...] Enega dobi vsaka enota [...] vse ostalo gre pa kam? Na pravice. Halo? (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Po izvedenem organizacijskem delu reorganizacije centrov se dogajajo na primer: povečan pritisk na podrejene, grožnje z odpovedjo delovnih razmerij, poslabšanje odnosov med zaposlenimi. Več ljudi je tudi na bolniških, ker izgorevajo na delovnih mestih¹³. Zaposleni so v stiskah, a se mnogi, ko dobijo možnost, da povedo, kaj se jim dogaja, za to ne odločijo, ker so prestrašeni. Ne gre pa le za strah, ampak tudi za zmedo, saj ni jasno, zakaj se kaj dogaja.

Po Sloveniji poslušamo o tem, da je s področja socialnega dela odšlo veliko vrhunskih strokovnjakov, ker niso več zmogli. Kdo bo potem navdihoval mlade ljudi, pripravnike, študente in jim dajal neko vsebino, neko moč, če odhajajo strokovnjaki, prihajajo pa mladi, ki govorijo le še o nekih členih ipd. Glejte, pri nas v zadnjem času delajo najtežje postopke odvzema začetniki. Storitveni nivo je ogromno izgubil. [...] V zadnjem času pa je prišlo do tega, da se branimo vsakega, ki nas kaj vpraša, ker nimamo časa niti zase. Malicamo iz predala. Sploh ne gremo ven. Sedaj nam beležijo minute. To so stvari, pri katerih nas nobeden ne podpre in ne sliši. Meni se zdi velik problem izgorelost in bolniške. Zaskrbljujoče se mi zdi, da z enega centra, ki je veljal za enega od najboljših, odide 15 ljudi, vrhunskih strokovnjakov. [...] Ko to problematiziramo, se nam smejejo ali mislijo, da si malo nor, oziroma te utišajo. [...] Naših pripomb čisto nobeden ne jemlje resno. Glede današnjega dogodka sem poklicala veliko kolegov, jih obvestila, pa pogledjte koliko nas je. [...] In jaz, edini glasnik, ki se še nekaj tam grem, kajti vsi ljudje so poskriti po pisarnah. To je sedaj realnost centrov. [...] In kakšne diplomske in kakšne ankete in kakšna vprašanja, če se branijo človeka in rečejo, ta ni moj, ta je tvoj, pojdite tja. In človeka šibamo po celem centru: ne, ta ne spada k meni. Kako se piše, na katero črko se piše? Ta ni moj, ta ni tvoj. Za teren sploh ni govora, sploh ni časa, [...] sem edina članica Socialne

¹³ Vse skupaj se zdi kot začaran krog, saj strokovne delavke, ki niso na bolniški, poleg svojega dela praviloma opravljajo še delo kolegic, ki so na bolniški, ob tem izgorevajo, so nezadovoljne, ker dela ne zmorejo opravljati, kot bi si želele.

zbornice. Pa poslušajte, kakšno združevanje? Kdo nas bo podprl? Ko smo kolege spraševali – nič jim ni več pomembno. To je realnost centrov. Vsi komaj čakajo, da grejo v penzijo. Izgorelost, bolniška, ljudje so skurjeni. [...] Naša realnost je kruta. Ljudje so poskriti, se ne želijo izpostavljati. V kuhinjo obešamo članke, pa nima nihče komentarja, odziva, ker kolegi ne upajo. V tem smo ujeti. (Okrogla miza, 9. 5. 2019.)

Prihajam iz [drugega CSD], kjer imamo podobno situacijo. Začeli smo se gristi med seboj, komunikacija je padla, nivo je padel, vzdušje je zelo težko, bolniških je vse več, tako kot govori gospa. Situacija je skoraj neznosna! Mislim, da je ključna zadeva, kako okrepiti ekipe, ker še sistem Krpan pride in mislim, da bo počilo na celi črti. Mislim, da ljudje ne bodo zmogli več. (Okrogla miza, 9. 5. 2019.)

Mi samo še v ekran gledamo. Mi ne gledamo več ljudi in nimamo več časa za človeka, za odnos. [...] Socialno delo je umrlo. Uporabnik je postal motnja v sistemu. Samo prosim, da ne prideš k meni, da bom sam v pisarni, da bom lahko vnesel v baze podatkov, ker naša vodstva zanimajo samo še številke in statistika. Pa ZUPJS moramo kriti. Mi moramo biti tiho in moramo celo odgovarjati na nora vprašanja nekega bogataša, kdaj bo dobili otroški dodatek. Pa kaj mene briga otroški dodatek, ko imam 20 ljudi, ki me čakajo s hudimi stiskami. To je noro! (Okrogla miza, 9. 5. 2019.)

Ob tem pa se je po opažanjih sodelujočih na delavnici »v zadnjih letih vse bolj razširila aroganca, ki se je razbohotila v vodilnih strukturah, v smislu – nismo odgovorni nikomur.« (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Drugo

Na okrogli mizi in delavnici so udeleženci govorili tudi o zgodovini ideje o reorganizaciji. Pri tem so ugotavljali:

- da ne vemo, kje od tranzicije (takrat smo imeli v Sloveniji dokaj zgledno urejeno socialo) se je zalomilo,
- da je bilo pobude za reorganizacijo zaslediti vsaj od leta 2003,
- da pravzaprav nikoli ni bilo jasno, kaj v delovanju centrov za socialno delo je treba spremeniti, je bila pa vseskozi omenjena kadrovska podhranjenost centrov za socialno delo,
- da je stroka govorila bolj o potrebnosti sprememb krovnega zakona (Zakona o socialnem varstvu) kot pa o potrebnosti sprememb v delovanju centrov za socialno delo,
- da je bilo pred oktobrom 2018 že veliko propadlih poskusov reorganizacije delovanja centrov za socialno delo,
- da na operativni ravni (v okviru reorganizacije) ni bilo mogoče narediti ničesar strokovnega.

Glede samega poteka reorganizacije centrov za socialno delo so sodelujoči ocenili, da je reorganizacija delovanja centrov politični projekt, ki je bil z ločevanjem organizacijskega in vsebinskega dela (vidika) napačno že zastavljen. Menijo, da so bile prioritete napačno oblikovane. Problematisirali so tako predhodno podpisovanje soglasja različnih deležnikov z reorganizacijo kot tudi samo izvajanje organizacijskega dela reorganizacije (nesmotrno porabo

sredstev, nestrokovno uvajanje sprememb). Tudi znotraj organizacijskega dela reorganizacije predvideni ukrepi niso bili izvedeni (npr. informativni izračun) ali ne delujejo, kot je bilo zamišljeno (enotna vstopna točka ne deluje kot je bila zamišljena, ni več terenskega dela). Bolj ključno kot organizacijsko udeleženci delavnice vidijo vsebinsko reorganizacijo dela centrov za socialno delo, o kateri pa ni nobenih informacij. Menijo, da je nujno, da je stroka aktivna in čim prej postane ključni akter strokovne prenove delovanja centrov.

Ob opisovanju stanja na centrih za socialno delo so udeleženci navajali, da so bili centri vedno organizacije, ki so vse izvedle in se vsemu prilagodile. Kot najbolj poslušne in ubogljive na centrih pa so govorci omenjali prav socialne delavke. Nekateri udeleženci delavnice so poudarili, da bodo šle spremembe le še v zniževanje stroškov in izrivanje socialnega dela iz centrov za socialno delo. Tudi na centrih ugotavljajo, da pritoževanje ni učinkovito, da je potrebna akcija. Na centrih sicer opažajo zaradi slabih delovnih razmer veliko negativne energije in iskanje zunanjega krivca, ki je odgovoren za neustrezne razmere. Kljub vsesplošni apatiji in pasivnosti zaposlenih na centrih za socialno delo (tudi zaradi preobremenjenosti in izgorelosti) pa so se nekateri centri (ali posamezni zaposleni) že aktivirali.

Kljub veliki kritičnosti sodelujočih do socialnih delavk in delavcev, do centrov za socialno delo (na njih opažajo procese razvrednotenja stroke socialnega dela in zaposlovanje novih ljudi še vedno predvsem na pravice) ter kritičnosti do strokovnih združenj (ki jim pripisujejo pomembno vlogo, nekateri pa opažajo, da nekatera združenja zaradi lastnih interesov preprečujejo spremembe) so se sodelujoči na delavnici strinjali, da je MDDSZ ključni akter reorganizacije centrov za socialno delo. Govorci so omenili, da opažajo, da socialne delavke na centrih doživljajo ministrstvo kot strokovno avtoriteto, čeprav to ni, in da so socialne delavke same sebi največji sovražnik. So pa ministrstvo nekateri udeleženci delavnice opisovali kot nekompetentno in arogantno, drugi pa ga doživljajo kot akterja, ki je pripravljen poslušati in potrebuje pomoč, saj tam ne vedo, kaj socialno delo sploh je, nimajo zaposlenega nobenega socialnega delavca in tako kot centri za socialno delo doživljajo veliko fluktuacijo kadra.

Ker ministrstvo bi moralo slišati strokovne zahteve [...]. Ker sedaj je pa ravno obratno. Tam gor [na MDDSZ] pripravniki pripravljajo strategijo razvoja, ne vem, česa, lepo te prosim. Mi pa tu junci pred penzijo, pa bomo to delali. Ne bo v redu. (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Na ministrstvu niso zlobni ljudje, ampak so enostavno ljudje, ki ne vejo. [...] Nebogljeni so, zelo nebolgljeni. (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Ni dolgo, ko sem bil na enem tistem, ko je [ministrica] predstavljala svoje vizije, je rekla, prosim, ne jamrati, povejte mi, kako naj stvari naredimo. (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Drugače sem imela pa tudi jaz vedno tam [na MDDSZ] točno tak občutek, ne [...] da bi bili, ne vem, nasprotni socialnemu delu ali, ne vem kaj, ampak se mi zdi, da res ne vejo. (Delavnica, 18. 6. 2019.)

Udeleženci so omenili, da se zdaj usposobljene socialne delavke ukvarjajo predvsem z vnašanjem podatkov v računalnik, zato se ne utegnejo ukvarjati

s strokovnim delom. Znova so opozorili, da se je leta 2012 zaradi Zakona o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev narava dela na centrih za socialno delo zelo spremenila in da nekateri strokovni delavci ne želijo več delati na centrih.

En strokovni delavec, ki je [...] to potrebno znanje [pridobil], a ne, [...] da ga spremenijo v nekoga, ki samo ... ne vidi stranke, a ne, samo odločbe izdaja, preračunava pravice, to je nesprejemljivo. In ta 2012 ZUPJS je spremenil popolnoma naravo dela na centrih za socialno delo. (Delavnica 18. 6. 2019.)

Hotel sem reči, da moramo iti nazaj v 2012, moramo, nujno je treba iti nazaj v 2012 in [...] reorganizacijo centrov je treba narediti. Zakaj? Zaradi tega, ker se je od tistega trenutka strokovno delo na centrih za socialno delo zanemarilo in so prihajale v ospredje pravice, ki niso nepomembne, ampak dejstvo je bilo, da je bilo nemogoče vkomponirati v socialno delo vse tisto. [...] Dajmo ta ZUPJS, če že ne more [...] iti stran iz centrov, kar bi bilo najbolj prav, vsaj kar se letnih pravic tiče, dajmo ga vsaj na stran, nekam, s čimer se socialni delavci več ne bodo ukvarjali. [...] In jaz mislim, da se moramo mi zmeniti, kje smo, a bomo napolnili vsebino in govorili o socialnem delu ali se bomo ukvarjali z ZUPJS-jem? Meni se zdi to grozno. (Delavnica 18. 6. 2019.)

Predlogi - skupščina

Ob izražanju stisk in ugotavljanju različnih izzivov so že udeleženci skupščine (torej na prvem srečanju) oblikovali tudi nekaj zasnov predlogov, kako bi žgoče stanje izboljšali.

Večja razvidnost - civilni monitoring

Skupščina je opozorila na potrebo po več razvidnosti, tudi s kanalom za informacije »s terena« o tem, kaj se po začetku reorganizacije dogaja. Skupščina je po načelu neposredne akcije odprla spletni prostor – blog o reorganizaciji (Zapis, 2019) – in oblikovala seznam elektronskih naslovov ljudi, ki želijo dobivati opise aktualnega dogajanja in opažanj z različnih centrov za socialno delo. Glede na pomanjkanje uradnega monitoringa in evalvacije učinkov naj bi bil to zametek civilnega monitoringa – tudi zbirališče idej in predlogov, kako naj bi se potrebnih sprememb lotili.

Reorganizacije centrov za socialno delo niso pripravili in izvedli na podlagi resnih analiz stanja in niso predvideli postopkov vrednotenja njenih rezultatov (gl. Rihter, 2004). Evalvacija tako izvedene reorganizacije je malo verjetna, saj že v izhodišču manjkajo utemeljene predpostavke zanjo. Predpostavke, s katerimi so jo najavljali, so bile precej pavšalne, na primer, da bo manj birokracije in več strokovnega, terenskega dela. Takšne izjave niso temeljile na načrtih, ki bi to zagotavljali. Vsaka resna evalvacija bi tako že v uvodu razkrila praznino reorganizacije. Zato je bil eden od sklepov skupščine, da izvedemo civilni monitoring reorganizacije, kot jo bomo zmogli, glede na omejene vire.

Peticija – Izjava o poteku reorganizacije centrov za socialno delo

Na podlagi razprave na skupščini in pobud s terena (CSD) smo oblikovali spletno peticijo, s katero bomo poskušali vplivati na odločevalce, politiko, da prisluhne strokovni javnosti (in tudi uporabnikom) in da s stroko (brez fige v žepu) začne načrtovati nadaljnje ukrepe, ki so potrebni sprva za normalizacijo, nato pa za izboljšanje razmer na CSD za potrebne spremembe. Peticija je dostopna na internetni strani (Peticija, 2019).

Razbremenitev upravnega dela

Otroške dodatke je moč na podlagi upoštevanja dohodninske lestvice poenoteno in računalniško avtomatizirano izračunavati na državni ravni, zunaj centrov za socialno delo. Tudi izračunavanje subvencij vrtcev in štipendij pravzaprav ni socialno delo in bi bilo bolje, da se tudi to izvaja v drugih ustanovah. Rešitev, ki jo soglasno predlagajo udeleženci na dogodkih skupščine (glede na ugotovljeno stanje: enotna vstopna točka ne deluje, kot je bila zamišljena), je vrnitev na stanje pred letom 2012, izločitev odločanja o letnih pravicah s centrov za socialno delo (npr. na socialne urade, ki se lahko ustanovijo v okviru občin), socialne delavke, ki se zdaj ukvarjajo s tem, usposobljene pa so za delo z ljudmi, pa naj se vrnejo k izvajanju storitev. To bi lahko pripomoglo k ponovni vzpostavitvi drugačne, strokovne klime na centrih za socialno delo. Navedene rešitve bi centrom za socialno delo omogočile, da bi lahko strokovni delavci bolj poglobljeno sodelovali z ljudmi in se poglobljeno ukvarjali s kakovostjo njihovega življenja, pa tudi lažje bi šli »Na teren, bližje k ljudem!« (MDDSZ, 2019 a).

Potreba po decentralizaciji

Razpravljalci so omenjali prve negativne učinke reorganizacije na zagotavljanje dosedanje ravni storitev uporabnikom. S centralizacijo se vodenje centrov za socialno delo vse bolj umika iz lokalnih okolij – stran od uporabnikov, lokalnih oblasti in lokalnih oblik pomoči. Pričakovati je, da to ne bo dobro vplivalo na kakovost sodelovanja z uporabniki in zagotavljanje podpore v lokalnem okolju (v katerem naj bi centri za socialno delo izvajali tudi koordinatorsko v pluralni mreži izvajalcev), saj je bilo že v preteklosti, ko je center za socialno delo praviloma pokrival le nekaj občin (zdaj pa je ta številka precej večja), ponekod opaziti precej nezaupanja lokalnih skupnosti do centrov za socialno delo.

Stavka

Med zaposlenimi na centrih za socialno delo so mnenja o stavki deljena. Še posebej so socialne delavke pri razmišljanju o njej v precepu, ker se bojijo, kaj bi morebitna stavka lahko povzročila skupinam ljudi, s katerimi sodelujejo, saj se te spoprijemajo z največjimi izzivi. Zelo pogosto zaposleni stiskam in izzivom uporabnikov dajejo prednost pred svojimi. Nekateri v času praznikov niti ne gredo na dopust, če jim prej ne uspe vsega postoriti za uporabnike. Na

morebitni poziv k stavki tako gledamo kot na skrajno možnost, ki pa se zdi verjetna, če bodo še naprej vse druge možne poti komuniciranja in sodelovanja prekinjene.

Predlogi - okrogla miza in delavnica

Cilja okrogle mize in delavnice sta bila:

- pridobiti čim več različnih predlogov, kako naprej, kakšne spremembe so potrebne v slovenski socialni na treh ravneh (mikro, mezo in makro),
- identificirati predloge, aktivnosti, ki se jih lahko čim prej lotimo, in osebe, ki so pripravljene prevzeti koordinatorsko vlogo.

Makroraven (država, stroka)

Udeleženci delavnice smo se strinjali, da so zgolj pogovori o tem, da je stanje slabo, premalo in da mora po eni strani stroka socialnega dela prevzeti pobudo pri iskanju rešitev, ki so izvedljive glede na trenutno stanje, in začeti vsebinsko reorganizacijo, po drugi strani pa ugotoviti, kako uveljaviti rešitve, ki so že na voljo in jih tudi zakon dopušča. Te je treba udeležiti ali (vsaj nekatere) pilotno preizkusiti. Potrebna je enakopravnost med politiko in stroko, ki mora biti avtonomna. Strinjali smo se, da poenotenje ne prinaša rešitev, da raznovrstnost ni problematična in da je potrebna harmonizacija.

Poleg večje razvidnosti, h kateri lahko pripomore tudi publiciranje, udeleženci delavnice menimo, da je odločevalcem treba predstaviti socialno delo in kaj za socialno delo ni sprejemljivo. Ugotovili smo, da se morajo strokovna združenja (npr. Društvo socialnih delavk in delavcev Slovenije, Socialna zbornica Slovenije, Skupnost centrov za socialno delo Slovenije) skupaj s Fakulteto za socialno delo bolj povezati in sodelovati.

Menimo, da se bo ustrežnejša klima na centrih za socialno delo lahko vzpostavila, če se stanje vrne na raven pred leto 2012 (pred uvedbo Zakona o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev). Sogovorniki so predlagali, da bi bilo treba letne pravice, ki temeljijo zgolj na prihodkih, umakniti iz pristojnosti centrov za socialno delo – morda bi lahko na občinah oblikovali nekakšne socialne urade, ki bi to urejali.

Socialni delavci in delavke so kot zelo pomembno, morda celo ključno za obstoj socialnega dela na centrih za socialno delo omenili, da v svoji praksi velikokrat opažajo, da se kolegi (socialni delavci in delavke) ne odločijo, da bi delali socialno delo po sodobnih konceptih, zato so predlagali, da je treba popularizirati takšno socialno delo predvsem med socialnimi delavci in delavkami. Za ta namen so predlagali mesečne dogodke v klubih socialnega dela po Sloveniji za socialne delavce in delavke, ki bi bili namenjeni pogovorom (po potrebi tudi delavnicam ipd.) o socialnem delu.

Tako kot na skupščini je bila tudi na okrogli mizi in delavnici večkrat kot možnost omenjena stavka, pa tudi demonstracije, da bi se izzivi in težave na centrih za socialno delo vendarle začeli ustrezneje reševati, in predvsem, da bi pridobili sogovornike z MDDSZ. V pogovoru pa se je kot najprimernejša

oblika zdela stavka v obliki doslednega izvajanja socialnega dela, če se izzivi in težave na centrih za socialno delo ne bodo začeli reševati.

Med zahtevnejšimi predlogi, ki bi pripomogli k izboljšanju stanja, je bil tudi univerzalni temeljni dohodek.

Predvsem pa menimo, da je treba (morda tudi kot del vsebinske reorganizacije) čim prej pripraviti konkreten strokovni program. Ključno se nam zdi, da stroka pove, kaj si želi v krovnem zakonu (Zakon o socialnem varstvu). Priprave programa bi se lahko lotili kot – tako kot pred več kot desetletjem – priprave *Kataloga javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo* (2007). Pri tem pa je dobro izhajati iz smernic, ki so v preteklih poskusih reorganizacije že bile pripravljene (s ključno osebo). To se danes tudi v praksi kaže kot primeren in učinkovit model dela, kot je bil predstavljen npr. na konferenci *Doktrina in praksa socialnega dela z družinami s številnimi izzivi: izkušnje projekta LIFE* (tej temi bo posvečena tematska številka revije *Socialno delo* v letu 2020). Pri oblikovanju programa pa se je nujno opreti tudi na ugotovitve obstoječih raziskav in izvesti potrebne nove.

Mezoraven (centri za socialno delo)

Treba je ohraniti določen del raznovrstnosti med centri za socialno delo (glede na potrebe uporabnikov in lokalnega okolja) ter omogočati in (finančno) podpirati odzivanje na zaznane potrebe uporabnikov in dobre prakse socialnega dela na centrih za socialno delo.

Znotraj posameznih centrov za socialno delo in njihovih enot je treba vzpostaviti drugačno, bolj stroki socialnega dela naklonjeno klimo, zagotoviti je treba ustrezno (mentorirano) uvajanje na novo zaposlenih v delo in spremeniti sestavo svetov zavodov.

Ugotovili smo tudi, da je treba (predvsem zaradi uporabnikov) poenostaviti nekatere obrazce in postopke.

V času delavnice je bilo še posebej aktualno uvajanje dokumentnega sistema Krpan. Udeleženci so navajali več pomislekov glede njegove implementacije. Predlagali so tudi organizacijo konference zgolj o tej temi, na kateri bi lahko bolje prikazali pomisleke, izzive pa tudi morebitne koristi tega sistema.

Stroka mora biti avtonomna, da bodo tudi socialne delavke lahko imele ustreznejšo poklicno identiteto in samozavest. K temu bi lahko pripomogla tudi ustreznejša ureditev pogojev za strokovno delo (dosledno izplačevanje nadur ipd.) in izobraževanj (količinsko in vsebinsko). Potrebna pa sta tudi strokovna avtonomija vodij zavodov in razmislek o potrebi po jasnejši razmejitvi poslovne in strokovne funkcije direktorja (morda v obliki dveh direktorjev).

Mikroraven (zaposleni)

V socialnem delu je več izzivov povezanih s strokovno identiteto socialnih delavk. Zdaj je še posebej aktualen izziv izgorevanja socialnih delavk (in torej njihova

velika fluktuacija). Zaposleni na centrih za socialno delo so stanje namreč opisovali kot zelo alarmantno, a zdi se, da se ključni akterji tega ne zavedajo.

Mi rabimo pomoč. Kako lahko damo pomoč drugim, če smo sami nemočni. Mi smo neučinkoviti in nevarni za ljudi, tako skurjeni, kot smo. (Okrogla miza, 9. 5. 2019.)

Prvi, ki rabijo podporo in pomoč, so socialni delavci. [...] Poznate ta koncept: »Help for the helper«. [...] To bi bila sedaj ena taka stvar, pomembna, pomagati tem »helperjem«, kajti če si sam »skurjen«, če si v depresiji, ne moreš pomagati ljudem, ki prihajajo k tebi s svojimi težkimi problemi. Kako izboljšati delovanje centrov? Prva stvar so ljudje na centrih, kako jih podpreti, kako jih okrepiti, kako jih razbremeniti. Meni je logično, da ne pridejo na tak dogodek, kot je ta naš današnji, ker nimajo energije. Nimajo energije niti za razmišljanje o teh zadevah. (Okrogla miza, 9. 5. 2019.)

Verjetno lahko prav tem izzivom, s katerimi se spopadajo zaposlene na centrih za socialno delo, in že dlje časa trajajočim občutkom prezrtosti in neslišnosti pripišemo tudi nizko stopnjo aktivnosti, participacije v prizadevanjih skupščine za osvetlitev in izboljšanje razmer. Ne dvomimo pa, da se bodo strokovne delavke centrov za socialno delo, predvsem socialne delavke, lahko motivirano in tvorno lotile soustvarjanja ustrežnejših razmer za izvajanje socialnega dela na centrih za socialno delo, če se bodo tako država (predvsem MDDSZ) kot tudi že omenjena strokovna združenja primerno in aktivno začela takoj ukvarjati z reševanjem najaktualnejših izzivov in predvsem poskrbela za stabilizacijo razmer na centrih za socialno delo za zaposlene.

Sklepno razmišljanje

Skupščina (z vsemi nadaljnjimi aktivnostmi) je tematsko zaokroženo obravnavala izziv, ki je sicer videti organizacijske narave, a je lahko usoden za celotno strokovno področje socialnega varstva in dela, vpliva pa tudi na znanost socialnega dela in organizacije (teh tu nismo obravnavali). Rezultati skupščine so spoznavni in akcijski.

Najpomembnejše spoznanje je, da do zdaj izvedena reorganizacija ni izboljšala delovanja centrov za socialno delo. V razpravah na skupščini in tudi ob njej, ob različnih razlagah motivov in različnih predlogih, ni prav nihče našel pozitivnih učinkov, razen morda učinka mobilizacije in poenotenja stroke, ki ga je sprožila, in možnosti za nov razmislek ne le o organizacijskih, temveč tudi temeljnih vprašanjih socialnega dela in varstva.

Opozorila je tudi, da lahko oblastna struktura uvede v prakso delovanja karkoli, tudi tako absurden ukrep, kot je takšna reorganizacija. To povzroča resignacijo in hkrati upor. Vsaj delno podobne procese birokratizacije opazamo tudi na drugih področjih, npr. v zdravstvu. To, da strokovne delavke izgorevajo (gl. VAL 202, 2019) na delovnih mestih, je ena od posledic, ki je lahko povezana tudi z načini upravljanja s temi sistemi.

Izgorevanje je zelo aktualna tema na centrih za socialno delo, kot izhaja tudi iz hitrega pregleda tem študentk in študentov Fakultete za socialno delo. V zadnjih desetih letih je bilo namreč v okviru diplomskih nalog študentk

fakultete opravljenih vsaj 16 raziskav o izgorevanju zaposlenih na centrih za socialno delo, od tega jih je bilo kar deset opravljenih v zadnjih petih letih (E-gradiva FSD, 2019). Colnar, Dimovski in Grah (2018, str. 201) imajo prav, da je pri prenovi delovanja centrov za socialno delo treba upoštevati ugotovitve različnih pomembnih disciplin, vendar pa je najprej treba razmere v centrih za socialno delo stabilizirati (kadrovsko popolniti, zagotoviti osnovne pogoje za ustrežnejše razmere in odnose v centrih za socialno delo, prilagoditi normative ipd.), da bo kakršnokoli uvajanje sprememb (ki bi lahko izboljšale področje strokovnega dela in učinkovitost) sploh mogoče (gl. Osborne in Brown, 2005).

Videti je, da vplivna omrežja, ki delujejo znotraj centrov politične moči, usmerjajo pomembne tokove, po pravilu brez upoštevanja predstavnikov stroke in brez dialoga s tistimi, ki jih to zadeva – stroke, zaposlenih na centrih za socialno delo, lokalnih skupnosti (kot poudarjata tudi Urek in Eržen, 2014, je socialno delo skupnostno usmerjena stroka), še najmanj pa so vanje vključeni uporabniki (tudi to presega temo tega članka). Morda centri za socialno delo res niso med najbolj vplivnimi organizacijami v družbi, gotovo pa so pomemben pokazatelj tega, kar se dogaja v družbi. Priče smo osiromašenju zdaj tega, drugič drugega strokovnega področja, ki jim, v zameno za vsebinsko praznjenje, vsiljujejo neosebne avtorske organizacijske sheme, ki imajo v ospredju skrb za čim bolj prosto razpolaganje z denarjem in ljudmi.

Delovne razmere, ki so se v zadnjih desetletjih vzpostavile na centrih za socialno delo, po opažanjih različnih deležnikov niti ne podpirajo niti ne omogočajo dovolj dobrega delovnega okolja za izvajanje socialnega dela v skladu s sodobnimi koncepti (Čačinovič Vogrinčič, 2008; Sitar Surić, 2016; Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019). Poleg tega, da so stalne in nepremišljene spremembe načele odnose znotraj enot centrov za socialno delo, se je na nekaterih enotah pozornost s socialnega dela (kot ga z definicijo in etičnimi načeli opredeljuje tudi Mednarodna zveza socialnih delavk in delavcev – IFSW, 2019) preusmerila na administrativno delo. Administrativno delo tako ob kadrovski podhranjenosti centrov za socialno delo jemlje strokovnim delavkam energijo in predvsem zelo potreben čas za socialno delo (Rape Žiberna, 2019), hkrati pa za samo stroko socialnega dela in kakovost dela z uporabniki ne pomeni opaznejših izboljšav.

Sporočilo skupščine (in dogodkov po njej) je, da bo nastala zelo velika škoda, če bomo iz socialnega varstva izrinili človečnost in jo nadomestili s praznim birokratizmom, kakršen je značilen za nekatere javne službe. Hkrati to velja tudi za kakovostno socialno delo. Centri za socialno delo potrebujejo takšno organizacijsko shemo vodenja in upravljanja (morda tudi v tesnem sodelovanju s področjem menedžmenta, kot predlagajo Colnar, Dimovski in Grah, 2018), ki bo ponudila smiselno organizacijo dela, tako, ki bo omogočila razvoj stroke. To zahteva tudi prenos upravnega dela v upravni sektor in ustvarjanje razmer za dobre prakse, do katerih imajo brezplačni dostop vsi ljudje.

Skupščina je ustvarila tudi nekaj praktičnih oziroma akcijskih rezultatov. Že sam dogodek je pomemben (saj je poleg pozornosti v strokovni javnosti vzpod-

budil tudi nadaljnje aktivnosti). Ustvarja priložnost za razpravo in dialog, ki je prej manjkal, elektronski naslov¹⁴ in (vsaj začasno) platformo za sporočanje pobud, predlogov, komentarjev, mnenj, pozivov k akciji in za obveščanje o dogajanju. S tem pa je skupščina omogočila tudi druge pobude ter poglobljeno in angažirano razpravo, ki je že dalj časa manjkala. Glede na to, da gre le za civilno pobudo, menimo, da je zdaj predvsem na institucionalnih akterjih, da zagotovijo kontinuiteto in smiselno ravnanje v skupno dobro v prihodnje.

Ugotovitve, sklepi, predlogi in pobude, ki smo jih dokumentirali in o njih razpravljali na predstavljenih dogodkih, so v tem besedilu (in tudi drugih) parcialni. Izhajajo iz izkušnje, stiske in ogorčenja. Težko bi jih imeli za »reprezentativne« v ustaljenem pomenu besede, tako statistično kakor politično, jih pa kljub temu doživljamo kot veljavne, saj v aktivističnem raziskovanju velja, da skupine, ki so občutljivejše za družbena protislovja in vidijo dlje kot drugi, bolj reprezentativno in veljavno zaznavajo družbene probleme pa tudi njihove rešitve (Gilli, 1977).

Avtorji se zavedamo, da s tem prispevkom nismo obdelali problema v celoti, še manj pa, da smo ga obravnavali v vsej njegovi kompleksnosti, smo pa kljub temu pokazali, da cilj reorganizacije (kot je bil ubeseden tudi v sloganu »Na teren, bližje k ljudem!«) še ni bil dosežen oziroma so zaznani učinki izvedene reorganizacije centrov za socialno delo zdaj bolj obratni – manj energije in časa za socialno (tudi terensko) delo. Vodilo tega članka (in prej skupščine) ni bilo problem obdelati do konca, sistematično in brez možnosti dvoma o ugotovitvah in predlogih, oziroma na znanstveno rigorozen način. Pač pa so bili kriteriji te objave relevantnost, aktualnost in hitrost poročanja, ki so tudi sicer značilni za takšna raziskovalna dejanja (npr. hitra ocena potreb in storitev – Flaker in sodelavci, 2019). Zato imamo našo akcijo bolj za pobudo za razmislek, dialog in skupno delovanje kot pa za zaokrožen znanstveni aparat.

Bojimo pa se, da lahko, če se vsi potrebni akterji takoj ne povežejo v prizadevanjih za takojšnji začetek ukvarjanja z izboljšanjem delovanja centrov za socialno delo, stroka socialnega dela dokončno izgubi svoj boj pod različnimi pritiski (Sitar Surić, 2016) in bi na centrih za socialno delo postala zgodovina, to pa bomo še bolj kot že danes občutili vsi prebivalci Slovenije (in ne predvsem zaposleni na centrih kot zdaj). Kot ugotavlja tudi Rape Žiberna (2019), je izmed vseh strok, ki delujejo na centrih za socialno delo, prav socialno delo tista, ki si še posebej prizadeva tako za zagovornišтво (gl. Bernik, 2018) kot tudi za priznavanje in omogočanje enakopravne vloge uporabnika kot kompetentnega sogovornika v soustvarjalnih procesih pomoči (gl. Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019).

Viri

- Bernik, B. (2018). *Zagovornišтво uporabnic in uporabnikov centrov za socialno delo* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Bezenšek Lalić, O. (2009). *Odzivanje socialnih delavk in delavcev na nasilje v družini*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.

¹⁴ skupscina-o-reorganizaciji-csd-jev@googlegroups.com

- Bouwkamp, R., & Bouwkamp S. (2014). *Blizu doma: priročnik za delo z družinami. Ravnanje z interakcijskimi vzorci v družini, pri procesih podpore in pomoči ter na področjih psihosocialnega dela*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Pedagoška fakulteta, Inštitut za družinsko terapijo.
- Colnar, S., Dimovski, V., & Grah, B. (2018). Integrated social work management model in the Republic of Slovenia. *Socialno delo*, 57(3), 189–207.
- Couture, S. (2017). Activist scholarship: the complicated entanglements of activism and research. *Canadian Journal of Communication*, 42, 143–147. Pridobljeno 9. 4. 2019 s <https://www.cjc-online.ca/index.php/journal/article/view/3107/3332>
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Domiter Protner, K. (2014). *Zloraba otrok v družini*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- E-gradiva FSD (2019). Iskanje po bazi podatkov. Pridobljeno 14. 10. 2019 s <https://egradiva.fsd.uni-lj.si/search>
- Flaker, V. (2003). *Oris metod socialnega dela: uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo in Skupnost centrov za socialno delo.
- Flaker, V. (2012). *Direktno socialno delo*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Flaker, V. (2015). *Prispevki k taksonomiji socialnega dela in varstva*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Mali, J., Rafaelič, A., & Ratajc, S. (2013). *Osebnostno načrtovanje in izvajanje storitev*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Flaker, V., Ficko, K., Grebenc, V., Mali, J., Nagode, M., & Rafaelič, A. (2019). *Hitra ocena potreb in storitev*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Gilli, G. A. (1977). *Kako se istražuje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hale, C. R. (2001). What is activist research? *Social Science Research Council*, 2(1–2), 13–15. Pridobljeno 5. 12. 2017 s <https://items.ssrc.org/what-is-activist-research/>
- IFSW (2019). Mednarodna zveza socialnih delavk in delavcev. Pridobljeno 15. 10. 2019 s <https://www.ifsw.org/about-ifsw/>
- Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo* (2007). Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo Slovenije.
- Kurnik, A. (2009). Aktivistična raziskava, biosindikalizem in subjektiviteta migrantskih delavcev. *Časopis za kritiko znanosti*, XXXVII (238), 53–65.
- Kuzmanič Korva, D., Perkovič, M., Kovač, J., Rapoša-Tanjšek, P., & Flaker, V. (2004). *Preoblikovanje organiziranosti centrov za socialno delo v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo.
- Lamut, U. (2012). Kvalitativna vsebinska analiza računalniškega programa ATLAS.ti. V F. Adam, V. Hlebec, M. Kavčič, U. Lamut, M. Mrzel, D. Podmenik, T. Poplas Sisič, D. Rotar Pavlič, & I. Švab, *Kvalitativno raziskovanje v interdisciplinarni perspektivi*. Ljubljana: Inštitut za razvojne in strateške analize.
- MDDSZ (2019 a). Reorganizacija centrov za socialno delo. Pridobljeno 23. 8. 2019 s http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/reorganizacija_centrov_za_socialno_delo/
- MDDSZ (2019 b). Odgovor MDDSZ na elektronsko sporočilo Tamari Rape Žiberna z dne 11. 2. 2019.
- Mesec, B. (1993). Akcijsko raziskovanje med socialnim inženirstvom in revolucionarnim aktivizmom. *Socialno delo*, 32(1/2), 61–90.
- Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- Mešl, N. (2018). K rešitvi usmerjen pristop kot podpora soustvarjanju zelenih izidov v delovnem odnosu. *Socialno delo*, 56(2), 91–110.
- Milošević, V. (1989). *Socialno delo*. Ljubljana: samozaložba.
- Milošević Arnold, V. & Postrak, M. (2003). *Uvod v socialno delo*. Ljubljana: Študentska založba.

- Mongkol, K. (2011). The critical review of new public management model and its criticisms. *Research Journal of Business Management*, 5, 35–43.
- Osborne, P. S., & Brown, K. (2005). *Managing change and innovation in public service organizations*. London, New York: Routledge.
- Payne, M. (1995). *Social work and community care*. Basingstoke: Palgrave.
- Payne, M. (1996). *What is professional social work*. Birmingham: Venture Press.
- Payne, M. (1997). *Modern social work theory* (second edition). London: Macmillan Press.
- Peticija (2019). Pridobljeno 15. 4. 2020 s https://www.pravapeticija.com/izjava_o_poteku_reorganizacije_centrov_za_socialno_delo
- Rafaelič, A. (2015). *Pomen povezovanja in vključevanja pri oskrbi po meri človeka in procesih dezinstucionalizacije* (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Rafaelič, A. (2016). Hitra ocena potreb in storitev za načrtovanje dezinstucionalizacije. *Socialno delo*, 55(4), 191–204.
- Rafaelič, A. & Flaker, V. (ur.) (2012). Iz-hod iz totalnih ustanov med ljudi. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XXXIX, 250.
- Rape Žiberna, T. (2010). Zadovoljstvo z delom v javnem zavodu. *Socialno delo*, 49(4), 217–228.
- Rape Žiberna, T. (2013). *Uvajanje evalvacij v organizacije, ki izvajajo socialnovarstvene programe* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rape Žiberna, T. (2019). *Konceptualizacija timskega dela v socialnem delu v Sloveniji* (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Rape Žiberna, T., Žnidar, A., Cafuta, J., & Flaker, V. (2019). Reorganizacija centrov za socialno delo – kaj se pravzaprav dogaja? *Socialno delo*, 58(2), 145–154.
- Rihter, L. (2004). *Evalvacije na področju socialnega varstva in njihov pomen za prilagajanje sodobnih držav blaginje na izzive globalizacije* (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rode, N. (2005). *Socialno delo kot posrednik med življenjskim svetom in sistemom* (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Rode, N. (2017). Defining social work is a never-ending story. *European Journal of Social Work*, 20(1), 64–75.
- Sitar Surič, S. (2016). *Uporaba in razvijanje teoretskih konceptov socialnega dela v praksi centrov za socialno delo* (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Skupnost centrov za socialno delo (2004). *Preoblikovanje organiziranosti centrov za socialno delo v Republiki Sloveniji* (Končno poročilo k raziskovalni nalogi). Ljubljana: Skupnost centrov za socialno delo.
- Skupnost centrov za socialno delo (2019). Pridobljeno 12. 4. 2019 s <https://www.scsd.si/centri-za-socialno-delo/>
- Stergulc, K. (2013). *Timski pristop pri obravnavi nasilja v družini* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Tamše, D. (2012). *Militantno raziskovanje: metodologija transformacij?* (magistrsko delo). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Urek, M., & Eržen, I. (2014). Socialno delo. V M. Pahor (ur.), *Zavezniki za zdravje: medpoklicno sodelovanje v zdravstvenih timih* (str. 162–177). Ljubljana: Zdravstvena fakulteta.
- VAL 202 (2019). Kje pa vas čevelj žuli. Pridobljeno 14. 10. 2019 s <https://val202.rtvlo.si/2019/01/kje-pa-vas-cevelj-zuli-156/>
- Weber, A. (2001). Fizično nasilje nad otrokom. *Kaljenje*, 2(3), 51–54.
- Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (2010). *Ur. l. RS*, št. 62/10, 40/11, 40/12 – ZUJF, 57/12 – ZPCP-2D, 14/13, 56/13 – ZŠtip-1, 99/13, 14/15 – ZUUJFO, 57/15, 90/15, 38/16 – odl. US, 51/16 – odl. US, 88/16, 61/17 – ZUPŠ, 75/17, 77/18 in 47/19.
- Zapis (2019). *Reorganizacija centrov za socialno delo*. Pridobljeno 15. 3. 2020 s <https://reorganizacijacentrovzasocialnodelo.blogspot.com/>.

Srečo Dragoš

Erozija religioznosti v slovenskem javnem mnenju in med študent(kam)i socialnega dela

*»Kdor moli Boga v cerkvi, dokazuje,
da ga ne čuti v vsakem svojem koraku,
v vsaki misli ... A če je Bog nekaj izven nas,
če ni v nas... kaj nam je potem Bog?«*

Srečko Kosovel (Dnevnik XI)

Slovensko javno mnenje je zelo kritično do rimskokatoliške cerkve v Sloveniji in to vseskozi, že od nastanka države pred četrto stoletje. Razlogov za takšno stanje je več, a zgodovinski nikakor ni odločilen. V Sloveniji je prav RKC tista, ki bi se morala evangelizirati, ne pa družba kot tudi ne verniki, število teh se je v zadnjem času celo nekoliko povečalo. Prav nič ne kaže, da bi slovenski kleriki razumeli, kaj se dogaja. Kajti prav slovenska družba – tudi katoliška večina državljanov – je zelo prosocialistično in protikapitalistično usmerjena ter izrazito preferira večjo egalitarnost; po teh značilnostih je Slovenija visoko nad evropskim povprečjem in prva med nekdanjimi socialističnimi državami. Pri tem je treba poudariti, da kategorija vernih izraža še večjo privrženost socialističnim vrednotam in večji odpor do neoliberalizma, kot pa je to značilno za kategorijo nevernih (tudi deklariranih ateistov). Omenjeni trendi v javnem mnenju so še bolj izraziti pri študentski populaciji Fakultete za socialno delo. Ta je še bolj sekularizirana od slovenske javnosti (po merilih odmika od institucionalizirane religijske prakse in dogmatike), hkrati pa izraža večjo vernost pri odnosu do posmrtnega življenja in čudežev. To ni protislovje, pač pa ena od značilnosti sekularizacijskih procesov.

Ključne besede: Ključne besede: vera, religija, etika, sekularizacija, cerkev, ateizem.

Dr. Srečo Dragoš je docent za Fakulteti za socialno delo. Kontakt: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

Erosion of religiosity in Slovenian public opinion and among students of the Faculty of Social Work

The Slovenian public opinion is very critical of the Roman Catholic Church in Slovenia, ever since the birth of the country a quarter of a century ago. There are several reasons for this situation, but the historical one is by no means decisive. In Slovenia, the Roman Catholic Church is the one who should evangelize, and not society, nor believers, the number of which has recently slightly increased. There is nothing to show that Slovene clerics understand what is happening. The Slovene society – including the Catholic majority of its citizens – is strongly prosocialist and anti-capitalist oriented, and strongly favors greater egalitarianism; according to these characteristics, Slovenia is above the European average and the first among the former socialist countries. It should be emphasized that the category of religious people expresses even greater adherence to socialist values and greater resilience to neoliberalism than is characteristic of the category of unbelievers (including declared atheists). These trends in public opinion are even more pronounced in the student population of the Faculty of Social Work in Ljubljana. It is even more secularized than the Slovene public (according to the criteria for the departure from institutionalized religious practice and dogmatics), but at the same time it shows greater loyalty in relation to the posthumous life and miracles. This is not a contradiction, but one of the characteristics of secularization processes.

Key words: faith, religion, ethics, secularization, church, atheism.

Srečo Dragoš, PhD, is an Assistant Professor at the Faculty of Social Work, University of Ljubljana. Contact: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

Uvod

Enako vlogo, kot jo imajo že tisočletja konzervansi v kulinariki,¹ imajo v socialnih sistemih institucije. Še zlasti tiste, ki se specializirajo na nepokvarljivost, na primer religijske. Pri tradiciji se njena tržna vrednost, ki izhaja iz povpraševanja po spominu (da preteklost ne izgine) in njegovem mobilizacijskem potencialu, občutno razhaja z uporabno vrednostjo tradicije, ker je težko preverljiva in jo trg prepozna z zamikom. Zato so družbeni učinki tradicije enaki tistim v kulinariki, in sicer trojni: konserviranje je lahko zelo koristno (socialno »lepilo«), včasih ni niti koristno niti škodljivo, dogajajo pa se tudi množične zastrupitve. Verjetnost teh učinkov je premosorazmerna z dinamiko sprememb v okolju (uporabe konzerviranih vsebin), zato presoja tega, kaj se bo zgodilo, ni možna brez tradicije. To velja tudi za razumevanje teme tega članka.

V prvem delu pojasnujem navidezen paradoks med značilno religijsko (katoliško) tradicijo slovenske družbe in današnjim javnim mnenjem (SJM), ki je zelo kritično do katoliške cerkve (RKC). Drugi del članka pa je namenjen religijskim opredelitvam študentske populacije Fakultete za socialno delo (FSD). Primerjava obeh populacij, slovenske in študentske, pokaže zanimiva odstopanja, s tem pa tudi aktualnost vprašanj o sekularizaciji in profesionalni etiki prihodnjih diplomantk in diplomantov FSD.

Razkorak med inertnostjo zgodovinskega vzorca in njegovo podporo

Med šestimi glavnimi religijsko-kulturnimi vzorci, ki dominirajo v zahodni civilizaciji (Martin, 1978; Smrke, 1996), sodi Slovenija med države tako imenovanega latinskega religijskega vzorca. Ta je med nekdanjimi socialističnimi državami značilen tudi za Poljsko, Litvo, Hrvaško, Slovaško, Madžarsko in Češko. Pri omenjenem religijskem vzorcu, značilnem tudi za Slovenijo, gre za sovpadanje šestih značilnosti:

- tako v preteklosti kot v sedanosti je katoliška religija med prebivalstvom izrazito prevladujoča, RKC pa najmočnejša in najpremožnejša verska institucija,
- po uveljavitvi reformacije v 16. stoletju je zmagala protireformacija, ki je (bolj ali manj) nasilno zatrla protestantizem in obnovila dominacijo RKC,
- protireformacija se je vzpostavila z intervencijo etnično tujih upravnih oziroma vojaških sil,
- protireformacija je vzpostavila enačaj med katolištvom in celotnim prebivalstvom dežele (za primer Slovenije glej Dragoš, 1998, 1998a, str. 130–140),
- povsod se zgodi konflikt med RKC in modernizacijskimi procesi (od 19. stoletja),
- nasprotja med katoliško-desničarskimi in socialistično-levičarskimi silami se zaostrijo med obema svetovnima vojnama.

¹ Na primer: kis (pri Babiloncih že približno 5000 let pred našim štetjem), dimljenje, sol, alkohol, led in pločevinke (od Napoleonovih vojn na začetku 19. stol.).

Pomembnost opisanega vzorca ni izginila niti po propadu socialističnih sistemov, čeprav je seveda tudi sam vzorec (kot vsak zgodovinski pojav) podvržen spremembam.² Kljub temu je konfliktnost latinskega religijskega vzorca tudi v postsocialističnem obdobju ostala obratnosorazmerna s sekularizacijskimi procesi, kakršni so se uveljavili že v prejšnjem sistemu komunističnega monopola.³ Prav ta okoliščina najboljše pojasnjuje, zakaj se odnos javnosti do RKC, kakršen je v Sloveniji, precej razlikuje od nekaterih nekdanjih socialističnih držav, zlasti od sosednje Hrvaške in pa, denimo, Poljske. Kot je že pred časom ugotovil Marjan Smrke (1996, str. 188–189), v Sloveniji niti nominalna večina formalnih katoličanov ne dovoljuje, da bi rimskokatoliški cerkvi (ali z njo povezani politični stranki) omogočila trdno zaledje za uspešne integristične⁴ nastope. Drugače pa je v tistih deželah, kjer sekularizacija v času komunistične partije ni napredovala, na primer na Poljskem.

To, kar je že pred četrto stoletja ugotovil Smrke, velja še danes in to kljub temu, da se je medtem delež formalno deklariranih vernikov na Slovenskem v zadnjih desetletjih celo povečal za 23 odstotkov, kot je razvidno iz evropske družboslovne raziskave: leta 2002 jih je bilo 50 %, leta 2016 pa so jih namebili 61,5 % (Toš, 2017, str. 211). Kljub temu je RKC na Slovenskem (po vseh meritvah) še vedno deležna zelo majhnega zaupanja javnosti, ki konstantno gravitira proti dnu in to brez znamenj oživljanja.

Primerjava rezultatov raziskave Slovensko javno mnenje (SJM) pokaže, da imajo še slabši ugled od RKC samo še politične stranke in državni parlament. Boljši ugled od RKC imajo vse preostale institucije, vključene v raziskavo, in sicer: družina in sorodniki, sosedje, javni mediji (TV, časopis, radio), predsednik države, vlada, pravni sistem, slovenska vojska, policija, sodišča, banke, menedžerji in direktorji, zveza NATO, Evropska unija, Organizacija združenih narodov, humanitarne organizacije (tudi Karitas) in denarna enota evro. Pri tem ne gre zanemariti dejstva, da slovenska javnost ni naivna v pomenu idealiziranja naštetih institucij, saj je dobro obveščena o značilnih strukturnih (tranzicijskih) problemih in občasnih škandalih, s katerimi se spoprijemajo zlasti

² Brez zgodovinskih sprememb omenjenega vzorca ni možno pojasniti ključnih razlik znotraj njega, na primer med Poljsko in Slovenijo, kot pokažeta Smrke in Uhan (1999). Zato je v uporabi tudi izraz »postlatinski religijsko-kulturni vzorec«, ko mislimo na razmere v družbah, kjer je dominantna katoliškost prebivalstva izrazito površinskega značaja glede na uradno cerkveno dogmatiko (Smrke in Uhan, 1999a, str. 148). A tega ne gre razumeti, kot da vzorec ni več aktualen, še manj, da bi bil presežen. Kajti celo pri najopaznejših odstopanjih v zvezi z omenjenim vzorcem (npr. med Slovenijo in Poljsko) smo še vedno v njem – gre za razlike znotraj vrste, ki so »v dveh različnih variantah latinskega vzorca« (Smrke in Uhan, 1999, str. 214; enako tudi Smrke, 2016, str. 277).

³ Temu se je uspelo uveljaviti prav v deželah pravoslavne in latinskega kulturno-religijskega vzorca.

⁴ Integrizem (iz lat. *integer* = nedotakljiv) je religijska ideologija s tremi značilnostmi: 1. nasprotovanje institucionalnim, dogmatskim in drugim kulturnim spremembam, ki bi religijo uskladile z modernizacijskimi procesi v družbi; 2. ta odpor do novosti, ki odstopajo od tradicionalnega religijskega vzorca družbene regulacije, se izvaja *hkrati na vseh* družbenih področjih (od kulture, umetnosti, politike, prava, znanosti pa vse do vzorcev vsakdanjega življenja); 3. omenjeno zavračanje vseh novosti, okvalificiranih za grožnjo religijskemu monopolu, se izvaja od zgoraj navzdol, torej s pozicije moči religijskih oziroma državnih institucij. Primeri: katoliški in islamski integrizem (opomba: S. Dragoš).

institucije, kot so slovenske banke, sodstvo, vojska, vsakokratne koalicijske vlade, tudi mednarodne institucije, ki jih ogroža erozija legitimnosti. Tem institucijam slovenska javnost ne pripisuje boljšega ugleda od RKC zaradi naivnosti ali nekritičnosti, pač pa zato, ker je nezaupanje v RKC večje od nezaupanja v vse naštetе institucije (razen od ekstremno majhnega zaupanja v parlament in politične stranke, katerih ugled ostaja škandalozno slab tudi v mednarodnem merilu: parlamentu ne zaupa 60,3 % prebivalstva, političnim strankam pa 70,7 %; SJM 2015).

Preglednica 1: Slovensko nezaupanje v Cerkev, v državno vlado, v represivni in bančni aparat.

SJM (%)	leto	NEZAUPANJE (od 0 do 10)*					
		0	1	2	3	vsota	Razlika 2009–15
RKC in duhovniki	2009	20,1	8,7	10,6	8,8	48,2	+9,1 %
	2013	24,1	8,2	10,7	11,0	54,0	
	2015	27,3	8,7	7,2	9,4	52,6	
Vlada RS	2009	8,7	6,5	12,2	15,6	43,0	+15,6 %
	2013	20,0	9,4	14,4	16,7	60,5	
	2015	14,9	7,4	13,9	13,5	49,7	
Policija	2009	5,5	4,6	8,6	11,6	30,3	-61,4 %
	2013	5,6	3,9	6,3	8,7	24,5	
	2015	2,2	0,7	3,4	5,4	11,7	
Vojska	2009	4,1	3,5	7,2	10,3	25,1	-49,8 %
	2013	4,0	2,7	5,4	7,4	19,5	
	2015	2,3	0,9	2,8	6,6	12,6	
Banke	2009	4,1	3,0	6,6	9,7	23,4	+32,1 %
	2013	10,1	5,9	9,6	13,8	39,4	
	2015	7,5	4,4	8,8	10,2	30,9	
Evro	2013	4,5	2,8	5,4	10,9	23,6	-32,6 %
	2015	3,7	2,1	4,2	5,9	15,9	

Vir: SJM, 2015, str. 42–43.

* V preglednici so prikazane prve štiri stopnje nezaupanja, merjenega z 10-stopenjsko lestvico pri vprašanju: »Ljudje morajo nekemu zaupati in imeti občutek, da se lahko zanesejo nase in na druge. Ocenite vaše zaupanje na lestvici od 0 do 10, pri čemer 0 pomeni, da sploh ne zaupate, 10 pa, da povsem zaupate. V kolikšni meri lahko vi zaupate naslednjim?«

Kot je razvidno iz preglednice 1, je nezaupanje v RKC in duhovščino še večje kot v državno vlado, represivni aparat in bančni sektor. In enak je tudi trend. Čeprav je med letoma 2009 in 2015 povečanje nezaupanja v vlado (za 15,6 %) in banke (za 32,1 %) občutno večje od nezaupanja v RKC, ostaja odstotni delež nezaupljivih v vlado in banke (2015) še vedno manjši od nezaupanja v RKC in duhovščino. V prikazani primerjavi sta v najboljšem položaju vojska in zlasti policija; policija je nezaupanje zmanjšala za več kot 61 % v prikazanem obdobju; po zadnjem merjenju pa tej represivni instituciji kaže še bolje, saj se je zaupanje v policijo v dveh letih še povečalo za 31,8 % (leta 2014 ji je zaupalo

52,9 % anketirancev,⁵ 2016 pa 69,7 %; Poročilo 2016). Kaj je razlog za tako kritično podobo RKC v javnosti?

Velikega deleža nezaupljivih do RKC na Slovenskem ne moremo pojasniti niti z odmevnimi primeri spolnih zlorab, ki so jih zagrešili duhovniki. Te primere – tako kot drugod po svetu – odkrivajo tudi v Sloveniji, čeprav v obliki sodnega pregona šele od leta 2006. Od tega leta je bilo za spolno nasilje v Sloveniji obtoženih devet duhovnikov, med njimi so se le trije znašli v zaporu; v enem od nesankcioniranih primerov pa je slovenska pravosodna praksa zaslužna celo za unikatno inovacijo pri razlagi pravnega načela *ratio legis*.⁶ Ta judikturna inovacija se je zgodila takole: višje sodišče je potrdilo verodostojnost dokazov o duhovnikovem spolnem nadlegovanju (štirih mladoletnih deklic), a se je kljub temu postopek končal z oprostilno sodbo, utemeljeno z argumentom, da obtoženec očitane – in dokazanega – dejanja ni storil zaradi spolnega vznburjenja; posledica: ta župnik lahko še naprej nemoteno opravlja delo tudi med mladoletnimi in otroki (Zaviršek, 2016, str. 11–14).

Kljub omenjenim primerom ni mogoče trditi, da so ti škandali poglavitni razlog nezaupanja v RKC, in sicer zaradi treh razlogov:

1. Ker je že vse od nastanka samostojne države Slovenije bilo nezaupanje v RKC na izrazito visoki ravni in se je do leta 2006⁷ še povišalo, torej še pred znanimi cerkvenimi spolnimi delikti; nezaupanje do RKC in duhovnikov se je od leta 1991 do 2012 povečalo s 65 % na 79 %, ⁸ torej v enem desetletju za več kot 21 % (SJM, 2015, str. 45).
2. Ker pri takšnih duhovniških deliktih, ki so sodno procesirani (in javno odmevni), ne gre za velike številke.⁹ Kljub temu, da so omenjeni primeri spolnega nasilja duhovnikov maloštevilni (devet), se zdi verjetno, da v primerjavi z drugimi nismo po tem kriminalnem pokazatelju nič posebnega; celo Slovenska škofovska konferenca ocenjuje, da je med slovensko duhovščino od dva do štiri odstotke storilcev spolnega nasilja (Zaviršek, 2016, str. 10), približno toliko kot na Irskem in v ZDA. Skratka, devet znanih posameznikov verjetno ni številka, ki bi odločilno vplivala na spremembo javnega mnenja.
3. Ker tudi če bi omenjenih devet duhovniških deliktov pomembno in dolgoročno vplivalo na javno mnenje, ostaja negotovo, kako bi to vplivalo: bi bolj škodilo ugledu RKC ali bolj ugledu slovenske države (sodstva)?

⁵ Velikost vzorca (n): 1168.

⁶ Latinski pravni rek *Ratio legis est anima legis* pomeni, da je smisel zakona v (tako rekoč) njegovi duši. Ta izrek oz. pravno »teorijo« slovensko Vrhovno sodišče pojasnjuje s takšno tautologijo: »Po teoriji *ratio legis* vzročnosti je pravno odločilen le tisti vzrok, ki obenem pomeni kršitev pravne norme in ga pravna norma glede na svoj cilj šteje za vzrok« (Odločba Vrhovnega sodišča, 2000).

⁷ Gre torej za starejše obdobje od tistega, ki je prikazano v preglednici 1 in tudi ni povezano z znanimi (javno objavljenimi) sodnimi pregoni proti duhovniškim spolnim deliktom, ki so se v Sloveniji začeli pozneje, šele od leta 2006.

⁸ Merjeno na štiristopenjski lestvici.

⁹ Kljub tradicionalni vpetosti v omenjeni latinski religijski vzorec je v Sloveniji manj kot 1100 duhovnikov (Poročilo SSK, 2016, str. 45). Na razmeroma majhno število njihovih spolnih deliktov verjetno vpliva tudi tradicija socialne države: na Slovenskem v zadnjih 80 letih nismo imeli velikih zasebnih katoliških ustanov v pomenu Goffmanovih totalnih institucij, saj je področje javnega šolstva in vrtcev zelo dobro razvito.

Razlogi za nezaupanje v RKC so tehtni. Raziskava o vrednotah, ki jih imajo slovenski katoličani, kaže njihovo inkongruenco z uradnimi vrednotami RKC na vseh ključnih področjih,¹⁰ med drugim tudi na področju starševskih vrednotnih prepričanj, s katerimi katoličani socializirajo svoje otroke. Čeprav katoliški starši otroke še vedno vzgajajo nekoliko bolj tradicionalno od nekatoliških, se vrednote katoliških staršev bolj razlikujejo od uradnih cerkvenih predstav kot pa od vrednot nekatoliških staršev. To velja celo za rangiranje same »vernosti« kot vrednote – ta ima v primerjavi z drugimi vrednotami v vseh meritvah zadnje (deseto)¹¹ mesto tako pri nekatoličanih kot pri katoličanih (Smrke, 2009, str. 401–403). Skratka, iz medčasovnih primerjav izhaja, da se vrednotni profil katoliških vernikov vse bolj približuje naboru vrednot, ki so značilne za nereligijske kategorije, torej v pomenu opuščanja tradicionalnih (katoliških) vrednot.

Ob omenjenem modernizacijskem trendu, ki nikakor ni kratkoročen, pa je pomemben dejavnik slabega ugleda RKC tudi politična strategija obeh največjih in najmočnejših institucij na Slovenskem, torej države in katoliške cerkve. Gre za odnos do materialnih vprašanj. Ne pozabimo, da se je največji finančni škandal v vsej slovenski zgodovini – kot tudi v novejši zgodovini svetovne oz. »vesoljne« RKC – zgodil s finančnim bankrotom RKC na Slovenskem na začetku zadnje ekonomske krize. Takrat je slovenski kleriški vrh vse cerkveno bogastvo, ki ga je pridobil z denacionalizacijo, investiral v različne gospodarske, medijske¹² in finančne špekulacije, ki so nasedle in zato povzročile bančno luknjo v velikosti okrog 800 milijonov evrov; ob tem je bilo oškodovanih tudi približno 60.000 vernikov, ki so cerkvenim družbam zaupali svoje prihranke (Smrke, 2016; Dragoš, 2011). Pri tem nasedlem klerikalnem podjetništvu slovenski predstavniki RKC niso le kršili slovenske in evropske zakonodaje, pač pa so šli celo tako daleč, da so ogoljufali papeški vrh v Vatikanu. Kajti slovenski kleriki so investirali cerkveno lastnino brez odobritve Vatikana in (namerno) celo brez njegove vednosti, čeprav bi morali dobiti dovoljenje o vseh transakcijah nad milijonom evrov.¹³ Zato je Sveti sedež nekaj najbolj izpostavljenih slovenskih klerikov sankcioniral,¹⁴ ni pa seveda hotel pokriti nastalih izgub svoje slovenske izpostave RKC – nastalo luknjo v bančnem

¹⁰ To potrjujejo vse sociološke raziskave, narejene na primeru Slovenije, npr.: Roter in Kerševan (1982), Toš (1999), Toš in Rus (2005), Dragoš (2003), Črnič (2005), Flere in Lavrič (2003), Flere in Klanjšek (2007). V njih je – »brez izjeme«, kot pravilno ugotavlja Smrke (2009, str. 394) – potrjeno večje neskladje med prepričanji in vrednotnim profilom (samoizjavljenih) katoličanov ter med stališči RKC kot pa med katoličani in nekatoličani.

¹¹ Gre za rangiranje naslednjih vrednot, ki so ponujene anketirancem (navajam po rangi od najbolj do najmanj pomembne): samostojnost, strpnost, odgovornost, odločnost, varčnost, nesebičnost, trdo delo, ubogljivost, domišljija, vernost (Smrke, 2009, str. 402).

¹² Med njimi je v lastništvu RKC bila tudi televizija (T2), ki je redno predvajala »trde« pornografske filme.

¹³ Samovoljno razpolaganje škofov s cerkvenim premoženjem je po cerkvenem pravu prepovedano, saj je »vrhovni upravitelj in skrbnik« cerkvenega premoženja edino papež (kanon 1273), zato so v cerkvenem zakoniku predvidene tudi sankcije (»Kleriki ali redovniki, ki proti predpisom kanonov opravljajo trgovske ali kupčijske posle, naj se kaznujejo po teži kaznivega dejanja«, kanon 1392).

¹⁴ Vatikan je (v letih 2009, 2011 in 2013) odstavil štiri nadškofe na Slovenskem, to je dve tretjini vseh slovenskih nadškofov, aktivnih v postsocialističnem obdobju.

sektorju je pokrila država z denarjem davkoplačevalcev. Posledice te »svete« polomije so se neposredno pokazale tudi v javnomnenskih meritvah, in sicer v dodatnem zmanjšanju udeležbe pri verskih obredih in pri poslabšanju ugleda RKC (Smrke, 2016). To pojasni tudi veliko in nenadno povečanje deleža nezaupljivih leta 2013, kot vidimo v preglednici 1 (tretja vrstica).

A s tem diskreditacije katolištva na Slovenskem še ni konec. RKC nadaljuje s sporno prakso vlaganja obtožnic proti državi za ogromne zneske zaradi denacionalizacije (Mekina, 2016), čeprav je ta bila v Sloveniji izvedena v obsegu, ki ga ne najdemo v nobeni drugi državi na svetu. Kajti Slovenija je denacionalizacijo uzakonila v najradikalnejši možni varianti, v obliki 100-odstotnega vračila, in to v naravi (tudi z vračilom lastnine fevdalnega izvora,¹⁵ privilegij, izrecno podeljen samo RKC). Ta nerazumna strategija RKC, ki je najprej z denacionalizacijo od države izsilila »danajske darove«,¹⁶ jih pozneje zapravila in se zdaj z državo toži za obresti, ima svojo ceno – odvrčanje od RKC (čeprav ne tudi od katolištva!).

Prav nič ne kaže, da bi slovenski kleriki razumeli, kaj se dogaja. Kajti prav slovenska družba – tudi katoliška večina državljanov – je zelo prosocialistično in antikapitalistično usmerjena¹⁷ ter izrazito preferira večjo egalitarnost (SJM 2013; Rus in Toš 2005; Smrke in Hafner Fink, 2015); po teh značilnostih je Slovenija visoko nad evropskim povprečjem in prva med nekdanjimi socialističnimi državami (glej preglednico 2). Pri tem je treba poudariti, da kategorija vernih izraža še večjo privrženost socialističnim vrednotam in večji odpor do neoliberalizma, kot pa je to značilno za kategorijo nevernih (tudi za deklarirane ateiste). To je povezano z družbeno-ekonomskim položajem in izobrazbo¹⁸ vernih (Smrke in Hafner Fink, 2015).

To so poglavitni razlogi za stališča, prikazana v naslednjih dveh preglednicah. V preglednici 3 vidimo, da v primerjavi z nekdanjimi socialističnimi

¹⁵ Gre (predvsem) za gozdove, ki so pred stoletjem in pol res bili v lasti RKC (oz. nekdanje biskupske škofije), ker je lastništvo nad njimi vzpostavila že v času fevdalizma, nakar jih je že leta 1858 prodala – zdaj pa jih je ista RKC z denacionalizacijo dobila nazaj v imenu »odpravljanja krivic« v času socializma.

¹⁶ Gre za lesenega konja, ki so ga (po Homerju) Grki oz. Danajci darovali sovražni Troji, da bi jo osvojili z zvijačo, saj je na klasičen način niso mogli premagati. Z vidika prejemnika tega navideznega daru pa gre za metaforo, ki je za obdarovanca uničujoča zaradi treh razlogov: zaradi njegove naivnosti (ker zmotno misli, da je nekaj pridobil), zaradi nespametnosti (ker ignorira pravočasna opozorila) in ker se prejemnik zave negativnih posledic šele, ko je prepozno. Z velikim denacionalizacijskim bogastvom, ki ga je RKC na Slovenskem prejela od države, so cerkveni funkcionarji kompenzirali erozijo zaupanja lastnih vernikov in hkrati podlegli megalomanskim podjetniškim aspiracijam. Zato se je okrepila distanca vernikov do RKC, ki je ob tem zašla še v finančni bankrot svetovnih razsežnosti.

¹⁷ Leta 1995 je 30,9 % slovenske javnosti izraz »socializem« vrednotilo izrazito pozitivno, leta 2013 pa že 41,1 %, s pozitivnim vrednotenjem »kapitalizma« pa je situacija obrnjena, 1995: 24,6 % in 2013: 9,6 %. Delež tistih, ki zelo cenijo »majhne socialne razlike«, je znašal leta 1994 64,4 %, leta 2013 pa 84,5 % (odstotki kažejo vsoto odgovorov *pozitivno* + *zelo pozitivno*, merjeno na petstopenjski lestvici; SJM, 2013, str. 60, 65).

¹⁸ Korelacija med vernostjo in izobrazbo je signifikantna in negativna (Flere in Klanjšek, 2009).

Preglednica 2: Odnos do socialne redistribucije – delež pritrdilnih odgovorov.*

Država	Potrebno je zmanjšanje razlik v dohodkih	Velike razlike v dohodkih so nujne za razvoj
Albanija	65,2	51,3
Bolgarija	74,8	17,9
Češka	43,3	16,2
Estonija	78,6	27,1
Grčija	80,1	/
Madžarska	76,9	12,3
V. Nemčija	79,0	21,1
Z. Nemčija	64,3	/
Poljska	81,5	27,0
Romunija	75,5	21,5
Rusija	72,1	19,5
Slovaška	61,9	21,1
<i>Slovenija</i>	<i>81,7</i>	<i>13,7</i>
Španija	85,6	/
POVPREČJE (brez Slovenije)	72,2	23,5

Vir: Toš, 2014, str. 450, 466.

* Merjeno na petstopenjski lestvici; v preglednici sta združeni prvi dve stopnji pritrdilnih odgovorov (1+2).

državami Slovenija kaže izrazito nadpovprečen delež strinjanja s (prvo) trditvijo, da cerkev zanima predvsem posvetna moč. Z drugo trditvijo, da je cerkev »pri nas« bogata, je Slovenija na prvem mestu, in sicer tako po deležu strinjanja (65,5 %) kot tudi po odstotnem povečanju tega deleža med letoma 1997 in 2007; zato je tudi odstotek tistih, ki bi bili pripravljeni financirati cerkev, v Sloveniji najmanjši od skoraj vseh prikazanih držav (razen od Češke, ki ima še manjši delež od slovenskega). Zato tudi podatki v preglednici 4 niso presenetljivi.

Slovensko javno mnenje je zelo kritično do javnega izražanja stališč cerkvenih klerikov, delež kritičnosti je (skupaj s poljskim in hrvaškim) visoko nad povprečjem prikazanih držav. Zakaj? Nikakor ne zato, ker bi slovenska javnost menila, da je religija zasebna zadeva, ki ne sodi v javnost, nasprotno. Javnost je kritična do klerikov zato, ker posegajo v javni prostor na napačen način, ki ga večina javnosti (in katoličanov!) ne odobrava: ker so najglasnejši pri finančnih zahtevkih do države, pri podpiranju skrajno desne politične opcije in pri zagovarjanju neoliberalnih pogledov (in strankarskih programov) v zvezi z gospodarstvom. To je še zlasti v Sloveniji, kot rečeno, rušilna kombinacija, saj je naša družba zelo egalitarno usmerjena in kritična do neoliberalnega kapitalizma. Ob tem ne gre zanemariti, da se podatki, povzeti v preglednicah 3 in 4, nanašajo na čas pred omenjenim bankrotom RKC na Slovenskem kot tudi na čas pred ekonomsko krizo, ko so torej v slovenski ekonomiji prevladovali še izrazita konjunktura in z njo povezan optimizem ter nekritičnost do socialnih razmer, ki so se izrazito poslabšale šele po letu 2010.

Preglednica 3: Posvetna usmerjenost cerkve – pritrdilni odgovori.*

Država	leto	1. Cerkev se zanima predvsem za posvetno moč		2. Cerkev je pri nas bogata		3. Pripravljen sem redno financirati cerkev	
		%	Razlika (%)	%	Razlika (%)	%	Razlika (%)
Belorusija	2007	23,2	/	26,8	/	28,2	/
Bolgarija	2007	27,7	/	30,7	/	29,8	/
Češka	1997	24,2	+52,5	31,1	+25,4	30,2	-48,0
	2007	36,9		39,0		15,7	
Hrvaška	1997	28,5	+32,6	42,8	+36,2	65,4	-38,8
	2007	37,8		58,3		40,0	
Litva	1997	16,4	-29,3	32,4	-13,3	42,9	-20,0
	2007	11,6		28,1		34,3	
Madžarska	1997	25,9	+25,5	25,0	+54,4	54,6	-27,3
	2007	32,5		38,6		39,7	
Moldavija	2007	26,8	/	25,7	/	67,1	/
Poljska	1997	30,6	+1,0	56,8	+25,5	52,0	-19,4
	2007	30,9		71,3		41,9	
Romunija	1997	21,3	+4,7	17,6	+60,2	83,2	+3,2
	2007	22,3		28,2		85,9	
Slovaška	1997	26,4	+26,5	38,4	+30,2	39,5	+5,1
	2007	33,4		50,0		41,5	
Slovenija	1997	39,4	-6,6	54,5	+20,2	35,3	-26,3
	2007	36,8		65,5		26,0	
Srbija	2007	22,8	/	25,3	/	54,4	/
Ukrajina	1997	21,1	+19,0	20,8	+56,3	50,1	+7,6
	2007	25,1		32,5		53,9	
V. Nemčija	1997	37,5	+25,9	49,8	+6,4	32,2	-18,6
	2007	47,2		53,0		26,3	
Z. Nemčija	2007	39,5	/	67,8	/	48,3	/
POVPREČJE (brez Slovenije)	1997	25,8	+15,5	35,0	17,4	50,0	-13,2
	2007	29,8		41,1		43,4	

Vir: Toš, 2014, str. 90, 92, 121.

* Trditvi 1 in 2 sta merjeni na petstopenjski lestvici; v preglednici sta združeni prvi dve stopnji pritrdilnih odgovorov (1+2). Pri 3. trditvi so prikazani pritrdilni odgovori (»da«) na vprašanje: »Če bi se za vzdrževanje vaše cerkve pokazalo kot nuja, ali bi bili pripravljeni plačevati redni cerkveni prispevek oz. davek?«

Preglednica 4: Cerkveno vplivanje na javno sfero.

Država	leto	Se je cerkev v preteklih desetletjih preveč ali premalo izražala v javnosti?			
		PREVEČ		PREMALO	
		%	razlika (%)	%	razlika (%)
Belorusija	2007	7,1	/	41,0	/
Bolgarija	2007	7,1	/	42,4	/
Češka	1997	14,5	+33,1	20,2	-8,4
	2007	19,3		18,5	
Hrvaška	1997	38,5	+16,4	16,3	-16,0
	2007	44,8		13,7	
Litva	1997	27,5	-39,3	12,2	+50,0
	2007	16,7		17,2	
Madžarska	1997	22,4	-9,8	21,9	-15,1
	2007	20,2		18,6	
Moldavija	2007	8,2	/	47,4	/
Poljska	1997	65,1	-32,1	6,9	+23,2
	2007	44,2		8,5	
Romunija	1997	28,0	-44,6	31,7	+6,9
	2007	15,5		33,9	
Slovaška	1997	32,8	+10,1	13,9	-34,5
	2007	36,1		9,1	
Slovenija	1997	37,6	+13,8	13,8	-25,4
	2007	42,8		10,3	
Srbija	2007	23,5	/	23,1	/
Ukrajina	1997	9,7	+63,9	27,5	+36,0
	2007	15,9		37,4	
V. Nemčija	1997	19,6	+12,8	48,3	-30,4
	2007	22,1		33,6	
Z. Nemčija	2007	22,6	/	31,6	/
POVPREČJE (brez Slovenije)	1997	28,7	-24,4	22,1	+21,7
	2007	21,7		26,9	

Vir: Toš, 2014, str. 87.

Religijska stališča študentske populacije Fakultete za socialno delo

Enako kot pri slovenski populaciji je tudi za odnos študentk in študentov do religije nujno kratko pojasnilo o terminih, s katerimi opisujemo zbrano empirijo. Gre zlasti za dva termina, ki se še vedno ne uporabljata enopomensko (niti v sociologiji religije, še manj v religiologiji)¹⁹ – to sta izraza religija in

¹⁹ Problem ni prav nič drugačen od večpomenskosti osrednjih pojmov pri drugih družboslovnih vedah, na primer *osebnost* (psihologija), *pravičnost* (pravo), *socialni kapital* (sociologija), *črna snov* (astronomija), *zdravje* (medicina), *odvisnost* (socialno delo).

sekularizacija. Z religijo označujem institucionalizirano vernost; ni vsa(ka) vernost tudi religijska, čeprav ima vsaka religija versko vsebino. Sekularizacija pa pomeni demonopolizacijo religijskih institucij in individualizacijo verskih prepričanj (Stark in Bainbridge, 1987, str. 293).

V preglednici 5 vidimo, da pogostost obiskovanja verskih obredov pri študentkah FSD občutno odstopa od splošnega slovenskega vzorca, čeprav v pričakovano smer, ki je tudi sicer značilna za slovensko mladino. Na ravni celotne slovenske populacije (SJM) je značilno, da se – kljub večinski opredelitvi za katoličane – verskih obredov redno udeležuje le malo več kot petina, tretjina pa nikoli. Čeprav ti deleži ostajajo dolgoročno približno enaki, je v prikazanih osmih letih (od 2009 do 2016) opaziti trend polarizacije, saj se je delež abstinentov povečal za 22 % (oz. za več kot šest odstotnih točk), pri tem pa se delež rednih obiskovalcev ni zmanjšal, pač pa se je malenkost še povečal. Drugačen trend je značilen za slovensko mladino v zadnjih osemnajstih letih; odstotek rednih obiskovalcev verskih obredov – torej religioznih

Preglednica 5: Obiskovanje verskih obredov* – primerjava slovenskega javnega mnenja z mladinsko populacijo (od 16 do 27 let) in s študentkami FSD** (%).

(%)	leto	REDNO	REDKO	NIKOLI
SJM	2009	22,0	41,0	30,0
	2016	23,7	38,9	36,5
mladi (16-27)	2000	23,0	52,0	25,0
	2018	17,0	40,0	44,0
FSD	2013	6,9	50,0	39,7
	2014	7,2	50,0	38,0
	2015	13,5	46,1	34,6
	2016	11,8	60,8	27,5
	2017	9,4	46,9	43,8
	2018	9,5	61,9	28,5
	$\bar{X}_{FSD}$	9,7	52,6	35,4

* Pri SJM in FSD je uporabljena (ista) osemstopenjska lestvica; v preglednici so v stolpcu REDNO združene prve štiri opcije (ki označujejo redno mesečno udeležbo v razponu od najmanj enkrat na mesec do večkrat na teden), stolpec REDKO združuje peto in šesto opcijo (nekajkrat na leto, npr. ob večjih praznikih, ali vsaj enkrat na leto), NIKOLI pa je vsota zadnjih dveh opcij (še manj pogosto + nikoli). Pri merjenju mladih (16–27 let) pa je uporabljena štiristopenjska lestvica (Naterer idr., 2019, str. 25), zato sta z drugimi podatki v preglednici približno primerljivi le kategoriji REDNO in NIKOLI, vmesna kategorija pa je manj zanesljiva za primerjanje. Viri podatkov: za slovensko populacijo (SJM) glej Toš (2013) in SJM (2016/1); za mladinsko populacijo: Naterer idr.

** V vseh letih anketiranja študentk (tudi maloštevilnih študentov) FSD se podatki, prikazani v preglednicah od pete naprej, nanašajo na 4. letnik prvostopenjskega študija Fakultete za socialno delo, Univerza v Ljubljani (FSD). Anketiranje je bilo v vseh primerih opravljeno prvo uro prvega dne izvajanja izbirnega predmeta Religija in socialno delo. Število anketiranih (N) v posameznem letu variira zaradi različnega števila vpisanih v omenjeni predmet in različne navzočnosti na dan anketiranja. Navajam N (za posamezna leta): 58 (2013), 42 (2014), 52 (2015), 51 (2016), 32 (2017), 21 (2018); v zadnjih dveh letih merjenja so zajete samo redne študentke.

vernikov – se je s 23 % zmanjšal na 17 odstotnih točk (oz. za 26 %), hkrati pa se je delež abstinentov povečal za 19 odstotnih točk (oz. za 76 %), in sicer na račun kategorije rednih in občasnih obiskovalcev.

Pri tem najbolj izstopa študentski vzorec Fakultete za socialno delo. V vseh letih merjenja (brez izjeme) ostaja kategorija religiozno vernih študentk občutno manjša kot pri vseslovenskem vzorcu, in to povprečno za 59 %; prav tako je vzorec FSD manjši od religiozno vernih med mladimi, in sicer za 43 %. Pri tem je zanimivo, da ob izrazito izstopajočem – majhnem – deležu rednih obiskovalk verskih obredov med študentkami FSD ni povečan delež abstinentk (v kategoriji »nikoli«), nasprotno, ta kategorija je precej manjša od mladinskega deleža abstinentov in celo malenkost manjša od tiste v vseslovenski populaciji. Zato pa največje številke v celotni preglednici 5 najdemo pri študentkah FSD v kategoriji »redko« (obiski obredov enkrat na leto + samo ob večjih praznikih).

Po deležu redne udeležbe pri verskih obredih, ki je merilo religiozno vernih, lahko sklepamo, da so študentke FSD izrazito bolj sekularizirane od slovenskega povprečja kot tudi v primerjavi z mladinsko kategorijo, čeprav s to malce manj. Da bi to pojasnjevali z urbanim izvorom²⁰ naših študentk, ni verjetno, saj je v Sloveniji FSD edina izobraževalna ustanova za socialno delo na fakultetni ravni, ki rekrutira študentsko populacijo iz vseh delov Slovenije,²¹ torej ne gre za to, da bi bila podpovprečno zastopana tista iz manj urbaniziranih delov. Najpomembnejša dejavnika za majhen delež religiozno vernih študentk glede na slovensko populacijo sta mladost in izobrazba (kajti starost pozitivno korelira z religioznostjo, izobrazba pa negativno).²² Podatek, da se izjemno majhno število religiozno vernih na FSD ne kaže v večjem deležu abstinentov (kot pri mladinski populaciji), pač pa se prelije predvsem v srednjo kategorijo občasnih obiskovalcev obredov, verjetno kaže na nagnjenost h kompromisni rešitvi pri »lovljenju« ravnotežja med vse bolj individualiziranim odnosom do verskih vprašanj in, na drugi strani, odvrčanjem od institucionalne ponudbe religijskih vsebin.

Poudarjena sekulariziranost študentk FSD se potrdi tudi pri merjenju stališč v zvezi z osebnim odnosom do boga in pri ocenjevanju družbene funkcije religije (preglednica 6).

²⁰ Sicer velja, da ruralni izvor v pomenu kraja bivanja zelo korelira z višjo stopnjo religijske vernosti tudi v Sloveniji (podobno kot v vseh razvitih družbah).

²¹ Za podrobnejšo strukturo študentk in študentov FSD po kraju bivanja glej: Čalopa in Vedenik (2007, str. 38).

²² Nekaj takšnih križanj na podatkih za Slovenijo v: Toš in Vovk (2014, str. 11, 50, 57, 59).

Preglednica 6: Odnos do boga in religije v slovenskem javnem mnenju in pri študentkah FSD (%).

Stališče:			DA		niti niti	NE	
			zelo soglašam	soglašam		ne soglašam	sploh ne soglašam
a) Zame ima življenje smisel le zato, ker obstaja bog	SJM	2009	2,4	2,4	15,1	34,1	33,6
			4,8			67,7	
	FSD	2014	0,0	0,0	4,8	23,8	69,0
			0,0			92,8	
		2015	0,0	0,0	9,6	28,8	61,6
			0,0			90,3	
		2018	0,0	0,0	4,8	23,8	71,4
			0,0			95,2	
		$\bar{X}_{FSD}$	0,0			92,8	
b) V stik z bogom pridem na svoj način, brez cerkva ali verskih obredov	SJM	2009	14,4	34,6	16,6	15,9	11,1
			49,0			27,0	
	FSD	2014	21,4	38,1	16,7	7,1	14,3
			59,5			21,4	
		2015	17,3	34,6	28,8	3,8	9,6
			51,9			13,4	
		2018	14,3	38,1	28,6	4,8	14,3
			52,4			19,1	
		$\bar{X}_{FSD}$	54,6			18,0	
c) Če pogledamo po svetu, lahko rečemo, da religije ustvarjajo več sporov kot sprave	SJM	2009	21,6	43,6	17,7	11,2	1,4
			65,2			12,6	
	FSD	2014	9,5	42,9	35,7	7,1	0,0
			52,4			7,1	
		2015	19,2	44,3	26,9	1,9	1,9
			63,5			3,8	
		2018	19,0	66,7	9,5	4,8	0,0
			85,7			4,8	
		$\bar{X}_{FSD}$	67,2			5,2	
d) Ljudje z zelo močnim verskim prepričanjem so pogosto preveč nestrpni do drugih	SJM	2009	21,7	46,8	16,0	10,6	1,2
			68,5			11,8	
	FSD	2014	21,4	50,0	14,3	7,1	2,4
			71,4			9,5	
		2015	21,2	40,3	23,1	9,6	0,0
			61,5			9,6	
		2018	33,3	47,6	14,3	4,8	0,0
			80,9			4,8	
		$\bar{X}_{FSD}$	71,3			8,0	

Fundamentalistično religijsko stališče, da je bog edini smisel življenja – pogosto ga zagovarjajo najvišji cerkveni funkcionarji na Slovenskem²³ – je v slovenski javnosti navzoče samo pri manj kot petih odstotkih populacije, pri študentkah FSD pa ga ni mogoče zaslediti niti pri eni respondentki v vseh letih merjenja. Kot je vidno v preglednici 6, omenjeno fundamentalistično stališče (pod a) zavračata več kot dve tretjini slovenske populacije, med študentkami FSD pa 92,8 % anketiranih, med njimi kar dve tretjini z najvišjo stopnjo zavračanja (v vseh letih merjenja). Da pri odnosu do boga ne potrebujejo cerkvenega posredništva niti verskih obredov (stališče b), izjavlja 49 % slovenske populacije, nasprotnega mnenja, ki je značilno za cerkvene vernike, pa je le 27 %; pri študentkah FSD so razlike še večje, s prvim mnenjem soglaša več kot 54 % anketirank, z nasprotnim pa le 18 %. Podobno je tudi pri oceni družbeno-integrativne funkcije religije (c in d), ki ji v slovenskem vzorcu pritrjuje le malo več kot desetina respondentov, med študentkami pa še veliko manj.

Enako odstopanje od slovenskega vzorca, kot je pri stališčih iz preglednice 6, je tudi pri oceni cerkvene moči v preglednici 7. Da ima cerkev v Sloveniji premalo moči, izjavlja le manj kot šest odstotkov javnega mnenja, med študentkami FSD pa je takšnih le 2,7 %. To je še ena od trditev, ki je diametralno nasprotna uradnim stališčem katoliškega klera na Slovenskem in kaže na visoko stopnjo sekularizacije javnega mnenja v Sloveniji tudi v primerjanju z drugimi državami (kot smo videli že iz preglednic 1, 3 in 4). In enako kot izstopa slovensko javno mnenje v sekularizacijsko smer v mednarodnih primerjavah, enako odstopajo v isto smer študentke FSD v primerjavi s slovenskim javnim mnenjem. A pri tem ne pozabimo konceptualnega poudarka z začetka tega razdelka glede sekularizacije – ta ne pomeni (nujno) zmanjšanja vernosti, pač pa gre za individualizacijo vere v razmerah slabljenja religijskega monopola nad vsakodnevnimi področji življenja, med katerimi so, kot rečeno, tudi verske vsebine. To je bolj vidno v preglednici 8.

²³ Značilnih fundamentalističnih izjav slovenskih klerikov je veliko, za ilustracijo navajam zgolj nekaj bolj izstopajočih. Na primer, izjava nadškofa Franca Rodeta (1997, str. 46): »Živeti za Boga ali živeti za smrt. Tretje možnosti ni. In če živiš za Boga, imaš prihodnost. /.../ Če nimaš Boga, živiš za smrt in nimaš ne prihodnosti ne sedanjosti.« Ali pa izjava teologa, akademika Jožeta Krašovca (1996, str. 9): »Naravnost na najvišje ideale pravičnosti in zvestobe pričata, da je vera edina sreča /.../ nevera, torej predrznost in zakrknjenost, vodi v pogubo.« Krašovec (1996, str. 4) v istem intervjuju izjavi tudi: »Kdor radikalno zavrača božjo avtoriteto in delovanje, se na vsak božji poseg odziva z jasnejšim znamenjem nevere, se pravi z zakrknjenostjo. /.../ Za zakrknjenega nevernika ni in ne more biti usmiljenja.« Značilno fundamentalistično stališče najdemo tudi v uradnih dokumentih RKC na Slovenskem. Tako je npr. Štuhec (2002, str. 54–55) zapisal: »Kdor išče rešitev, ki ne presega okvira zemeljske stvarnosti, je izpostavljen obljubam krivih prerokov in skušnjavam hudobnega duha. Izhod iz tega lahko omogoči molitve Cerkev in tisto razločevanje duhov, ki ga Cerkev pozna iz svoje tisočletne tradicije.« Katoliški intelektualac in pisatelj Alojz Rebula (2001, str. 28) trdi, da je osmiselitev življenja mogoča samo na krščanski način, in to zaradi dveh razlogov: »1) Ker je krščanska osmiselitev najbolj demokratična /.../ 2) Ker je krščanska osmiselitev edina celostna /.../ Torej osmiselitev, ki nima konkurence, kakor je nima Kristus.« Nadškof France Perko (2002, str. 2) pa je izjavil: »Gotovo se z demokracijo bije dejstvo, da več kot trem četrtinam vernih Slovencev vlada peščica nevernih. Prihaja čas, ko bodo vernim Slovincem, ki so v večini, prenehali vladati neverni.« Ob tem velja spomniti, da ni mogoče najti niti ene same izjave kateregakoli predstavnika muslimanske vere na Slovenskem, ki bi bila podobno fundamentalistična kot pri citiranih klerikih RKC.

Preglednica 7: Kako na družbeno moč religijskih organizacij gledajo slovenska populacija in študentke FSD (%).

Vprašanje	Raziskava	Leto	PREVEČ MOČI	PRIBLIŽNO PRAV	PREMALO MOČI
<i>Ali sodite, da imajo cerkev in verske organizacije v naši državi...?</i>	SJM	2009	44,9	43,0	5,8
	FSD	2013	81,0	10,3	7,1
		2014	81,0	7,1	2,4
		2015	73,1	15,4	0,0
		2016	74,5	17,6	2,0
		2017	87,5	3,1	0,0
		2018	76,2	14,3	4,8
		$\bar{x}_{FSD}$	78,9	11,3	2,7

Zmanjšanje religioznosti – v pomenu odmika od cerkve, zavračanja organiziranih obredov in izključevanja institucionalnih posrednikov pri stiku z bogom – še ne pomeni zmanjšanja vernosti. Izrazit primer so prav študentke FSD (stališče a v preglednici 8). Kljub zgodovinski ujetosti v latinski religijski vzorec in kljub katoliški večini med prebivalstvom je v slovenskem javnem mnenju takšnih, ki verjamejo v življenje po smrti, celo za sedem odstotnih točk manj od nasprotne kategorije nevernikov v omenjeno transcendenco, pri študentkah FSD pa je prav obrnjeno: v obstoj posmrtnega življenja jih verjame 47 %, šest odstotnih točk več od SJM, hkrati pa le 36,8 % študentk zanika posmrtnost, to je za 12 odstotnih točk manjši delež od enako mislečih v javnem mnenju.

Študentke torej bolj verjamejo v obstoj onostranstva kot pa slovensko javno mnenje, čeprav so bolj sekularizirane od SJM. Ob tem je treba dodati, da večja vera v posmrtnost ne vztraja kljub temu, da so študentke še bolj sekularizirane od sekularnega javnega mnenja, pač pa prav zato, ker so tako zelo sekularizirane. Odmik od cerkvene regulacije posmrtnosti se očitno ne dogaja na račun vere v posmrtnost, prav nasprotno. Kajti distanciranje od institucionalnega posredništva ni le odmik od njega, pač pa pomeni tudi zavračanje reglementacije onostranstva, torej delegitimira pogojevanje dostopnosti do te transcendence (za katero naj bi bile sicer najbolj specializirane prav religijske institucije). V tej zgodbi gre za funkcijo »vratarja« v klub izbrancev: z odstavitvijo vratarja, ker njegova pravila prehodnosti niso več prepričljiva, prehodnost sprostimo in s tem povečamo dostop (do velikih transcendenc).²⁴ Skratka, umik »vratarja« sproži individualizacijo vere, ne pa razloga, da bi se ji odpovedali.²⁵

Zato odnos do drugega in tretjega stališča ni v nasprotju s prvim (v preglednici 8). V slovenski javnosti je vera v nebesa (b) in pekel (c) skoraj dvakrat manjša od zavračanja iste religijske dogme. Med študentkami FSD pa je erozija še izrazitejša, nevera v pekel je več kot trikrat večja od vere vanj – kljub

²⁴ Vera je odnos do malih, srednjih in velikih transcendenc (Luckmann, 1997, str. 110).

²⁵ Pri tem neeksaktna govorica, na primer pesniška, seže dlje, ker je večpomenska (tako kot Kosovelov moto ob naslovu tega članka).

Preglednica 8: Vera v posmrtnost in čudeže v slovenskem javnem mnenju in pri študentkah FSD (%).

Ali verjamete ...			DA		NE	
			da, čisto zanesljivo obstoja	da, verjetno obstoja	ne, verjetno ne obstoja	ne, čisto zanesljivo ne obstoja
a) da je življenje po smrti	SJM	2009	12,2	29,2	22,0	26,8
			41,4		48,8	
	FSD	2014	9,5	38,1	23,8	7,1
			47,6		30,9	
		2015	7,7	34,6	28,8	7,7
			42,3		36,5	
		2018	4,8	47,6	38,1	4,8
$\bar{X}_{FSD}$		52,4		42,9		
		47,4		36,8		
b) da so nebesa	SJM	2009	9,4	25,2	24,8	28,2
			34,6		53,0	
	FSD	2014	4,8	19,0	40,5	26,2
			23,8		66,7	
		2015	1,9	23,1	30,8	23,1
			25,0		53,9	
		2018	0,0	23,8	42,9	9,5
$\bar{X}_{FSD}$		23,8		52,4		
		24,2		57,7		
c) da je pekel	SJM	2009	9,0	23,1	25,9	29,3
			32,1		55,2	
	FSD	2014	0,0	21,4	38,1	28,6
			21,4		66,7	
		2015	1,9	15,4	32,7	23,1
			17,3		55,8	
		2018	0,0	14,3	47,6	9,5
$\bar{X}_{FSD}$		14,3		57,1		
		17,7		59,9		
d) da se dogajajo čudeži	SJM	2009	16,6	38,7	18,6	18,5
			55,3		37,1	
	FSD	2014	21,4	42,9	19,0	4,8
			64,3		23,8	
		2015	11,5	53,8	13,5	5,8
			65,3		19,3	
		2018	14,3	61,9	9,5	14,3
$\bar{X}_{FSD}$		76,2		23,8		
		68,6		22,3		
e) v Marijo	SJM	2009	16,2	26,5	17,9	27,9
			42,7		45,8	
	FSD	2014	14,3	21,4	28,6	26,2
			35,7		54,8	
		2015	1,9	25,0	26,9	23,1
			26,9		50,0	
		2018	9,5	33,3	19,0	19,0
$\bar{X}_{FSD}$		42,8		38,0		
		35,1		47,6		

prevladujočemu prepričanju študentk v posmrtno življenje. Enaka zgodba se ponovi pri stališčih d in e. Vera, da je devica Marija tudi po porodu ostala devica in odšla v nebesa skupaj s svojim telesom – ta bizarnost je za politične elite na Slovenskem celo tako zelo prepričljiva, da so takoj po osamosvojitvi uzakonile »Marijino vnebovzetje« kot dela prost dan. A slovenska javnost ne kaže takšne fundamentalistične enotnosti, skeptikov do te dogme je za tri odstotne točke več kot njenih zagovornikov. Med študentsko populacijo FSD pa je skeptikov do »brezmadežne« za 12 odstotnih točk več kot zagovornikov, čeprav naše študentke še bolj verjamejo v čudeže (68,6 %) kot pa javno mnenje (55,3). Spet značilna zgodba z »vratarjem«: ko se s svojimi pravili diskreditira, ker niso več prepričljiva, se vera v čudeže ne zmanjša, pač pa sprosti in individualizira. Vsiljevanje²⁶ sproži odpor, ta pa (najprej) vodi v erozijo legitimnosti, ki se na verskem področju kaže v obliki dedogmatizacije.

Kakšen vpliv ima opisan verski profil študentk in študentov FSD na poklicno etiko socialnega dela? Najkrajši odgovor je – precej ugoden. Kot smo videli, velika sekulariziranost ne sproža antiverske averzije, hkrati pa izrazit odmik od religijske dogmatike izostri posluš za individualno pomembnost verske razsežnosti. To je dobra podlaga za odnos do uporabnikov socialnega dela, ki so pogosto tudi sami pripadniki različnih religij, tradicij in novodobnih verskih kombinacij. Zanimariti to dejstvo bi bilo tako, kot da bi skušali vegana razvedriti z vabilom na ogled mesnice.

V omenjenem anketiranju študentk FSD se je testiralo tudi nekaj trditev s področja poklicne etike. Ena od njih je bila:

Če je socialno delo zares strokovno, lahko uporabnika pouči o tem, katera vera je bolj prava.

V vseh letih merjenja se je samo enkrat zgodilo, da se je s to trditvijo strinjalo 1,7 % anketiranih, razen te izjeme je bil delež pritrdilnih odgovorov vedno 0,0 %. Pri drugem vprašanju o enaki temi pa so bili rezultati nasprotni. Pri trditvi, da »je poznavanje religij pomembno za socialno delo, ker omogoča boljši odnos z uporabniki,« so v vseh letih prevladovali pritrdilni odgovori (strinjanje med 71 in 81 %), negativnih pa je bilo v povprečju približno 10 %. Obrnjeno je bilo pri tej trditvi:

Socialno delo lahko pravo etično dimenzijo pridobi predvsem s pomočjo religij(e).

S to trditvijo se je v vseh meritvah strinjala izrazita manjšina (od 2,4 do 15,4 %), večina pa je bila proti (od 42,8 do 66,7 %).

Sklep

Slovensko javno mnenje je zelo kritično do RKC v Sloveniji in to vseskozi, že od nastanka države pred četrto stoletje. Razlogov za takšno stanje je sicer več, a zgodovinski nikakor ni odločilen. Kulturni boj, ki se je iz nemškega prenesel

²⁶ »Glavni temeljni razlog Marijinega Vnebovzetja je njeno Božje materinstvo ... Marija je bila brez madeža izvirnega greha spočeta ... Zakaj je kristjan brez Marije sirota? Vsak kristjan potrebuje dve deviški ženi – dve materi. To sta Marija in Cerkev.« (Škof Glavan, 2016)

v slovenski prostor že v 19. stoletju, napačna strategija države pri izvajanju načela razločitve med njo in religijskim prostorom ter konfliktnost samega latinskega religijskega vzorca, ki mu Slovenija vseskozi pripada, vse to niso zadostni, nespremenljivi niti glavni pojasnjevalni dejavniki tako majhnega zaupanja v RKC in duhovščino.

Ključna je povsem zgrešena strategija klerikov RKC, ki se tudi po finančnem bankrotu še naprej konfrontirajo z državo glede finančnih vprašanj. Od tod paradoks, da v Sloveniji, ki je po vseh merilih ena od najbolj egalitarno usmerjenih držav, najdemo navdušene simpatizerje zdajšnjega papeža Frančiška tako rekoč povsod – razen med vrhovnimi slovenskimi funkcionarji RKC, ti so spet zamudili priložnost za povrnitev ugleda institucije, ki jo predstavljajo. Ko se nekdo tako »zapre vase«, da »se ničesar ne nauči iz svojih grehov«, se pojavi nekaj, kar je papež označil kot »strašno korupcijo z videzom dobrega« (Frančišek, 2014, str. 67) – no, slovenskim klerikom je spodletelo tudi pri navideznem vzdrževanju tega videza. V Sloveniji je prav RKC tista, ki bi se morala evangelizirati, ne pa družba kot tudi ne verniki, število teh se je v zadnjem času celo nekoliko povečalo.

Omenjene značilnosti slovenskega javnega mnenja so še bolj izrazite pri študentski populaciji FSD. Ta je še bolj sekularizirana od SJM (po merilih odmi-ka od institucionalizirane religijske prakse in dogmatike), hkrati pa kaže večjo vernost pri odnosu do posmrtnega življenja in čudežev. Ne gre za protislovje. Pri sekularizaciji gre za proces individualizacije vernosti v razmerah, ko se religija demonopolizira. Podatki kažejo, da ta proces pri študentkah FSD ni v nasprotju s temeljnimi zahtevami poklicne etike po spoštovanju in priznanju kulturne različnosti uporabnikov, s katerimi delamo.

Vprašanja

Predstavljeni podatki, čeprav so precej ugodni, niso samoumevni, še manj trajni. Sprožajo nekaj vprašanj, na katera moramo biti pozorni tudi v socialnem delu, saj niso preprosto rešljiva; na primer, vprašanja politizacije, individualizacije in etike.

Pri politizaciji gre za odnos države do religijske sfere. V Sloveniji je javno mnenje, kot smo videli, izrazito sekularizirano, čeprav država še vedno privilegira največjo, najstarejšo, najbogatejšo in najbolj sporno religijsko organizacijo (RKC) tako v materialnem kot simbolnem pomenu. Dejstvo, da je javna podoba obeh struktur – državnih institucij in RKC – izjemno slaba, ni tolažba, pač pa problem, saj je nevarnejši od disfunkcionalnosti religijskih ustanov. Ne pozabimo, da slovenska javnost izraža največjo politično podporo skrajni desnici (stranki SDS, ki prisega na krščanske vrednote), in to v vseh letih merjenja. Negotove koalicijske vlade, značilne za slovensko politiko, so latentno tveganje za vrnitev državno-religijske simbioze, kot je bila značilna za slovensko zgodovino pred drugo svetovno vojno ter tudi za osmo in deseto slovensko vlado (Janeza Janše) v samostojni državi. Državno privilegiranje najmočnejše religijske institucije je največja desekularizacijska nevarnost,

na katero – če traja dlje časa – tudi slovenska javnost ni imuna. Če bo stroka socialnega dela izpostavljena tako neugodnemu okolju, je verjetneje, da mu bo spet podlegla, kot pa da bi se mu uprla (žalosten dokaz so »izbrisani« in odnos do dolenjskih Romov). Ne pozabimo, da je največja moč vsake stroke skoncentrirana v njenih temeljnih institucijah. To pa v socialnem delu ni Fakulteta za socialno delo, pač pa centri za socialno delo, ki so transmisija socialne politike, ki je podrejena ekonomski, ta pa je odvisna od vsakokratnih vladnih koalicij.

Tudi glede procesa individualizacije verskih vsebin nimamo odgovora. Tolažimo se z ireverzibilnostjo modernizacije, ki samodejno krči nekdanje monopole na tem področju in širi ponudbo. A tolažba ni na mestu.²⁷ Demonopolizacija religijskih institucij in pluralizacija verskega trga nista nikakršno zagotovilo za odsotnost problemov, nasprotno. Celo pri tako nedolžnih vsebinah, kot so, denimo, poplave različnih znamk jogurtov, je uvedena državna regulacija kakovosti, da potrošnik ne ostane nemočna žrtev ponudbe. Čeprav je vernost pomembnejša od jogurta, regulacije verskih vsebin nimamo, razen izjemoma, ko je povsem napačna (npr. prepoved muslimanskih ženskih oblačil).

Kako naj ravnamo v socialnem delu, da ne bomo nasedali ideologiji prostega trga in da individualnim verskim osmislitvam ne bomo pripisali enakega pomena kot jogurtu ali barvi las? Kako z vidika poklicne etike določiti mejo ne/tolerance, ko stopamo v družine z izrazito patriarhalno strukturo? Kaj pomeni socialno delo z versko radikaliziranimi posamezniki in njihovimi svojci? Do strokovno kvalificiranih odgovorov na ta in podobna vprašanja ni mogoče priti po bližnjicah (npr. s sklicevanjem na človekove pravice in protidiskriminacijska načela).

Viri

- Čalopa, G., & Vedenik, M. (2007). *Diplomanti in diplomantke Fakultete za socialno delo na trgu delovne sile*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Črnič, A. (2005). Primerjava religijskih praks pripadnikov gibanja Hare Krišna in katolikov. *Teorija in praksa*, 42(4–6), 674–690.
- Dragoš, S. (1998). »Do skrajnosti za sveto stvar!«. *Družboslovne razprave*, 14(27/28), 121–133.
- Dragoš, S. (1998a). *Katolicizem na Slovenskem: socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Krtina.
- Dragoš, S. (2003). Katoliška identiteta Slovencev? *Annales*, 13(1), 39–54.
- Dragoš, S. (2011). Ne služi jim in ne delaj po njihovih delih. V C. Maltese, *Nabirka*. Mengeš: Ciceron, 9–20.
- Flere, S., & Klanjšek, R. (2007). Ali je votlost značilnost vernosti na Slovenskem? *Družboslovne razprave*, 23(56), 7–20.
- Flere, S., & Klanjšek, C. (2009). Social status and religiosity in Christian Europe. *European Societies*, 11, 583–602.

²⁷ Takšna »tolažba« se lahko zavleče celo v terminologijo, na primer, ko namesto *individualizacije* vernosti uporabljamo neposrečen izraz *privatizacija* vernosti (to je pogost primer v sociološkem izrazju pri nas, ki je posledica dobesednega slovenjenja iz ang. *privatization*). Privatizacija aludira na razliko med zasebnim in javnim, a to je dvakrat zavajajoče: zaradi implikacije, da je odslej za posledice odgovoren samo posameznik, in ker se individualizirana vernost praviloma tudi javno manifestira.

- Flere, S., & Lavrič, M. (2003). Dejanska in katoliška morala: sociološki vpogledi in preizkusi na Slovenskem. *Družboslovne razprave*, 9(44), 95–104.
- Francišek, papež (2014). *Veselje evangelija*. Ljubljana: Družina.
- Glavan, A. (2016). *Nagovor škofa Glavana pri sveti maši na praznik Marijinega vnebovzetja*. Čatež: 15. 8. 2016. Pridobljeno 5. 5. 2019 s <https://katoliska-cerkev.si/nagovor-skofa-glavana-pri-sveti-masi-na-praznik-marijinega-vnebovzetja-2016>
- Krašovec, J. (1996). Kjer je na delu vera, niso potrebni advokati (intervju). *Razgledi*, 30. oktobra 1996 (30), 4–9.
- Luckmann, T. (1997). *Nevidna religija*. Ljubljana: Krtina.
- Martin, D. (1978). *A general theory of secularization*. England: Gregg Revivals.
- Mekina, B. (2016). Požrešnost. *Mladina*, 21. 10. 2016. Pridobljeno 3. 12. 2018 s <http://www.mladina.si/176940/pozresnost/>
- Naterer, A., Lavrič, M., Klanjšek, R., Flere, S., Rutar, T., Lahe, D., Kuhar, M., Hlebec, V., Cupar, T., & Kobše, Ž. (2019). *Slovenska mladina 2018/2019*. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Odločba Vrhovnega sodišča (2000). *Sklep II Ips 588/99*. Ljubljana: Vrhovno sodišče RS, 31. 5. 2000. Pridobljeno 2. 12. 2018 s http://www.sodisce.si/znanje/sodna_praksa/vrhovno_sodisce_rs/6412/
- Perko, F. (2002). Izjava. *Delo*, 2. novembra 2002, str. 2.
- Poročilo (2016). *Ocene in stališča prebivalcev Slovenije o delu policije 2016, poročilo*. Ljubljana, 13. 12. 2016: RS, Ministrstvo za notranje zadeve. Pridobljeno 2. 12. 2018 s https://www.policija.si/images/stories/NovinarskoSredisce/SporocilaZaJavnost/2017/02_februar/06_jm_raziskava_o_delu_policije/POROČILO_Ocene_Prebivalcev_O_Delu_Policije_2016.pdf
- Poročilo SŠK (2016). *Letno poročilo Katoliške cerkve v Sloveniji 2016*. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- Rebula, A. (2001). Osmisliti življenje. *Družina*, 10. junija 2001, str. 28.
- Rode, F. (1997). Usodna ljubezen (intervju). *Jana*, 24. junij 1997, str. 46.
- Roter, Z., & Kerševan, M. (1982). *Vera in nevera v Sloveniji 1968–1978*. Maribor: Obzorja.
- Rus, V., & Toš, N. (2005). *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- SJM (2013). *Pregled in primerjava rezultatov SJM 2013/1*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- SJM (2015). *Slovensko javno mnenje 2015, primerjalni sumarnik SJM 2015*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- SJM 2016/1 (2016). *Slovensko javno mnenje 2016, pregled sumarnih rezultatov*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Smrke, M. (1996). *Religija in politika: spremembe v deželah prehoda*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Smrke, M. (2009). Starševske vrednote katoliških in nereligioznih Slovencev. *Teorija in praksa*, 46(4), 389–407.
- Smrke, M. (2016). Odtis poloma slovenske katoliške cerkve na podatkih raziskave SJM. *Teorija in praksa*, 53(2), 275–293.
- Smrke, M., & Hafner Fink, M. (2015). Ekonomija in religija: kriza in ekonomske orientacije vernih in nevernih Slovencev. *Teorija in praksa*, 52(3), 436–455.
- Smrke, M., & Uhan, S. (1999). Skica religijske različnosti: Poljska in Slovenija. V N. Toš, V. Potočnik, S. Flere, M. Smrke, S. Uhan, & S. Dragoš, *Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)*. Ljubljana: FDV – IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 213–223.
- Smrke, M., & Uhan, S. (1999a). Na vrhu gričev – toda ob vznožju socialne piramide? V N. Toš, V. Potočnik, S. Flere, M. Smrke, S. Uhan, & S. Dragoš, *Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)*. Ljubljana: FDV – IDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 147–158.
- Stark, R., & Bainbridge, W. S. (1987). *A theory of religion*. New York: Rutgers University Press.
- Štuhec, I. (ur.) (2002). *Sklepni dokument Plenarnega zbora Cerkve na Slovenskem*. Ljubljana: Družina.

- Toš, N. (1999). (Ne)religioznost Slovencev v primerjavi z drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi narodi. V N. Toš (ur.), *Podobe o cerkvi in religiji na Slovenskem v 90-ih*. Ljubljana: FDV, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, 147–158.
- Toš, N. (ur.) (2013). *Vrednote v prehodu VII: Slovenija v mednarodnih in medčasovnih primerjavah SJM-ISSP*. Wien, Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Toš, N. (ur.) (2014). *Vrednote v prehodu VIII: Slovenija v srednje in vzhodnoevropskih primerjavah*. Ljubljana, Wien: Fakulteta za družbene vede.
- Toš, N. (ur.) (2017). *Vrednote v prehodu XI: Slovenija v evropskih in medčasovnih primerjavah ESS*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Toš, N., & Rus, V. (2005). *Vrednote Slovencev in Evropejcev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij.
- Toš, N., & Vovk, T. (ur.) (2014). *Mednarodna raziskava Nacionalna identiteta (National Identity III, ISSP 2013), SJM 2013/1, tabelarni pregled*. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, Fakulteta za družbene vede.
- Zaviršek, D. (2016). Doktrina in metode socialnega dela na področju podpore žrtvam spolnih zlorab v katoliški cerkvi. *Socialno delo*, 55(1–2), 8–25.

Jasmina Jerant

Žepnina kot sredstvo proti revščini in socialni izključenosti mladostnikov in mladostnic

Dobrodelni projekt Botrstvo

Mladostniki in mladostnice v starosti 15–17 let so najbolj izpostavljeni tveganju za revščino in socialno izključenost med vsemi evropskimi otroki. Pomanjkanje finančnih sredstev povečuje njihovo socialno izključenost, ta pa negativno vpliva na njihov socialni kapital in jih ujame v začaran krog revščine. Javna politika denarne socialne pomoči najstnicam in najstnikom, živečim v revščini, v obliki žepnine pomeni orodje socialne pravičnosti. Deset poglobljenih intervjujev s slovenskimi najstnicami in najstniki, ki prejemajo denarno socialno pomoč prek dobrodelnega projekta Botrstvo, razkrije, da takšen denarni transfer v imenu socialne pravičnosti pomaga pri spoprijemanju s socialno izključenostjo že pri tako majhnih stvareh, kot je kava z vrstniki, saj vpliva na dobro počutje, samozavest in večanje socialnega kapitala s tem pa na manjšanje revščine na dolgi rok. Glede na to, da gre za 30 evrov na mesec, bi bilo vredno razmisliti o višji denarni pomoči, ki bi še bolj razširila možnosti otrok, živečih v revščini. Pomembno odkritje je tudi, da se prejemnice in prejemniki transferja, čeprav so ga veseli, sramujejo, zato so rezultati raziskave argument v prid univerzalnemu temeljnemu dohodku.

Ključne besede: socialna pravičnost, socialna vključenost, enake možnosti, socialna enakost, adolescence, denarna socialna pomoč.

Jasmina Jerant, magistra političnih znanosti (s Srednjeevropske univerze v Budimpešti) s specializacijo v socialni in politični teoriji. Kontakt: jasmina.jerant@gmail.com.

Pocket money as a tool against poverty and social exclusion of youngsters – Charity project Godparenting

The 15–17 years old youngsters are at the greatest risk of poverty and social exclusion among all European children. Lacking economic resources deepens their social exclusion which negatively impacts their social capital and traps them in poverty. Public policy of a financial aid (in form of pocket money) to teenagers living in poverty is therefore a tool of social justice. Ten in-depth interviews with Slovenian teenagers who received such a cash benefit through a charity project called Godparenting reveal that such a monetary transfer in the name of social justice aids in battling social exclusion even in case of small things like coffee with peers, as it positively impacts subjective well-being, self-esteem and strengthens social capital. Thus it alleviates poverty on a long term. Considering that the cash transfer teenagers receive is only 30 euros a month, it would be important to think of a higher financial help which would even enlarge the opportunities of children living in poverty. Noteworthy is also the finding that the recipients are, despite being happy to receive it, ashamed of the cash transfer in question, making this research an argument for the Universal Basic Income.

Keywords: social justice, social inclusion, equal opportunities, social equality, adolescence, cash transfers.

Jasmina Jerant, MA in Political Science (from Central European University in Budapest) has a specialization in Social and Political Theory. Contact: jasmina.jerant@gmail.com.

Uvod

Pomanjkanje finančnih sredstev otrokom onemogoča vzdrževanje socialnih odnosov in socialne vključenosti, to pa na dolgi rok negativno vpliva na njihov socialni kapital in jih ujame v začaran krog revščine. Evropska komisija (2013) v Priporočilu, namenjenemu javnim politikam za zmanjševanje revščine in socialne izključenosti otrok, poleg materialne varnosti poziva tudi k spodbujanju enakih možnosti za vse otroke, da bi ti lahko razvili svoj potencial.

Glede na statistike Evropske unije (Eurostat, 2020a) so prav otroci najbolj izpostavljeni tveganju revščine in socialne izključenosti. Leta 2018 je bila njihova stopnja tveganja revščine na ravni EU kar 23,4-odstotna, medtem ko je bila stopnja tveganja pri odraslih med 18. in 64. letom 22,1-odstotna, pri starostnikih nad 65. letom starosti pa 18,4-odstotna (Eurostat, 2020a). Med vsemi evropskimi otroki pa so najbolj ogrožena skupina mladostniki in mladostnice od 15. do 17. leta starosti (Eurostat, 2020b; 2020c). Na podlagi posebnega razvoja in potreb v času adolescence pa so mladostniki in mladostnice še bolj izpostavljeni tveganju, da se ujamejo v začaran krog revščine. Jih pa kljub pravkar navedenim dejstvom raziskave kot tudi predlogi javnih politik za zmanjšanje revščine in socialne izključenosti ne obravnavajo posebej, ločeno od mlajših otrok.

Relevantno je torej razmišljanje v smeri uvajanja socialnih politik, ki bi prav skupini mladostnikov in mladostnic pripomogle k vzdrževanju socialne vključenosti in izstopu iz začaranega kroga revščine. Ena od možnosti bi bila mesečna denarna pomoč. Že leta 2002 (Ridge) so namreč britanski otroci, živeči v revščini, izrazili željo in potrebo po lastnem finančnem viru oziroma po *žepnini*, ki bi jim pomagala pri vzdrževanju socialne vključenosti. V članku se zato osredotočam na možnost avtonomne mesečne denarne socialne pomoči za mladostnike in mladostnice, stare med 15 in 17 let.

V raziskavi sem intervjuvala mladostnike in mladostnice omenjene starosti, ki vsak mesec prejemajo denarno pomoč prek programa Botrstvo¹ pri Zavodu za mladino Moste-Polje. V članku pokažem, da je na socialni pravičnosti temelječa javna politika avtonomnega finančnega sredstva za 15 do 17 let stare mladostnike in mladostnice dobrodošla rešitev socialne države za spoprijemanje s socialno izključenostjo in revščino. Izsledki pritrldijo tudi univerzalnemu temeljnemu dohodku, o katerem je Fakulteta za socialno delo pred kratkim izdala obsežen zbornik (gl. Dragoš, 2019).

Revščina in socialna izključenost mladostnikov in mladostnic

Pred nekaj leti je prva mednarodna analiza (Walker, 2014), ki je upoštevala rezultate vzporedne kvalitativne študije revščine v več državah, pokazala, da sta sram in stigma zaradi revščine opazna v vseh gospodarstvih in kulturah. Ista raziskava je tudi potrdila, da tako socialna izključenost kot pomanjkanje

¹ Botrstvo je vseslovenski projekt mesečnih denarnih transferjev, ki ga prek zbiranja zasebnih donacij že od leta 2010 prikrajšanim otrokom namenja nevladna organizacija Zavod za mladino Moste-Polje. Otroci so lahko stari od enega dne do 18 let. Osnovna podpora znaša 30 evrov in je namenjena različnim prejemnikom: bodisi staršem (ki jih nato porabijo za otroke) bodisi neposredno šoli (za plačilo kosila ali zunajšolskih stroškov), za počitnice ipd., nekateri otroci pa prejemajo denar sami, neposredno na svoje bančne račune. Včasih je donacija lahko dvojna: 60 evrov. Eden od ciljev projekta je otroke iz prikrajšanih okolij čim bolj socialno vključiti (ZPM Ljubljana Moste-Polje, 2015). Za članek je še posebej pomembna skupina 16–17-letnikov, ki neposredno prejemajo denarno nadomestilo. To pomeni, da denar ne gre niti staršem niti njihovi šoli. Upravičenci torej prejmejo denar mimo starševskega nadzora in ga (domnevno) lahko uporabljajo kakorkoli želijo.

socialnega kapitala pomembno vplivata na ohranjanje začaranega kroga revščine. V predstavitvi izsledkov, zbranih v publikaciji z zgovornim naslovom *Sram zaradi revščine*, je Robert Walker med drugim ponazoril model prepleta med revščino in sramom², po katerem se revščina krepi zaradi sramu, stigme, slabe samopodobe, socialne izključenosti, pomanjkanja moči za samostojno odločanje in majhnega socialnega kapitala (Walker, 2014, str. 65–66).

Podobno so ugotovile študije o revščini otrok, v katerih so otroci sami spregovorili o svojih težavah, povezanih s finančnim in socialnim življenjem (Ridge, 2002; Edwards in Hatch, 2003; Elliott in Leonard, 2004; Sutton, Smith, Dearden in Middleton, 2007; Griggs in Walker, 2008; Sweeney, 2008; Walker, Crawford in Taylor, 2008; Horgan, 2009; Chase in Bantebya-Kyomuhendo, 2014). Raziskave ponujajo vpogled v otroško zavedanje socialne izključenosti, ki izvira iz revščine. Otroci sami govorijo o dveh vrstah socialne izključenosti. Najprej o socialni izključenosti, povzročeni od zunaj. Povzročajo jo drugi in negativno vpliva na subjektivno dobro počutje oziroma življenjsko zadovoljstvo, na prijateljstva, samozavest in samopodobo. Otroci se zavedajo, da so stigmatizirani in se zato svoje situacije sramujejo. To pa jih prisili v drugo obliko socialne izključenosti: v samoizključitev.

Samoizključitev se kaže tako v umiku iz prijateljskih odnosov in aktivnosti z vrstniki in vrstnicami kot tudi v tem, da ne vprašajo staršev za denar. Tako se samozanikajo, se izključijo iz socialnih in celo šolskih dejavnosti in omrežij. Zaradi oblačil, ki niso v skladu z najstniškimi trendi, so pogosto ustraševani, to pa prav tako vpliva na njihovo počutje; jezni so in žalostni, nimajo možnosti za svobodno odločanje o svojem življenju in življenjskih načrtih ter se tudi ne upajo svobodo odločati o poteku svojega življenja.

Najranljivejša skupina glede socialne izključenosti med vsemi otroki pa so mladostniki in mladostnice. V času adolescence preživljajo izjemno težavno obdobje, saj so podvrženi posebnemu družbenemu, kognitivnemu in čustvenemu razvoju (Thomas *et al.*, 2014; Williams, 2007; Erath in Tu, 2014; Peake, Dishion, Stormshak, Moore in Pfeifer, 2013; Crone in Dahl, 2012). Ta razvoj je specifičen in lahko povzroči, da socialna izključenost zelo negativno vpliva na mladostnike in mladostnice, na njihovo osebno dobro počutje. Tako so, v primerjavi z mlajšimi otroci, ranljivejši za posledice socialne izključenosti tudi dolgoročno.

Še več, glede na podatke Eurostata (2020b) so mlajši od 18 let v Evropi druga najbolj ogrožena skupina za tveganje revščine in socialne izključenosti³. Poleg tega se povečuje skupina mladih od 15. do 29. leta starosti, ki niso niti zaposleni niti v izobraževanju (NEET⁴) in so zato v izjemnem tveganju revščine in socialne izključenosti (Eurostat, 2020c). V presečišču skupine, mlajše od 18 let, in skupine NEET so mladostniki in mladostnice v starosti med 15 in 17 let tako v največjem tveganju revščine in socialne izključenosti med vsemi evropskimi otroki. Torej so evropski mladostniki in mladostnice, stari med 15 in 17 let, ne samo na podlagi svojih osebnostnih specifik, tem-

² V izvirniku: *model of the poverty-shame nexus* (Walker, 2014, str. 65–66).

³ Prva je v starosti od 18 do 24 let (Eurostat, 2020b).

⁴ NEET je okrajšava za Young people Neither in Employment nor in Education and Training.

več tudi statistično gledano najbolj izpostavljeni tveganju začaranega kroga revščine in socialne izključenosti.

Je pa malo pozornosti namenjene preprečevanju revščine in socialne izključenosti prav te, najbolj ogrožene skupine otrok. Večina študij mladostnike in mladostnice obravnava ali kot mlajše otroke ali iz zornega kota gospodinjskih oziroma družinskih potreb in situacij. Toda, kot trdita Thomas Feeny in Jo Boyden (2004, str. 7), nam gledanje na »porabo in izdatke odraslih ne pove ničesar o dobrem počutju otrok, ki so odvisni od teh odraslih,« in torej nič o tem, kako mesečni denarni prejemki vplivajo nanje.

Eurostat (2012) je v študiji materialne prikrajšanosti ljudi v Evropski uniji po modelu EU-SILC⁵ prezrl specifične potrebe mladostnikov in mladostnic. Protokol študije o materialni prikrajšanosti je zbiral podatke za otroke od 0 do 15 let prek odgovorov odraslih, mladostniki in mladostnice od 16. do 17. leta starosti pa so odgovarjali na vprašalnike za odrasle, kljub sicer dogovorjenim indikatorjem socialne varnosti in socialne vključenosti EU, po katerih so mladostniki in mladostnice do 17. leta obravnavani kot otroci (Eurostat, 2020a, str. 17). Tako so v nekaterih primerih mladostniki in mladostnice obravnavani kot odrasli po podlagi vprašalnikov za odrasle, v drugih pa so otroci vse do 17. leta obravnavani zgolj kot otroci, ne kot mladostniki in mladostnice s posebnimi potrebami, in odgovarjajo ali na vprašanja, ki bi bila primernejša za mlajše otroke, ali pa v njihovem imenu odgovarjajo starši.

Na ravni Evropske unije pa se, žal, tudi slovenski otroci ne morejo izogniti tveganju revščine in socialne izključenosti. V primerjavi z evropskim povprečjem 27 držav je bilo slovensko povprečje leta 2018 prvič najnižje med vsemi državami EU. Glede na podatke Eurostata (2020a) je bilo tveganju revščine in socialne izključenosti izpostavljeno 13,1 odstotka slovenskih otrok, mlajših od 18 let. Sloveniji so sledile Češka, Nizozemska, Danska in Finska. Največ oziroma kar 38,1 odstotka otrok pa je bilo tveganju izpostavljeno v Romuniji. Lahko smo prepričani, da se bodo te številke zaradi trenutne krize, povezane z virusom Covid-19, še povečale, zato je še toliko pomembnejše razpravljati o možnih ukrepih za pomoč najranljivejšim skupinam, med katere sodijo tudi mladostniki in mladostnice, še posebej ti med 15. in 17. letom starosti.

Socialni transferji

Politika denarnih transferjev je ena najučinkovitejših strategij socialne države, ko gre za reševanje revščine otrok. Glede na rezultate empiričnih študij denarne pomoči občutno blažijo revščino prikrajšanih gospodinjstev, družin in njihovih otrok (Fiszbein *et al.*, 2009; Morris, Aber, Wolf in Berg, 2012; Bohn, Veiga, Da Dalt, Pereira Brandao in de Carvalho Gouvea, 2014; Ham, 2014; Jones, Kevin in Stabile, 2015; Banerjee, Hanna, Kreindler in Olken, 2015; Hypher in Richards, 2015). Poleg tega imajo »dodatki, posebej namenjeni otrokom«, razkriva Maquet-Engsted (2012, str. 220), »največji vpliv in zmanjšajo revščino otrok v povprečju za 28 odstotkov.«

⁵ EU-SILC je okrajšava za European Union Statistics on Income and Living Conditions.

Vendar pa, naj ponovim, mladostniki in mladostnice, stari med 15 in 17 let, ne veljajo za posebno skupino, ki bi si zaslužila skrbno premišljeno politiko. Bodisi ne prejmejo neposredno nobene nanje usmerjene denarne pomoči in so obravnavni enako kot mlajši otroci in zato njihove posebne stopnje osebnostnega razvoja, po katerem so dodatno ranljivi, niso upoštevane (Edwards in Hatch, 2003) bodisi z njihovimi prejemki nekdo upravlja (TARKI, 2010) in njihova posebna individualna potreba ni obravnavana ločeno, temveč na podlagi gospodinjstva ali družine.

Dejstvo pa je tudi, da denarne socialne pomoči, pri katerih preverjajo upravičenost, povzročajo stigmo in sram ne glede na skupino oziroma prejemnike (Walzer, 1983; Rothstein, 2001; Walker, 2014; Baumberg, 2016), s tem pa se socialna izključenost revnih in prikrajšanih samo še povečuje. Pogojnih transferjev se sramujejo tako starši kot tudi otroci. Univerzalni transferji zato pomenijo učinkovitejši pristop k spoprijemanju z revščino in socialno izključenostjo otrok (Eurochild, 2015, str. 6) in v mojem primeru mladostnikov in mladostnic.

So pa intervjuvani otroci v britanski študiji iz leta 2002 izrazili nezadovoljstvo s tem, da nimajo svojega finančnega vira, s katerim bi lahko avtonomno upravljali za namen socialne interakcije in druženja s prijatelji (Ridge, 2002, str. 131). Želijo si *žepnino*, ki bi jo radi porabili za stvari, ki bi pripomogle k njihovim socialni vključenosti, da bi pripadali⁶ oziroma, še bolje, kam sodili.

Socialna izključenost krši načelo socialne pravičnosti

Socialna pravičnost ni zgolj eno glavnih načel socialnega dela, temveč tudi ena njegovih glavnih motivacij in utemeljitev (IASSW AIETS, 2018). Še več, socialno delo se pri iskanju etične usmeritve obrača k politični in moralni filozofiji, ki ponujata bazen znanja in odgovorov na vprašanja, ki se porajajo v socialnem delu (Grossmass, 2010). Zato je teorija socialne pravičnosti pomembna podstat tako politični teoriji kot tudi socialnemu delu. Namreč, glede na globalno definicijo si socialno delo kot stroka na eni strani in kot akademska disciplina na drugi strani prizadeva za družbene spremembe tudi za izboljšanje počutja posameznika in posameznice in je usmerjeno na spreminjanje tistih strukturnih stanj, ki povečujejo marginalizacijo, socialno izključenost in zatiranje (IAAWS AIETS, 2018). Teorija socialne pravičnosti znotraj politične filozofije oziroma teorije pa obravnava načine, kako naj bi koristi in obremenitve, prednosti in slabosti, pravice in dolžnosti razdelili v pravični družbi (Rawls, 1971).

V članku uporabim teoriji socialne pravičnosti, ki pojmuje socialno izključenost kot kršitev načela socialne pravičnosti – teorijo Briana Barryja (1989; 1998; 2005) in Jonathana Wolffa (2010; 2015a; 2015b). Za Barryja je vodilo socialne pravičnosti distribucija enakih možnosti s pomočjo materialnih dobrin, za Wolffa pa gre pri socialni pravičnosti za vzpostavitev družbene enakosti s pomočjo nedominantnih socialnih odnosov. Socialna izključenost, zaradi katere družbeno okolje posameznika ali skupino izključuje ali zavra-

⁶ V angleškem izvirniku: *fit in* (gl. Ridge, 2002).

ča na podlagi arbitrarnih naravnih ali družbenih dejstev, tako krši socialno pravičnost, saj onemogoča enakost možnosti kot tudi družbeno oziroma relacijsko enakost. Rešitev problema Barry in Wolff med drugim vidita tudi v poštenu kompenzaciji za krivično prikrajšanost.

Barry, ki pojmuje socialno izključenost kot kršitev socialne pravičnosti zaradi vzpostavljanja neenakosti v izobraževalnih in poklicnih možnostih⁷, opozarja na pomembnost socialnih odnosov in meni, da pomanjkanje socialnih odnosov povzroča stigmatizacijo. Wolff pa vidi socialno izključenost kot škodljivo za socialno pravičnost zaradi vzdrževanja relacijske neenakosti med ljudmi in meni, da je treba zato, da bi iztrebili socialno izključenost, najprej premagati relativno revščino, hkrati pa je za premagovanje relativne revščine (ljudem primanjkuje dobrin), da bi lahko pripadali, potrebna določena distribucija finančnih sredstev.

Barry in Wolff soglašata, da so za socialno vključenost potrebne določene dobrine, zanje pa so potrebna finančna sredstva, če naj bo ohranjena primerna raven dobrin za vzdrževanje vključenosti, prav tako pa za izogibanju sramu in stigmati. Oba trdita, da ima posameznica ali posameznik pravico zahtevati redistribucijo dobrin s pomočjo, nadomestili ali povračili v obliki socialnih politik kot kompenzacijo za pomanjkanje naštetih dobrin.

S kombinacijo obeh teorij socialne pravičnosti socialna vključenost ni le pot do socialne pravičnosti prek enakih možnosti (Barry) ali socialne enakosti (Wolff), temveč je povezava med enakimi možnostmi in socialno enakostjo nujna. Socialna vključenost namreč krepi socialni kapital, s tem pa krepi socialno enakovredne odnose, v katerih se človek počuti enakovrednega in cenjenega. Hkrati pa socialna vključenost zagotavlja podlago za izobraževalne in poklicne možnosti. Vendar pa je kot pomoč pri vzpostavljanju povezave med enakostjo možnosti in socialno enakostjo potrebna določena raven materialnih virov. Z drugimi besedami, s socialno izključenostjo se je treba spoprijemati s sprejetjem ustreznih socialnih finančnih politik.

Socialna vključenost je pomembna, ker človeška bitja rada pripadamo. S pripadnostjo izpolnjujemo svoje družbene potrebe. Poznamo pa več različic pripadnosti. Mladostniki in mladostnice, na primer, bi denar raje porabili za športne copate, da bi si tako zagotovili vključenost med svoje vrstnike, kot pa za položnice za električno. Zato je morda tudi za prikrajšane mladostnike in mladostnice pomembno, da imajo na voljo denar, ki ga lahko porabijo kakorkoli želijo. Še posebej zato, ker je pomanjkanje socialnih odnosov v času otroštva, in še toliko bolj v času adolescence, lahko škodljivo za prihodnost.

Da bi našla odgovor na to, kaj mladostniki in mladostnice, ki živijo v revščini in prejemajo mesečno denarno socialno pomoč, menijo o tej *žepnini* in kako z njo upravljajo, sem se pogovorila z desetimi mladostnicami in mladostniki v starosti od 16 do 17 let. Prek programa Botrstvo pri Zavodu za mladino Moste-Polje mesečno prejemajo 30 evrov (nekateri 60), mimo starševskega nadzora, za lastno uporabo – za spodbujanje socialne vključenosti.

⁷ Darja Zaviršek, na primer, opozarja v petem poglavju knjige *Skrb kot nasilje*, da se mladi vpisujejo na študij zato, da so varni pred brezposelnostjo (gl. Zaviršek, 2018).

Metodologija⁸

Odločila sem se za kvalitativno raziskavo, predvsem zaradi njene naturalistične in interpretativne paradigme, osredotočene na notranjo izkušnjo posameznice ali posameznika. Poleg tega pa za emski pristop, ki omogoča »razumevanje človeške doživetje izkušnje iz perspektive ljudi samih« (Hennink, Hutter in Bailey, 2011, str. 14). V raziskavi sem iskala prav *človekovo* izkušnjo, glas in subjektivnost (Silverman, 2013, str. 6). Uporabila sem poglobljene intervjuje z odprtimi vprašanji, ker v primerjavi s fokusnimi skupinami zagotavljajo globlje razumevanje družbenega fenomena, se bolje obnesejo pri majhnih vzorcih, omogočajo pa tudi bolj individualen in varnejši prostor (Silverman, 2013). To je pomembno predvsem takrat, ko raziskujemo »občutljive teme, ki zahtevajo zaupnost« (Hennink, Hutter in Bailey, 2011, str. 10).

Saturacija je bila dosežena proti koncu desetih intervjujev. Poleg intervjujev z mladostniki in mladostnicami sem opravila še tri pogovore: z dvema strokovnjakinjama iz nevladne organizacije in z novinarko, ki je v času raziskave že četrto leto pripravljala oddajo o projektu Botrstvo. Ti trije intervjuji so mi pomagali pri umeščanju nekaterih naracij intervjuvanih najstnikov in najstnic v kontekst.

Skrbno sem upoštevala v literaturi priporočene etične postopke (Silverman, 2013, str. 159–173), tudi previdno ravnanje s posnetki in transkripcijami, ki so bile vse anonimne in po končani raziskavi, tako kot posnetki, izbrisane z digitalnih nosilcev.

Še posebej pozorno etično skrb sem namenila občutljivima temama revščine in stigme. Zato sem intervjuvance in intervjuvanke obravnavala kot ranljivo skupino (Silverman, 2013, str. 170–171). Če jim je bilo neprijetno govoriti, sem upoštevala predlog Tima Rapleyja (2007, str. 26) in jim ponudila možnost prekinitve pogovora in odstop od intervjuja.

Izsledki

Izsledki analize intervjujev so v skladu z ugotovitvami empirične literature o revščini otrok. In sicer, da se slovenski mladostniki in mladostnice, ki živijo v revščini, srečujejo z istimi težavami kot otroci v drugih državah, ena njihovih glavnih tegob pa je pomanjkanje finančnih sredstev, ki bi jim pripomogla pri vzdrževanju socialnih odnosov in jih tako ohranila socialno vključene.

Rezultati glede finančnega prejemka, s katerim lahko sami upravljajo, pa razkrivajo nove odgovore na to, kako, če sploh, takšna denarna socialna pomoč pripomore k zmanjševanju socialne izključenosti otrok. Pri tem se osredotočim na odkritja, povezana prav s finančno pomočjo, ki jo prejemajo prek programa Botrstvo.

⁸ Članek je nastal na podlagi magistrskega dela, napisanega v angleškem jeziku na Srednjeevropski univerzi v Budimpešti, z naslovom *You know, it's so pitiful when you don't have your own cash ... 'Autonomous cash benefit as a welfare state tool for battling the poverty and social exclusion of disadvantaged adolescents on grounds of social justice* (gl. Jerant, 2017). V magistrskem delu je več podrobnosti o metodološki izvedbi raziskave.

Avtonomija

Prejemanje lastnega denarja in upravljanje z njim sta mladostnikom in mladostnicam omogočili avtonomijo, ta pa jim je zagotovila, da so si lahko kupili stvari, ki so bile zanje pomembne. Razlikovali so med osnovnimi izdatki in izdatki »samo zase«. Osnovni so bili, na primer, mesečna karta Urbana, hrana (največkrat za šolsko malico) in v redkih primerih za šolske potrebščine. Nakupi »samo zase« pa so pomenili: večje nakupe, na primer plačilo treningov (športniki in športnice), manjše nakupe, denimo kavo (najpogosteje), ali druge izdatke za druženje s prijatelji in vrstniki. Te nakupe so včasih imenovali tudi »razvajanje« ali »nagrade«. Razlikovanje med osnovnimi izdatki in izdatki »samo zase« je poudarilo njihovo željo po avtonomnem delovanju.

Dobro počutje

Možnost, da si kupijo nekaj samo zase, je spodbudila dobro počutje, pozitivno je vplivala na njihovo samozavest, hkrati pa je ohranjala njihove socialne odnose. Tema »samo zase« je pomenila vsaj minimalno olajšanje socialne izključenosti oziroma njenega negativnega vpliva na subjektivno dobro počutje.

Zdi se mi kul, ker lahko večino porabim zase, in včasih za malico. Ampak kul se mi zdi, ker lahko kupim darilo za rojstni dan za prijateljice, česar prej nisem mogla. Ker, veste, tako je bedno, ko nimaš svojega denarja in potem moraš neprestano gnjaviti: 'Mami, a bi mi dala 10 evrov, da kupim majhno darilo zanj?' Ampak zdaj lahko jaz sama (kupim) in to je tako super!

Ta denar jim ponuja možnost svobodnega delovanja, zaradi katerega imajo boljšo samopodobo. To svobodo in neodvisnost uporabijo za vsaj nekaj vzdrževanja socialnih odnosov na način, ki se njim zdi smislen in pomemben. Bistvena prednost žepnine je tudi v tem, da omogoča večjo avtonomijo nad zasebnim življenjem, saj jim zato, ker imajo svoj denar, ni treba poročati staršem o vsakokratnih malih stroških in s tem o svojih socialnih interakcijah.⁹

Občutek olajšanja

Večina je večkrat ali na dolgo opisovala občutek olajšanja ob svojem lastnem denarju. Tudi ti otroci se, tako kot v drugi empirični literaturi, niso upali vprašati staršev za denar, a se s pomočjo denarne socialne pomoči izognejo »žicanju« staršev za »evro ali dva«. Zelo so cenili, da jim »ni treba mučiti staršev«, ki »se že tako matrajo z računi«. Zato so imeli manj skrbi in so bili bolj pozitivni. Ni se jim bilo tudi treba nujno odpovedati nekaterim svojim potrebam in se zato samoizključiti ali se odpovedati določeni želji.

Če ne bi imel tega, se v bistvu ne bi mogel na nič zanesti. Lahko vprašaš doma, če imajo za Urbano. Če nimajo, boš pač vsak dan šel peš v šolo in to je to. A s tem (prejemkom) veš, da boš nekaj dobil in si potem tudi samostojen s tem.

⁹ Za to spoznanje se zahvaljujem recenzentu prvega osnutka tega članka.

Socialno preživetje

Nekateri so bili cinični, ko smo se začeli pogovarjati o odgovornosti, povezani s prejemkom, saj so menili, da je bil znesek veliko premajhen, da bi lahko povzročil večjo odgovornost. So pa kljub temu opisovali občutek dolžnosti, da »se denarja ne zapravi na neumen način«, za »brezzvezne« in »neuporabne« stvari. Če so torej pazili, da so porabili denar samo za reči, ki so jih sami vrednotili kot smiselne in pomembne, in so ga porabili za kavo, na primer, potem je to bil zanje smiseln izdatek in dobro porabljen denar.

Navsezadnje, ko so primerjali svojo potrebo po lastnem denarju v osnovni in srednji šoli, so poudarili, da se je v srednji šoli »vse spremenilo«, ko so naenkrat potrebovali denar za »osebno rabo«, za »it' ven«, »za kavo«, v primerjavi s prej, ko so ga porabili »za neumnosti, kot kaka lizika, in podobno«. Torej so te izdatke v srednji šoli videli kot izjemno pomembne. Še posebej druženje z vrstniki, ko »se gre ven«, je ne samo ena najbolj cenjenih socialnih aktivnosti, temveč je bila opisana celo kot »preživetje«.

[V osnovni šoli] Jaz nisem rabil denarja za, ne vem, za preživetje, mislim, preživetje kot [zdaj, v srednji šoli] ko grem ven (...) zdaj, kadarkoli gremo ven s prijatelji, v bistvu rabim, rabiš nek denar, da sploh lahko greš ven.

Po navadi, ko so govorili o druženju, so »šli ven« na kavo, v »kak park«, na igrišče. Govorili so tudi o nočnih klubih, v katere najstniki radi hodijo plesat. Klube so večkrat poudarili kot nekaj, kamor »se gre, ko se gre ven čez vikend«. Botrstvo v tem primeru ni pripomoglo k njihovi socialni vključenosti, saj so klubi predragi in jih zato niso obiskovali. A kljub temu, če so imeli kaj denarja, so ga še vedno uporabili, če le lahko, za to, da so šli s prijatelji ven, tudi če ne v klube. Zato ta denar vsaj delno pripomore k njihovemu socialnemu »preživetju«, saj lahko gredo na kavo ali pa ga porabijo za druge manjše izdatke, povezane z druženjem s prijatelji.

Oblačila

S tem prejemkom so si zelo redko kupili oblačila, čeprav so trendovska oblačila, kot so večkrat poudarili, zelo pomembna v najstniški družbi, za vključenost. Prejemek je premajhen za nakup dražjih oblačil. Če jim je kdaj ostalo kaj denarja (v kombinaciji z rojstnodnevnim denarjem od starih staršev, na primer), so omenili »kako majčko«, nikoli pa kavbojk ali športnih copat, saj je prejemek premajhen za takšne nakupe.

Med vrednostjo in sramom

Zaradi radodarnosti darovalcev in darovalk so dobili občutek, da nekomu nekaj pomenijo, da so vidni, da njih in njihove težave nekdo opazi, da je nekomu mar zanje. Z izražanjem velike hvaležnosti so intervjuvanci in intervjujvanke darovalce in darovalke izjemno poosebili in celo romantizirali. Trdili so, da so darovalci in darovalke zagotovo bili, če ne zdaj, pa v preteklosti revni, ker »samo revni res opazijo revne in pomagajo drugim«.

To prepričanje bi lahko bilo izraz velikega nezaupanja do družbe, saj menijo, da jih drugi težko kdaj vidijo ali opazijo. To pa nakazuje na pomanjkanje občutka varnosti, pripadnosti in vrednosti. Prejemek jim je pomagal, da so pripadali, ker so jim bili omogočeni nekateri izdatki, zaradi katerih so se vsaj malo izognili čustvenim in drugim nevšečnostim, ki se pojavijo zaradi pomanjkanja denarja v družini. Biti viden in priznan je sestavni del socialne vključenosti. Prejemek pokrije ta del socialne vključenosti, ker lahko oblikuje njegove odnose s prijatelji in vrstniki. Prav tako pa jim da občutek, da nekaj pomenijo darovalcu ali darovalki, s tem pa čutijo, da vsaj nekemu v širši družbi nekaj pomenijo, so vredni.

A kljub pozitivnim občutjem, ki so jih izražali glede darovalcev in darovalk denarnega transferja, so mnogi povedali, da je to, da prejemajo denar prek Botrstva, skrivnost. Prejemek jim sicer res odvzame del sramu in stigmatizacije, saj si lahko z njim vsaj nekaj privoščijo, da lahko pripadajo, a kljub vsemu, še vedno so se ga sramovali. Izražali so nasprotujoče si občutke glede denarne pomoči: po eni strani so jo hvalili, po drugi pa so se je sramovali. Bilo jim je vidno neprijetno, ko so sočasno govorili o denarni pomoči na eni in o svojih vrstnikih na drugi strani. Denarna pomoč povzroča nelagodnost, sram – še nekaj, kar spet pritrjuje izsledkom v literaturi.

Žepnina omogoča socialno vključenost

Rezultati te raziskave dopolnjujejo študijo iz leta 2002 (Ridge, 2002), v kateri so otroci izrazili veliko željo po lastnem ekonomskem viru za vzdrževanje socialne vključenosti, s katerim bi lahko avtonomno upravljali mimo starševskega nadzora. Raziskava z mladostniki in mladostnicami na primeru projekta Botrstvo pa poleg tega pokaže, da takšno žepnino, ko jo imajo, cenijo in jo med drugim porabijo za socialno vključenost oziroma pripadnost: plačajo za kavo, malico s sošolci, kupijo rojstnodnevna darila, ki jih prej niso mogli, ipd.

Avtonomno ekonomsko sredstvo, s katerim lahko upravljajo po svoji volji, ima pomembno vlogo pri vzdrževanju enakovrednih socialnih odnosov, saj omogoča neodvisnost, udeležbo v ritualih in navadah najstniškega sveta in ne nazadnje boljše odnose doma, saj staršev ni treba prositi za denar. Rezultati lepo pojasnijo odnos med potrebo po redistribuciji ekonomskih sredstev za vzdrževanje socialne vključenosti in teorijo o socialni pravičnosti Briana Barryja in Jonathana Wolffa. Določena raven finančnih sredstev je nujna, če naj bodo socialne potrebe določene osebe zadovoljene tako prek dostopa do dobrin, ki omogočajo pripadnost in vključenost, kot tudi za to, da se posamezniki in posameznice počutijo bolje in vredne. Prejeti denar z zmanjševanjem socialne izključenosti omogoči najstnicam in najstnikom določeno raven enakosti možnosti in socialne enakosti.

Denarna pomoč iz programa Botrstvo, ki največkrat znaša zgolj 30 evrov, verjetno ne zadovolji v celoti zahtev za pravo socialno vključenost, a ta prejemek rešuje problem socialne izključenosti v resničnem svetu, v katerem so potrebne takojšnje intervencije za spoprijemanje z nekaterimi obstoječimi

težavami, s katerimi se spoprijemajo tisti iz prikrajšanih okolij. Gledano z vidika velikosti se ta študija morda ne zdi dovolj pomembna, če govorimo o socialni pravičnosti v povezavi z denarjem za kavo in avtobus ali rojstnodnevna draila. A tudi v svoji majhnosti raziskava pokaže, da takšna socialna denarna pomoč zmanjšuje socialno izključenostjo že na nižji ravni in da bi morala prav zato biti takšna žepnina večja, da bi si otroci, ki jo prejemajo, še okrepili prihodnji socialni in ekonomski položaj prek socialnega kapitala, ki ga gradijo zdaj, saj začarani krog revščine vključuje trdovratno socialno izključenost, kot dokazuje že Walker (2014).

Hkrati pa takšna žepnina zmanjšuje tudi medgeneracijsko revščino, ki se, kot meni Srečo Dragoš (2013, str. 26), »prenaša iz revnih staršev na otroke, ki se v revščino socializirajo že tako rekoč ‚z materinim mlekom‘«. Če se tej otroci bolje počutijo, ker imajo svoj denar, če so bolj neodvisni, avtonomni, če imajo močnejše socialne vezi, če se čutijo vredne, si želijo tudi avtonomnega odločanja in enakosti možnosti prek občutka pripadanja, potem se njihov občutek nemoči manjša, hkrati pa se povečuje njihova socialna moč.

Ti otroci živijo v okolju in sistemu, v katerem je raven nekaterih dobrin nujna za pripadanje, in dokler so okoliščine takšne, bi bilo nepravilno od njih pričakovati, da bi si želeli manj kapitalističnih stvari, kot so oblačila, športni copati, klubi. Kdo bi celo rekel, da bi lahko denar porabili za kaj primernejšega od kave, a kava je del slovenske kulture, ritualov; s pomočjo kave se družimo in iz teh druženj oblikujemo nove vezi in gradimo socialni kapital.

Nepošteno bi bilo od prikrajšanih zahtevati, da se bodo vedli svoji revščini primerno. Zato so rezultati moje raziskave argument za vzpostavitev univerzalnega temeljnega dohodka. Namreč, finančni prejemek, ki ostane po plačilu osnovnih stvari, je tisto, kar poveča kakovost bivanja in dobrega počutja, enakost možnosti, socialno enakovrednost in socialno pravičnost, hkrati pa manjša začaran krog ujetosti v revščino, ker omogoča socialni kapital in spodbuja dobro počutje.

V smeri univerzalnega temeljnega dohodka

Glede na to, da je moja študija potrdila izsledke v drugi literaturi, po kateri preverjanje upravičenosti do denarne pomoči oziroma pogojnih denarnih transferjev povzroča sram in stigmatizacijo, ki po mnenju Walkerja (2014) povečujeta ujetost v krog revščine, to implicitno pomeni, da bi morali biti transferji brezpogojni oziroma univerzalni. V tem primeru je to še en argument za univerzalni temeljni dohodek. Še več, menim, da moja študija odgovori Van Parijsu (1995, str. 34, 35 in 39) glede najnižje možne starosti za prejemanje univerzalnega temeljnega dohodka. Trenutno predlagana starost 18 let bi lahko bila znižana vsaj na 15 let.

Viri

- Banerjee A., Hanna, R., Kreindler, G., & Olken, B. A. (2015). *Debunking the stereotype of the lazy welfare recipient: evidence from cash transfer programs worldwide*. Pridobljeno 16. 4. 2016 s <https://economics.mit.edu/files/10861>
- Barry, B. (1989). *Theories of justice*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Barry, B. (1998). Social exclusion, social isolation and the distribution of income. *CASE paper CASE/12, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics*, 1–28. Pridobljeno 14. 6. 2016 s http://eprints.lse.ac.uk/6516/1/Social_Exclusion%2C_Social_Isolation_and_the_Distribution_of_Income.pdf
- Barry, B. (2005). *Why social justice matters?* Cambridge: Polity Press.
- Baumberg, B. (2016). The stigma of claiming benefits: a quantitative study. *Journal of Social Policy*, 45(2), 181–199.
- Bohn, S., Veiga L. F., Da Dalt, S., Pereira Brandao, A. A., & de Carvalho Gouvea, V. H. (2014). Can conditional transfer programs generate equality of opportunity in highly unequal societies? Evidence from Brazil. *Revista de Sociologia e Politica*, 22(51), 111–133. Pridobljeno 17. 4. 2016 s <http://dx.doi.org/10.1590/1678-987314225107>
- Chase, E., & Bantebya-Kyomuhendo, G. (ur.) (2014). *Poverty and shame: global experiences*. Oxford: Oxford University Press.
- Crone, E. A. & Dahl, R. E. (2012). Understanding adolescence as a period of social-affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews Neuroscience*, 13(9), 636–650.
- Dragoš, S. (2013). Pogled sociologa na revščino – kaj storiti? V T. Novak (ur.), *Problematika revščine in kako jo reševati: zbornik Nacionalnega foruma humanitarnih organizacij Slovenije (NFHOS)* (str. 20–27). Ljubljana: NFHOS – Nacionalni forum humanitarnih organizacij Slovenije.
- Dragoš, S. (ur.) (2019). *Enostavna ideja: univerzalni temeljni dohodek*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Edwards, L., & Hatch, B. (2003). *Passing time: a report about young people and communities*. London: Institute for Public Policy Research.
- Elliott, R., & Leonard, C. (2004). Peer pressure and poverty: exploring fashion brands and consumption symbolism among children of the 'British poor'. *Journal of Consumer Behaviour*, 3(4), 347–359.
- Erath, S. A., & Tu, K. M. (2014). Peer stress in preadolescence: linking physiological and coping responses with social competence. *Journal of Research on Adolescence*, 24(4), 757–771.
- Eurochild (2015). *Conditional cash transfers and their impact on children: ensuring adequate resources throughout the life cycle from a children's perspective*. Brussels: Eurochild AISBL. Pridobljeno 15. 6. 2016 s http://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/02_Child_Poverty/Eurochild/Peer_review_Conditional_Cash_Transfers.pdf
- Eurostat (2012). Measuring material deprivation in the EU. Indicators for the whole population and child-specific indicators. *Eurostat methodologies and working papers*, 1–178. Pridobljeno 30. 4. 2020 s <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3888793/5853037/KS-RA-12-018-EN.PDF>
- Eurostat (2020a). EU children at risk of poverty and social exclusion. Pridobljeno 30. 4. 2020 s <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200305-1>
- Eurostat (2020b). *Europe 2020 indicators – poverty and social exclusion*. Pridobljeno 30. 4. 2020 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Europe_2020_indicators_-_poverty_and_social_exclusion#Which_groups_are_at_greater_risk_of_poverty_or_social_exclusion.3F
- Eurostat (2020c). *Young people – migration and socioeconomic situation*. Pridobljeno 30. 4. 2020 s https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Young_people_-_migration_and_socioeconomic_situation
- Evropska komisija (2013). *Commission Recommendation of 20.2.2013. Investing in children: breaking the cycle of disadvantage*. Pridobljeno 12. 6. 2016 s ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/c_2013_778_en.pdf

- Feeny, T., & Boyden, J. (2004). Acting in adversity – rethinking the causes, experiences and effects of child poverty in contemporary literature. *EH Working Paper Series – QEHWPS*, 116, 1–68.
- Fiszbein, A., Schady, N., Ferreira, F. H. G., Grosh, M., Keleher, N., Olinto, P., & Skoufias, E. (2009). *Conditional cash transfers: reducing present and future poverty. World bank policy research report*. Washington, DC: World Bank. Pridobljeno 14. 6. 2016 s <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2597>
- Griggs, J., & Walker, R. (2008). *The costs of child poverty for individuals and society. A literature review*. York: Joseph Rowntree Foundation. Pridobljeno 18. 5. 2016 s <https://www.jrf.org.uk/report/costs-child-poverty-individuals-and-society-literature-review>
- Grossmass, R. (2010). Justice versus care – a dilemma of ethics. V D. Zaviršek, B. Rommelspacher, & S. Staub-Bernasconi (ur.), *Ethical dilemmas in social work: international perspective* (str. 25–38). Ljubljana: Faculty of Social Work, University of Ljubljana.
- Ham, A. (2014). The impact of conditional cash transfers on educational inequality of opportunity. *Latin American Research Review*, 49(3), 153–175.
- Hennink, M., Hutter, I., & Bailey, A. (2011). *Qualitative research methods*. London: Sage.
- Horgan, G. (2009). *Speaking out against poverty: voices of children living in disadvantaged areas*. Belfast: Save the children Northern Ireland. Pridobljeno 17. 4. 2016 s https://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/SOAP_Booklet_1.pdf
- Hypher, N., & Richards, K. (2015). Lessons from practice in child-sensitive social protection. *Enterprise Development and Microfinance*, 26(2), 122–138.
- IASSW AIETS (2018). *Global definition of social work*. Pridobljeno 20. 6. 2019 s <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>
- Jerant, J. (2017). *„You know, it's so pitiful when you don't have your own cash ...“: Autonomous cash benefit as a welfare state tool for battling the poverty and social exclusion of disadvantaged adolescents on grounds of social justice* (Magistrsko delo). Budapest: Central European University. Dostopno: http://www.etd.ceu.hu/2017/jerant_jasmina.pdf
- Jones, L. E., Kevin, S. M. & Stabile, M. (2015). Child cash benefits and family expenditures: evidence from the national child benefit. *The National Bureau of Economic Research. NBER Working paper (21101), April 2015*. Pridobljeno 17. 4. 2016 s <http://www.nber.org/papers/w21101>
- Maquet-Engsted, I. (2012). Enhancing the fight against child poverty in the European Union: a benchmarking exercise. V E. Minujin & S. Nandy (ur.), *Global child poverty and well-being. Measurement, concepts, policy and action* (str. 207–244). Bristol: The Policy Press.
- Morris, P., Aber, J. L., Wolf, S., & Berg, J. (2012). *Using incentives to change how teenagers spend their time. The effects of New York's City's conditional cash transfer program*. New York: MDRC, i–129. Pridobljeno 17. 4. 2016 s <http://www.mdrc.org/publication/using-incentives-change-how-teenagers-spend-their-time>
- Peake, S. J., Dishion, T. J., Stormshak, E. A., Moore, W. E., & Pfeifer, J. H. (2013). Risk-taking and social exclusion in adolescence: neural mechanisms underlying peer influences on decision-making. *NeuroImage*, 82, 23–34.
- Rapley, T. (2007). Interviews. V C. Seale, G. Gobo, J.G. Gubrium, & D. Silverman (ur.), *Qualitative research practice* (str. 15–33). London: Sage.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Ridge, T. (2002). *Childhood poverty and social exclusion: from a child's perspective*. Bristol: The Policy Press.
- Rothstein, B. (2001). The universal welfare state as a social dilemma. *Rationality and society*, 13(2), 213–233.
- Silverman, D. (2013). *Doing qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- Sutton, L., Smith, N., Dearden, C., & Middleton, S. (2007). *A child's-eye view of social difference*. York: Joseph Rowntree Foundation. Pridobljeno 17. 4. 2016 s <https://dspace.lboro.ac.uk/dspace-jspui/bitstream/2134/3045/1/2007-children-inequality-opinion.pdf>
- Sweeney, L. (2008). *Your shout: the views of young people living in poor communities in North East England. Report of a one-day young people's engagement event*. Newcastle: Institute

- for Public Policy Research. Pridobljeno 17. 4. 2016 s http://www.ippr.org/files/images/media/files/publication/2011/11/Your%20Shout%20event%20report_1665.pdf?noredirect=1
- TARKI (2010). Child poverty and child well-being in the European Union. *Report prepared for the DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities (Unit E.2) of the European Commission*. Pridobljeno 20. 6. 2016 s <http://www.tarki.hu/en/research/childpoverty/index.html>
- Thomas, A. J., Barrie, R., Brunner, J., Clawson, A., Hewitt, A., Jeremie-Brink, G., & Rowe-Johnson, M. (2014). Assessing critical consciousness in youth and young adults. *Journal of research on adolescence*, 24(3), 485–496.
- Van Parijs, P. (1995). *Real freedom for all: what (if anything) can justify capitalism?* Oxford: Clarendon Press.
- Walker, J., Crawford K., & Taylor, F. (2008). Listening to children: gaining a perspective of the experiences of poverty and social exclusion from children and young people of single-parent families. *Health and social care in the community*, 16(4), 429–436.
- Walker, R. (2014). *The shame of poverty*. Oxford: Oxford University Press.
- Walzer (1983). *Spheres of justice: a defense of pluralism and equality*. New York: Basic Books.
- Williams K. D. (2007). Ostracism. *Annual review of psychology*, 58, 425–452.
- Wolff, J. (2010). Fairness, respect and the egalitarian ethos revisited. *Journal of Ethics*, 14(3–4), 335–350.
- Wolff, J. (2015a). Social equality and social inequality. VV. Fourie, F. Schuppert & I. Helmer (ur.), *Social equality: on what it means to be equals*. Pridobljeno 14. 6. 2016 s <https://www.oxfordscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199331109.001.0001/acprof-9780199331109>
- Wolff, J. (2015b). *Social equality, relative poverty, and marginalised groups*. Pridobljeno 14. 6. 2016 s <https://jonathanwolff.files.wordpress.com/2014/11/wolff-social-equality-relative-poverty-and-marginalised-groups.docx>
- Zaviršek, D. (2018). *Skrb kot nasilje*. Ljubljana: Založba / *cf.
- ZPM Ljubljana Moste-Polje (2015). *Botrstvo*. Pridobljeno 19. 6. 2016 s http://www.boter.si/Pogosta_vprasanja/p/3346#3nivoA

Tadeja Knez

Vpliv modernistične miselnosti na razvoj postmodernega socialnega dela

»Mislite, da je preteklost, zato ker se je že zgodila, sklenjena in nespremenljiva? Kje neki, njena obleka je narejena iz spreminjastega tafta in vsakikrat, kadar se ozremo nanjo, jo vidimo v drugih barvah.«

(Kundera, Življenje je drugje, 1979, str. 124)

Predstavljen je pomen razumevanja postmoderne filozofije pri reševanju problemov, ki so posledica sprememb vsakdanjega življenja, individualizacije življenjskih potekov, razpada primarnega (družinskega) življenjskega sveta in pomanjkanja materialnih in osebnih virov podpore in pomoči, ki so bili v predmodernej družbi domena družine in lokalne skupnosti. Prispevek se osredotoča na pomembnost postmoderne filozofije, ki jo razumemo kot demokratizacijo osebnih izbir ljudi in njihovih življenjskih potekov. Postmoderni nazori sovpadajo z inkluzivno družbeno kulturo in socialno kohezijo, ki sta pomembni delovni področji socialnega dela. Paradigmatski premik v postmoderno socialno delo se kaže v opustitvi ali dopolnitvi tradicionalnih konceptov, ki so temeljili na paternalizmu, družbene dejavnike izključenosti pa so preobrazili v individualne deficite in šibkosti človeka. Gre za študijo modernističnega diskurza s poudarkom na znanstveni kritiki univerzalistične in absolutistične – tradicionalne in modernistične – miselnosti. V prispevku je kritično obravnavan očitek postmoderne znanosti, da radikalizacija pluralizacije resničnosti, resnice in morale povzroča neobvladljiv družbeni kaos.

Ključne besede: moderna, filozofija, konstruktivizem, pluralizacija, izključenost, individualizem.

Tadeja Knez je doktorska študentka na Fakulteti za socialno delo. Je vodja stanovanjske skupine v Švici. Področja zanimanja: oviranost, destigmatizacija, institucionalna oskrba, samopoškodovanje. Kontakt: tadeja_knez@yahoo.com.

Impact of modernity thinking on development of postmodern social work

The author presents the impact of postmodern philosophy on social work and the importance of understanding this philosophy when solving problems caused by the changes in everyday life, individualisation of life processes, disintegration of the primary (family) life, and the lack of material as well as personal sources of support and help, which were the domain of family and local community in premodern society. The importance of postmodern philosophy, which is understood as the democratisation of personal choices and their life processes, is analysed. Postmodern views correlate with the inclusive societal culture and social cohesion, which are important work areas of social work. The paradigm shift to postmodern social work is expressed in the abandoning or complementation of traditional concepts, which were based on paternalism, while social factors of exclusion were transformed into deficits of individuals and personal weaknesses. This is a study of modern discourse with the emphasis on scientific criticism of universal and absolute – traditional and modern – mentality. The article takes a critical approach towards the reproach of postmodern science that the radicalisation of reality, truth, and morale pluralisation leads to an uncontrollable social chaos.

Key words: modernity, philosophy, constructivism, pluralisation, exclusion, individualism.

Tadeja Knez is a doctoral student of social work, Faculty of Social Work, University of Ljubljana. She's a head of a small community institution in Switzerland. Her main fields of interests include: disabilities, destigmatisation, institutional care, self-harm. Contact: tadeja_knez@yahoo.com.

Uvod

Za lažje razumevanje želim najprej pojasniti filozofsko in časovno dimenzijo obdobja moderne in postmoderne. Jasno je, da govorimo o dveh obdobjih in dveh ideologijah, vendar ju ni mogoče pojasniti brez medsebojne odvisnosti. Trivialno je prepričanje, da je postmoderna opravila s preteklo moderno in neodvisno od modernistične miselnosti pognala korenine (Giddens, 1997; Welsch, 2002; Lyotard, 2004). Predpona »post« ponazarja »nekakšno konverzijo: novo usmeritev, ki sledi prejšnji« (Lyotard, 2004, str. 90). Trditev je mogoče podkrepiti z pojmovno pluralnostjo teoretskega utemeljevanja obdobja postmoderne. Ugledni evropski sociologi Ulrich Beck, Anthony Giddens in Scott Lash (1996) so za opis procesa modernizacije moderne družbe zasnovali teorijo »refleksivne modernizacije«, razumljeno kot proces trajnega razvoja in prehoda iz prve (preproste, industrijske, klasične) v drugo¹ (pozno², visoko³, refleksivno⁴, tekočo⁵) moderno ali postmoderno⁶.

V članku izhajam iz prepričanja, da jasne časovne ločnice med obdobjema moderne in postmoderne ni mogoče določiti. Ko pišem o postmoderni, se sklicujem na terminološko razlago Welscha (1992, str. 35; 2002: XVII) in Giddensa (1996a, str. 63–74; 1997, str. 123), ki trdita, da postmoderna ne opredeljuje novega obdobja, ampak označuje miselnost, ki se je porodila iz preteklosti – govorimo o kritiki moderne in potrebi po nadgradnji in preobrazbi njene ideologije.

Cilja prispevka sta predstaviti kritični opis modernističnega in postmodernega mišljenja ter analizirati vpliv dveh medsebojno odvisnih paradig na znanost socialnega dela. Poudarek je na predstavitvi pomena prožnih postmodernih, konstruktivističnih miselnih struktur za stroko socialnega dela. Za ta namen uporabljam razprave o zgodovinskem razvoju individualizacije ter modernističnem in postmodernem paradoksu individualizma v sodobnih družbah – o pasteh v družbi tisočerih možnosti in svobodnih izbiri za samouresničitev na eni strani in o negotovosti, dezorientaciji in izključenosti sodobnega individuuma na drugi strani. Skozi prizmo postmoderne paradigme si v članku prizadevam odgovoriti na vprašanje, kako se z omenjenim paradoksom spoprijema stroka socialnega dela ali, natančneje povedano, katere teorije in koncepte dela uporablja socialno delo pri odzivanju na potrebe postmodernega individuuma. Razprava temelji na kritični refleksiji o enem izmed dominantnih filozofskih diskurzov o resničnosti in resnici, ki pomembno zaznamuje miselnost v socialnem delu. Za ta namen si pomagam z analizo filozofske zapuščine in miselne tradicije, ki se nanaša na pomen relativnosti pri definiranju resnic in resničnosti. Na podlagi subjektivne presoje menim, da gre za eno izmed ključnih izhodišč za razumevanje

¹ Gl. Beck, Giddens in Lash (1996), Beck (2009).

² Gl. Giddens (1992).

³ Gl. Giddens (1992, 1996a, 1996b).

⁴ Gl. Lash (1996).

⁵ Gl. Bauman (2002).

⁶ Gl. Lyotard (2004).

(1) sodobnega individuuma ter (2) konstruktivistične perspektive in nujnost njene implementacije v sodobni praksi socialnega dela.

Za lažje razumevanje besedila želim v nadaljevanju uvoda zgolj opisati zgodovino in profesionalizacijo stroke socialnega dela. Menim, da je pomembno povzeti tudi miselne in idejne tokove, ki so pripomogli k produkciji novih znanj v socialnem delu ter (pre)oblikovali in nadgrajevali koncepte, metode, tehnike, vrednote in načela socialnega dela.

Neplačana prostovoljna dejavnost, usmerjena v zagotavljanje pomoči, podpore, oskrbe in zadovoljevanje potreb znotraj specifičnega kulturnega okolja obstaja, odkar obstaja človeštvo. Socialno delo je delo z ljudmi in za ljudi. Kot poklic se je pojavilo na prehodu iz 19. v 20. stoletje, v obdobju, ki ga zaznamuje pojav sekularizacije, torej opustitev verskih motivacijskih vzgibov za podporo in pomoč. Praksa socialnega dela se na temelju družbenih sprememb in kot odgovor na fiziološke, psihosocialne in kulturne potrebe (gl. Maslow, 1943) ljudi začne izvajati znotraj strokovnih, poklicnih okvirjev, ko »moralno inspirirana dobrodelnost« preraste v »profesionalno [...] socialno delo« (Kleve, 1999, str. 17; 2000, str. 82–87) in se pojavijo prve izobraževalne institucije (gl. Zaviršek 2008). Razvoj socialnega dela kot poklica so spodbudili predvsem procesi modernizacije družinskega, poklicnega in družbenega življenja.

Temeljna naloga stroke socialnega dela je bila odzivati se na probleme družbene modernizacije, ki niso več rešljivi s tradicionalnimi – religioznimi ali družinskimi – viri (prim. Kleve, 2000, str. 71–85; Staub-Bernasconi, 2001). Če se oprem na modernistično filozofijo, ki je podrobneje predstavljena v nadaljevanju, bi lahko zapisala, da začetki profesionalizacije socialnega dela – zgodovinsko gledano – korelirajo z vrednotami in normami modernistične paradigme. Delovanje socialnega dela v obdobju moderne je usmerjeno predvsem v vzpostavljanje socialnega reda in nadzora. Zaznamuje ga univerzalistični in redukcionistični diskurz v pomenu racionalizacije in kategoriziranja.

Profesionalizacija socialnega dela sovпада z rojstvom socialnovarstvenih institucij in razvojem tradicionalnih konceptov in metod socialnega dela, ki temeljijo na paternalizmu. Tradicionalni koncepti družbene dejavnike izključnosti preobrazijo v individualne deficite in šibkosti človeka. V ospredju socialnodelovnega delovanja in družbenega prepričanja je potreba po normalizaciji ljudi v skladu s pričakovanji socialnega okolja (prim. Flaker, 1996).

Posplošeno bi lahko zapisala, da je namen članka kritična refleksija o modernistični in postmoderni filozofiji, z razpravo o rojstvu konstruktivistične miselnosti in o njenem pomenu za stroko socialnega dela.

Postmoderna konstruktivistična perspektiva na področju humanistike in družboslovja nakazuje nov paradigmatski premik v znanosti socialnega dela in problematizira modernistični konstrukt obče racionalnosti, objektivnosti, absolutne resnice in univerzalne resničnosti, ali kot meni Jean-François Lyotard (2012, str. 26): »Postmoderna znanost [...] izostri našo občutljivost za razlike in okrepi našo sposobnost za prenašanje nesomernosti«.

Modernistični in postmoderni paradoks individualizma

Rojstvo postmoderne družbe sovpada s (samo)refleksijo o razvoju – spremembah in posledicah – modernizacije industrijske družbe.

Če se vrnem k razlagi družbenih razmerij v obdobju predindustrijske družbe⁷, ni mogoče spregledati, da je bilo življenje ljudi podvrženo zahtevam in interesom skupnosti. Posameznik in posameznica sta se morala pokoriti hegemonskim ideološkim predstavam, vrednotam in normam družbenih sistemov; znotraj družbe sta imela zgolj status objekta. Vloge in odnosi v tradicionalnem družbenem sistemu so bili jasno opredeljeni glede na spol in status, odnos med individuumom in družbo je zaznamoval kolektivizem. Socialni odnosi so temeljili na vzajemnosti. Osebni življenjski slog ljudi je bil podrejen togim družbenim in skupnostnim normativom, življenjski poteki pa so upoštevali nevidne, a jasne mejnike tradicionalnega kulturnega okolja, ki ga je zaznamovalo obvladovanje socialnih in osebnih tveganj, a tudi visoka stopnja družbenega nadzora nad življenjem ljudi (Giddens, 1997, str. 123).

Pri povzemanju zgodovine družbenih sprememb se sklicujem na dela nekaterih pomembnih evropskih sociologov, filozofov in psihologov (Bauman, 2002, 2005, 2007; Beck, 1996, 2009; Giddens, 1991, 1992, 1996a, 1996b, 2000, 2001; Welsch, 1992, 1995, 2002; Erikson, 2014), ki navajajo, da se v obdobju moderne z razvojem industrializacije in urbanizacije spremenijo način življenja ljudi, njihov doživljajski svet in njihov odnos do skupnosti. Potrebe posameznic in posameznikov v predmodernej družbi so bile podrejene zadovoljevanju potreb lokalne skupnosti, v moderni družbi pa se poveča pomen individualnega zadovoljstva, vendar se individualni življenjski nazori, življenjski cilji individuumov kljub temu še vedno uresničujejo znotraj okvirjev kolektivne blaginje. Šele individualizem postmoderne družbe izpodrine temeljne vrednote kolektivizma in avtoriteto skupnosti. Življenje posameznic in posameznikov v moderni in sodobni družbi zaznamujejo povečanje življenjskih priložnosti, težnja po samouresničitvi in lastnem razvoju na eni ter zahteva po prilagoditvi družbenim spremembam in krepitev nesorazmerij moči v skupnosti na drugi strani. Ljudje opustijo tradicionalne nazore, osvobojeni so okov vnaprej določenih socialnih in prostorskih okvirjev, ki jih je določala predmoderna, tradicionalna družba. Potrebe individuumov, njegove želje in pričakovanja se spreminjajo, življenje moderne in postindustrijske družbe postane dinamično, kompleksno, a hkrati nepredvidljivo in tvegano. Ali kot pravi Anthony Giddens (1996b, str. 116): »V tem svetu resničnosti so priložnosti in tveganja enakomerno porazdeljeni.«

⁷ V članku obravnavam družbene nazore in spremembe v različnih obdobjih. Pri tem se opiram na Luhmanna (1975, str. 136–149), očeta sociološke teorije družbenih sistemov. Pri opredelitvi postmoderne – posttradicionalne, postindustrijske, sodobne – družbe se sklicujem na Giddensa (1997), enega najpomembnejših sociologov sodobnega časa, in na postmoderno filozofijo prominentnih sociologov Lyotarda (2004, 2012, 2015a, 2015b) in Welscha (1995, 2002), ki zagovarjata legitimacijo pluralnosti in raznovrstnosti v razlagi življenjske stvarnosti znotraj različnih socialnih in kulturnih okvirjev in nasprotujeta veljavi metanaratologije in logiki binarnih nasprotij. Pri razumevanju termina postmoderna se sklicujem na interpretacijo Lyotarda (2004, str. 93), ki trdi, da gre za proces »analize, anamneze, analogije in anamorfoze« projekta moderne.

Modernizacijo družbe je mogoče razumeti kot sinonim za družbeni napredek, pluralizacijo možnosti in povečevanje razsežnosti osebne svobode, a sprijazniti se moramo tudi s spoznanjem, da v svetu, v katerem je življenje ljudi podvrženo negotovosti, ni lahko živeti. Sodobnemu življenju je mogoče pripisati izrazito eksperimentalno naravo, ki se kaže v nenehnih spremembah socialnih in kulturnih dispozicij ter subjektivizacije družinskih in družbenih struktur posameznikov in posameznic. Korenite spremembe je zaznati v individualizaciji življenjskih potekov (Beck, 2009), preobrazbi medčloveških odnosov (Giddens, 2000) in konstrukciji identitete⁸ individuuma (gl. Giddens, 1997; Ule, 2000a).

Krmiljenje med pluralizmom družbenih vlog in socialnih identitet s ciljem (re)produciranja lastne identitete je vseživljenjski proces (prim. Ule, 2000a). Jaz postane refleksivni projekt in to vse bolj velja tudi za telo (Giddens, 1997, str. 120). Zaznavamo zahtevo in potrebo po preseganju lastne samozadostnosti z vnaprej sprejeto in prevzeto identiteto ali identiteto, ki je zgrajena na tradicionalno definiranem statusu. Proces samodefiniranja tako postane vseživljenjska naloga, ki zahteva nenehno raziskovanje, konstruiranje in ohranjanje lastne identitete. Tudi telo ni sprejeto zgolj kot naravna danost, kot fizična tvorba, ki se sklada z jazom. Vse bolj moramo sprejemati odločitve ne le o tem, kdo smo in kako ravnamo, temveč tudi o tem, kako se predstavljamo svetu, ki nas obdaja (Giddens, 1997, str. 120–122).

Tudi Wolfgang Welsch (1995, str. 179) je prepričan, da

pluralizacija, ki zaznamuje dinamiko obdobja moderne, ne poteka zgolj na ravni skupnosti, ampak prodira v zasebni prostor individuuma. Prav to je tisto, kar se v sedanjosti – postmoderni – nadaljuje in stopnjuje.

Pokažejo se možnosti za nadgradnjo obstoječih in ustvarjanje novih, pluralnih identitet. Sodobna identiteta individuuma je vse manj monolitna in toga, zaznamuje jo razpršenost in spremenljivost. Omenjene nazore je povečeval že Nietzsche (2005, str. 10), ki je razmišljanja o prehajanju, fluidnosti in pluralnosti osebnih identitet ubesedil v aforizmu:

Blag in oster, grob in fin, redek in domač, čistun, grbin, norcev, modrecev, spomin, vse to sem, biti želim, dom golobov, kač in svinj.

Zapisano podkrepi trditev Rauleta (1988, str. 180), da je identiteta zgolj fiktivna predstava v spremenljivem času in prostoru, »oblikovana na razpotju med individualnimi zahtevami in socialnimi vlogami«. Nenehne, pogosto nepredvidljive spremembe v vsakdanu ljudi, njihova raznovrstnost in spremenljivost potreb nam jasno kažejo težnjo po negaciji prepričanja o obstoju

⁸ Izraz identiteta »označuje tako vztrajno zvestobo samemu sebi (samosvojost) kot tudi vztrajno deljenje takšnega ali drugačnega bistvenega značaja z drugimi« (Erikson, 2014, str. 124). Osebna identiteta je zavestno občutenje, ki temelji na »neposredni zaznavi istovetnosti in kontinuiteti v času; in hkrati zaznavi dejstva, da to istovetnost in kontinuiteto priznavajo tudi drugi« (ibid. 87). Je kompozicija sebstva v spremenljivih obdobjih subjektivnih realnosti. Osebna identiteta se nanaša na posameznika in je sestavljena iz avtoidentifikacije, torej identitete, ki jo posameznik pripiše samemu sebi, in identifikacije, ki je posamezniku družbeno dodeljena, to pomeni, da mu jo prisodi, prizna ali celo vsili družba (Južnič, 1993, str. 11–12). Lahko bi rekli, da je osebna identiteta spreminjajoča se entiteta, oblikovana na temelju posameznikovega subjektivnega in družbenega definiranja, ki se oblikuje na podlagi dialektičnega razmerja med posameznikom in družbo.

tradicionalne – toge in statične – identitete in o priznavanju postmoderne vidika, ki identiteti pripiše prožen, spremenljiv značaj.

Kritični opis družbenih sprememb nam ponudi vpogled v razumevanje sodobnega sveta, v katerem je individuum središčni akter krojenja lastnega življenjskega poteka, lastne resničnosti. Totalitarnost in rigidnost miselnih tokov, značilnih za filozofijo modernizma, poskuša izpodriniti postmoderna miselnost, ki povečuje samoupravljalno politiko sodobnega življenja. Pluralizacija življenjskih potekov jasno kaže potrebo sodobnih individuumov po pristnem življenju, po biografijah, ki so plod samorefleksije. Življenjske zgodbe individuumov, ki bivajo v postmodernej družbi, nastajajo zunaj mejnikov reda, pravilnosti in statičnosti moderne. Ob tem ne želim zanemariti kritičnega pogleda, da bogata izbira načinov ravnanja, torej fleksibilnost in vse večja neodvisnost pri oblikovanju socialnega življenja pogosto spremlja občutenje življenjske dezorientacije, izgube nadzora in strahu pred neuspešnostjo pri izpolnjevanju življenjskih nalog in doseganju zastavljenih ciljev. Prihodnost je, kot pravi Mirjana Ule (2000b, str. 77), »postala mnogodimenzionalna«. S tem opozori na dinamičnost sodobnega življenja in labirint možnosti in tveganj znotraj zasebne in javne sfere ljudi.

Postmoderna ideologija razumevanja družbenih sprememb se je porodila iz potrebe po delegitimiranju monolitnih diskurzov in preseganju občega priznavanja univerzalnih prepričanj ter apriorističnega, togega in dihotomnega presojanja, ali kot pravi Jean-François Lyotard⁹ (2004, str. 24):

Postmoderna bi bila tisto, kar v moderni alegira na nepredstavljivo v sami predstavi; tisto, kar se upira utehi utečenih oblik, konsenzu okusa, ki bi omogočal, da skupaj izkusimo nostalgijo za nemožnim; tisto, kar se zanima za nove predstave, a ne zato, da bi v njih uživali, temveč, da bi bolje začutili, da obstaja nepredstavljivo.

Postmoderno ideologijo zaznamuje sozvočje družbenega prilagajanja in osebnega avtenticizma ter plovbe v oceanu neskončnih in nedoločnih možnosti in z njimi povezanimi tveganji pred novim, neznanim in nepredstavljivim.

In kaj to pomeni za socialno delo? S katerimi postmodernimi izzivi se spopriema stroka socialnega dela? Temeljni mandat poklica socialnega dela je odziv na obstoječe družbene razmere in spremembe ter na nove družbene razlike. Metode in teorije socialnega dela so tako vedno neposredno odvisne od (sub) kulturnega konteksta. Iz zapisanega je mogoče sklepati, da postmoderne teorije in metode socialnega dela nasprotujejo univerzalizmu, ki ga je mogoče razumeti kot kompulzivno in represivno poenotenje družbene raznovrstnosti. V nasprotju s tem zagovarjajo filozofski, politični in kulturni pluralizem ter priznavajo mnogoterost, raznovrstnost, drug(ačn)ost, saj je le tako mogoče nasprotovati filozofiji konformizma in zagotoviti strpnost (gl. Staub-Bernasconi, 2001, str. 1–5),

Naloga postmoderne socialnega dela je odzvati se na negativno zapuščino modernistične miselnosti, ki izvira iz moralne legitimacije izključevanja individuumov na podlagi bioloških, psiholoških, socialnih, kulturnih značilnosti. To

⁹ Lyotard je eden najpomembnejših teoretikov postmoderne filozofije. Velja za utemeljitelja in idejnega vodja koncepta, njegovo precizacijo in eksplicizacijo. V njegovi miselnosti je med drugim mogoče prepoznati dovzetnost za Kantove, Heglove in Nietzschejeve filozofske nazore.

so skupine ljudi, ki nimajo dostopa do virov, ki bi jim omogočili zadovoljevanju individualnih in družbenih potreb, ki so na voljo večinski družbi, oziroma je njihov dostop do virov omejen. V življenjskem vsakdanu marginalizirani individuumi in družbene skupine doživljajo družbeno, ekonomsko in politično prikrajšanost. Posledica odstopanja osebnih ali skupinskih identitet od dominantnih družbeno priznanih norm in vrednot je segregacija, odrinjenost posameznikov in družbenih sistemov na rob družbe ali celo njihova izključitev iz družbenega dogajanja. V toku socialnih sprememb in zaradi povečanja težavnih življenjskih okoliščin in torej vse večjega tveganja socialne dezintegracije individuumov in skupin ljudi je ključna dejavnost socialnega dela spodbujanje participacije in avtonomije, ki morata biti kot temelja demokratičnosti uresničljivi pravici vseh ljudi. Izhodišče participacije kot etičnega postulata demokracije je v inkluziji, ki lahko uspe le participativno; (ne)ustvarjanje participativnega okolja izraža moralni odnos družbe. Participacija temelji na načelu socialne inkluzivnosti v pomenu popolnega in enakopravnega sodelovanja v družbenih procesih od vsega začetka, neodvisno od fenotipa ali narodnosti, osebnostnih značilnosti, socialnega statusa, veroizpovedi, starosti, spolne identitete, spolne usmerjenosti, ideološke in politične usmerjenosti.

Alice Salomon (1926, str. 59) je zapisala, da je temeljni namen oskrbe pomagati človeku, da se vključi v okolje, se uveljavi in najde svojo pot, ali pa ga podpreti pri ustvarjanju, spreminjanju lastnega življenjskega okolja in aktivnem vplivanju nanj, da se lahko izkaže in razvije svoje spretnosti. Tu želim kot temeljno orodje postmodernega socialnega dela omeniti koncept krepitve moči oziroma socialne krepitve ali povečanja moči uporabnika (gl. Staub-Bernasconi, 2001; Stark, 1993, 1996, 2002; Videmšek, 2008). Gre za pomemben postmoderni, konstruktivistični koncept in eno izmed temeljnih perspektiv in standardov postmodernega socialnega dela, ki ga je leta 1976, v povezavi z izkušnjo gibanja za državljanske pravice temnopoltih ljudi in skupnostnega dela, v stroko socialnega dela vpeljala Barbara B. Solomon (1976). Procese prevzemanja oblasti nad lastnim življenjem je povezala z emancipacijo in tako določila pomemben strokovni standard za poklice podpore in pomoči.

Filozofska izhodišča konstruktivistične prakse v socialnem delu

Kaj je resnica in kaj je resničnost, sta eni izmed osrednjih problemskih filozofskih vprašanj 18. in 19. stoletja. Že Immanuel Kant (1800, 2014a, 2014b, 2014c) resnico definira kot ujemanje spoznanja z opazovanim objektom, pri tem pa je pomembno zavedanje, da je razumevanje predmeta podvrženo sodbi človekovega uma.

Resnica je objektivna lastnost spoznanja; sodba, s katero je nekaj predstavljeno kot resnično, je v odnosu z razumom in posebnim subjektom, in to imeti za resnično, je subjektivno. (Kant, 1800, str. 66)

Zapisano razumem kot poziv za priznavanje pluralizma mišljenj in absolutizma možnosti pri oblikovanju subjektivnih resnic. Če poskušam precizirati

njegove misli, je mogoče trditi, da je objekt, ki ga presojam zunaj mene, v meni, in tako lahko zgolj presojam skladnost mojih spoznanj s predmetom, to pa ne zadostuje za to, da lahko govorimo o splošno veljavni, absolutni resnici, ampak zgolj o relativni, subjektivni resnici (Kant, 1800, str. 50).

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1952; Sedgwick, 2014; Stekeler-Weithofer, 2014) pojmovanje resnice utemeljuje s pomočjo dialektične triade: teza – antiteza – sinteza. Teza je, kot prva izmed treh razvojnih stopenj, v resnici nepopolna in zahteva negacijo, torej antitezo. Subjektivna resnica je tako v tezi kot v antitezi, konflikt povzroči sintezo, novo resnico, ki je relativna, torej novo tezo, ta pa zahteva antitezo. Tisto, v kar človek verjame, je zanj resnično, resnica ima torej subjektivno naravo. Absolutna in univerzalna resnica ne obstaja. Resnica je fluidna, izmikajoča se in živi v obliki individualnega razumevanja in subjektivne interpretacije.

Tako kot Hegel tudi Friedrich Wilhelm Nietzsche razume Kantova prizadevanja za osvoboditev miselnosti iz spon dogmatizma. Nietzsche (1980, 2015) trdi, da dejstev, s katerimi pojmuje neizpodbitne resnice, ni, obstajajo zgolj človekove subjektivne relacije v dojemanju resničnosti in sveta, percepcije in interpretacije. V aforizmu *Naše novo »neskončno«* se mislec sprašuje:

[...] ali ni [...] vse bivanje v bistvu razlagajoče bivanje – ki ga [...] niti z najmarljivejšim in moreče vestnim razčlenjevanjem in samopreizkušanjem intelekta ni mogoče doseči: saj se človeški intelekt pri taki analizi ne more izogniti temu, da samega sebe vidi med svojimi perspektivnimi oblikami in le v njih. Ne moremo videti okoli svojega vogala: kdor bi hotel vedeti, kakšne bi utegnile biti še druge vrste intelekta in perspektive, je to brezupna vedoželjnost [...]. Vendar se mi zdi, da smo danes vsaj daleč od smešne neskromnosti, da bi s svojega vogala določali, da je perspektiva dovoljena samo iz te perspektive. Svet nam je namreč še enkrat postal »neskončen«; ker ne moremo odvrniti možnosti, da vključuje v sebi neskončno razlag. Znova nas grabi velika groza [...]. Joj, preveč [...] možnosti razlag je v tem neznanem všteti, preveč hudičevih, neumnih, norih razlag – vmes je še naša lastna, človeška, predčloveška, ki jo poznamo ... (Nietzsche, 2005, str. 268–269)

In kaj je resnica? Če sledimo Nietzscheju (2015, str. 15), je to

pomičen trop metafor, metonimij in antropomorfizmov, skratka, skupek človeških odnosov, ki so poetično in retorično obarvani, se stopnjujejo, prenašajo in se po daljši uporabi ljudstvu zdijo trdni, kanonični in zavezujoči: resnice so iluzije, za katere smo pozabili, da obstajajo [...].

V jeziku filozofa bi lahko dejali, da resnica ni nič drugega kot najrazličnejša ubeseditve ali zapis intelekta – izkušenj, misli in védenja – ustvarjenega v času in prostoru. Je besedna igra, v kateri individuum s pomočjo zanj smiselnih izrazov subjektivno opisuje in posreduje zgodbe, ki jih nikakor ni mogoče razumeti kot splošno vseobsegajoče, veljavne in absolutno resnične.

Takšno razumevanje stvarnosti, resnice in spoznavanja korelira s konstruktivizmom. Že Karl Marx (1959, str. 6) je trdil da je človeško »bitje skupek družbenih odnosov«. Na temelju družbenih interakcij vsak individuum zaznava, interpretira in konstruira lastno resničnost in subjektivni pogled

na svet. Pripadniki konstruktivizma trdijo, da resničnosti ljudje niso odkrili, temveč izumili, se pravi, da človeku spoznanje absolutne resnice ni na voljo (von Foerster, von Glasersfeld, Hejl, Schmidt in Watzlawick, 2015; von Foerster in Pörksen, 2016; von Glasersfeld, 2001; Štajduhar, 2010, Šugman Bohinc, 2010). Konstruktivisti interpretirajo resničnost kot produkt kognitivnih konstrukcij in čustvenih zaznav, neposredno odvisnih od individuuma in ne kot nekaj, kaj obstaja neodvisno od njega. Resničnost je konstrukt interakcij med posameznikom in družbo, ki izhaja iz doživljajskega sveta posameznika in njegovih diskurzov. Paul Watzlawick (1986, str. 115, 117; 2010) v pragmatičnem pojmovanju konstruktivizma zavrača obstoj absolutne resničnosti. Konstruktivizem definira kot raziskovanje načinov, kako ljudje sami ustvarimo lastno resničnost. Obstajajo zgolj subjektivna, včasih povsem protislovna dojemanja resničnosti, za katere naivno menimo, da ustrezajo »resnični« resničnosti.

Razprava o postmodernizmu in konstruktivistični perspektivi v socialnem delu nas spodbuja, da imamo pluralizacijo življenjskih potekov, raznovrstnost življenjskih svetov in družbenih konstrukcij resničnosti za nekaj legitimnega. Strokovno usmerjenost socialnih delavcev¹⁰, ki ne zanikajo obstoja pluralnosti ter raznovrstnosti resničnosti in realnosti, ampak jo izrecno priznavajo, lahko v filozofskem izrazoslovju označimo kot postmoderno (Kleve, 2003, str. 32).

Skleniti je mogoče, da v kantovski filozofiji kot tudi v Heglovih in Nietzschejevih filozofskih razmišljanjih prepoznati zametke zahodnega (postmoderne) perspektivizma in konstruktivizma. Dokončna, neizpodbitna resnica ne obstaja, saj jo določata spremenljivost časa in prostora ter subjektivna izkušnja. Tako kot resnica je tudi resničnost konstrukt in kreacija individuuma. Stvari niso resnične same po sebi, ampak so produkt uma in duha. Individuum nenehno doživlja neskončno gibanje misli in ravnanj, ki ustvarjajo nove misli, nova ravnanja, nova spoznanja in nove izkušnje. Govorimo lahko o nenehni preobrazbi notranjega sveta ljudi, ta pa neizogibno nenehno spreminja tudi zunanji svet, pojmovanje resnice in resničnost.

Izvirna moderna miselnost si prizadeva za resnico, racionalnost, red, enopomenskost in identifikacijo, koncept postmoderne pa poudarja nemogućnost uresničevanja te težnje in ponazarja ambivalentnost¹¹, in sicer, da resnica sovpada z neresnico, racionalnost z iracionalnostjo, red z neredom, jasnost pomeni sočasno nejasnost (Kleve, 1999, str. 19; 2000, str. 26). Resničnost, ki jo konstruiramo, je »zgolj« naša resničnost in je plod naših miselnih in čustvenih procesov. Naše sporočanje ne odslikava resničnosti, ampak jo konstruira (prim. npr. Watzlawick, 2010; Lyotard, 2012, str. 65–66).

Wolfgang Welsch (2002), strasten zagovornik postmoderne filozofije, se v svojem filozofskem diskurzu o moderni in postmoderni ukvarja s pomembnimi filozofskimi vprašanji, ki se nanašajo na kritično preučitev razmerij

¹⁰ V prispevku zaradi lažje berljivosti uporabljam moški spol (socialni delavec, uporabnik ipd.) in množinsko moško obliko, a velja tudi za ženski spol.

¹¹ Moje razumevanje izhaja iz opisa, ki ga ponudi Kleve (1999, str. 22), in sicer je z izrazom ambivalenca mišljena večpomenskost – nejasnost, nedoločljivost, protislovnost in celo paradoksalnost – v socialnih interakcijah. Strinjam se z njim, da bi bil izraz polivaletnost kot sinonim in sindrom postmoderne najverjetneje ustreznejši.

med identičnostjo in razliko, univerzalizmom in relativizmom, enotnostjo in pluralnostjo. Menim, da je njegova razlaga sveta in družbe v njem, ki temelji na upoštevanju in spoštovanju mnogoterosti obzorij, pomembno ideološko izhodišče za uporabo konstruktivistične perspektive v socialnem delu.

Nihče, ki nima izkušnje, da je nekaj, kar se sprva zdi povsem jasno – lahko z drugačnim pogledom na stvari – prav tako v enaki meri jasno, a na drug način, dandanes nima pravice kompetentno razpredati. (Welsch, 2002, str. 202)

S to trditvijo Wolfgang Welsch opozori na pluralizacijo racionalnosti ter legitimno različnost načinov mišljenja in razlag. Njegove navedbe lahko vključim v kontekst socialnega dela – zavedanje stalne subjektivnosti in vprašanje moči sta eni izmed temeljnih znanj (postmodernega) socialnega dela (prim. Flaker, 2003, str. 91).

Postmoderni vzorci mišljenja v socialnem delu so senzibilizirani za ambivalentnost, večpomenskost, paradoksalnost in protislovnost in so, kadar je način izražanja nedvoumen, enopomenski, enoten in brez protislovij, prežeti z dvomom (Kleve, 2000, str. 89).

Dve plati iste medalje – postmodernizem in konstruktivizem v socialnem delu

Socialno delo je – izraženo z besedami Niklasa Luhmanna (1975, str. 136–145) – družbeni sistem, katerega namen je odzivati se na potrebe ljudi in družbene probleme. Zavezano je k zmanjševanju in odpravljanju socialnih razlik, k idealu socialne pravičnosti in egalitarnosti. Naloga postmodernega socialnega dela je odpravljanje negativnih posledic modernizacije (sekularizacija družbe, industrializacija, urbanizacija, individualizacija), ki so začeli intenzivno prodirati v zgradbo in razvoj moderne družbe, sfero zasebnega življenja in intimnih odnosov, družinskih in družbenih struktur in jih spreminjati (gl. Beck, Giddens in Lash, 1996; Giddens, 2001; Beck, 2009). Refleksija o modernizaciji nam pokaže potrebo po spoprijemanju z ambivalentnostjo modernega življenja, ki se kaže v povečanju osebnih in družbenih tveganj in priložnosti na eni strani ter povečanju nenačrtovanih možnosti in uničujočih posledic modernosti na drugi strani. Weber (1930, str. 16) ta proces poimenuje »odčaranje [tradicionalnega] sveta«.

To povzroča potrebo po opustitvi tradicionalnih metod socialnega dela, ki temeljijo na terapevtski, klinični miselnosti, za katero je značilno, da sta se posameznik in posameznica prisiljena podrediti obče veljavnim družbenim normam in jih upoštevati. Tradicionalni pristopi v socialnem delu popredmetijo ljudi, ki so vključeni v proces podpore in pomoči. Za etiologijo stisk in težav ljudi je značilen enostranski (ne)strokovni pogled na individuum in njegovo (ne)zmožnost podrediti se določenim socialnim razmeram. Če to trditev stopnujem, lahko trdim, da je tradicionalno socialno delo deprivilegiranemu individuumu v procesu podpore in pomoči pogosto pripisalo oportunistično naravo, ki jo je treba z nadzorom in sankcioniranjem zatreti.

Ni dvoma, da nam socialnodelovni projekt moderne, ki je temeljil na prepričanju o nujnosti razvrščanja uporabnikov v posamezno obliko socialnovarstvenih storitev s težnjo po vzpostavitvi reda, pokaže nezmožnost doseganja tega cilja in potrebo po preseganju takšne miselnosti. Socialno delo je namreč tista družbena praksa, v kateri je sprva mogoče opaziti, oziroma bolje rečeno, mora celo biti očitno, da poskus vzpostavljanja reda, jasnosti, priprave predpisov ali birokratsko ustvarjanje rešitev hkrati povzroča nered, spodbuja iracionalnost, kaotičnost ter povečuje nepredvidljivost in socialne probleme (Kleve, 1999, str. 18; 2000, str. 87). V tem pogledu ideologijo moderne dobe razumemo kot utopičen poskus zagotavljanja socialne pravičnosti in iluzorna prizadevanja za vzpostavitev gotovosti v negotovem vsakdanu svobodomiselnih pripadnikov sodobne družbe. V obdobju postmoderne je jasno, da se je nemogoče izogniti družbenemu pluralizmu vrednot, norm in življenjskih svetov ljudi ter heterogenosti osebnih in socialnih institucij resničnosti (prim. Kleve, 2003; Watzlawick, 2010).

Ideal sodobnega socialnega dela izhaja iz zgodovinskih načel socialne pravičnosti – svobode, enakosti in solidarnosti. Heiko Kleve (2007, str. 32) izrecno tematizira pomen ideala francoske revolucije za postmoderno socialno delo, češ da morajo vsi državljani in državljanke uživati enake pravice, da lahko potencialno sodelujejo¹² v vseh družbenih sistemih – v političnem, pravnem, ekonomskem, kulturnem, izobraževalnem, zdravstvenem.

Družbene spremembe in njihove posledice spodbujajo v stroki socialnega dela znanstvena prizadevanja in težnjo po ideološki doslednosti pri uporabi novih, postmodernih konceptov (npr. krepitev moči oziroma povečanje moči uporabnika, k rešitvi usmerjen pristop, etika udeležенosti, participacija, inkluzija) in teorij (npr. teorije konstruktivizma, interakcionistične teorije identitete, Luhmannova teorija družbenih sistemov, Baumanova kritična družbena teorija postmoderne etike in tekoče moderne), ki sovpadajo s povečanjem kompleksnosti in heterogenosti znotraj družbe, upoštevajo pluralizacijo življenjskih resničnosti in svetov, povečujejo moč uporabnikov in si prizadevajo za inkluzijo ljudi.

Neenakost, izključenost in separacija so tako temeljni izzivi postmoderne socialnega dela pri doseganju družbene kohezije. Posebej želim poudariti koncept inkluzije, ki jo razumem kot nadgradnjo integracije. Zanj je značilna vključitev deprivilegiranih posameznikov in skupin ljudi v že obstoječe družbene okvirje, se pravi, da se mora posameznik podrediti in prilagoditi sistemu. Koncept inkluzije temelji na vzajemnem odnosu med deprivilegiranimi posamezniki in večinsko družbo z namenom ustvarjanja skupnega dobrega. Cilj inkluzije je odpraviti razvrščanje ljudi v dve skupini – v večinsko družbo (normativno skupino) in manjšino (skupino, ki se integrira) – in odvzeti pravico večinski družbi, da odloča o tem, komu bo ponujena možnost integracije in kdo mora ostati na robu družbe. Inkluzija zavrača miselni konstrukt ustvarjanja skupin in je usmerjena k uresničevanju enakopravnosti.

¹² Pri definiranju pojma sodelovanje se opiram na postmoderno terminološko zasnovo Niklasa Luhmanna (1997, str. 618–634), ki pojem socialne dez/integracije nadomesti s pojmom inkluzija/ekskluzija.

Inkluzivna družbena kultura se kaže v prepoznavanju in priznavanju potreb vseh njenih članov in v ustvarjanju razmer za zadovoljevanje teh potreb (prim. Cechura 2015).

Večanje moči (ang. *empowerment*) je, kot sem že zapisala, še en pomemben postmoderni, konstruktivistični koncept, proces, pristop in ravnanje, usmerjeno v večanje vrlin, razvijanje potencialov, prevzemanje oblasti nad lastnim življenjem in razvijanje sposobnosti za zadovoljevanje temeljne potrebe po samoodločanju. Nalogi postmoderne socialnega dela sta večanje moči marginalnih družbenih skupin in razvijanje možnosti njihovega (so) vplivanja, da bi v situacijah socialno-kulturne deprivacije ali družbene izključenosti na temelju zaupanja v lastne sposobnosti razvili osebne moči in jih usmerili v uporabo individualnih in kolektivnih virov. Osrednji cilj koncepta večanja moči uporabnikov je pridobitev in razvoj strategij in ukrepov, ki bodo povečali neodvisnost ljudi in stopnjo njihovega samoodločanja o življenjskih okoliščinah (prim. Stark, 1996; Theunissen, 2013). Pomemben napredek pri razvoju postmoderne miselnosti humanističnih in družboslovnih znanstvenih disciplin je jasno izrazil Albert Lenz (2002, str. 16), ki pravi, da mora biti stroka pripravljena opustiti tradicionalne hierarhično-paternalistične načine strokovnega dela in privoliti v procese pogajanja, skupnega iskanja in odkrivanja možnosti za uveljavljanje interesov in uresničevanje ciljev.

Večanje moči uporabnikov pomembno pripomore k večanju možnosti njihove participacije in avtonomije ter k socialni koheziji. V participativnem kontekstu je mogoče razumeti tudi etiko udeležnosti, postmoderni koncept, ki ga je razvila Lynn Hoffman in nas v socialnem delu usmerja v to, da objektivno opazovanje in presojanje nadomestimo s sodelovanjem. Osrednja vrednota ravnanja socialnega dela je etika udeležnosti in ne več iskanje »vzroka« ali »resnice« (Hoffman, 1992, str. 23). Strokovnjak mora odstopiti od moči, ki mu ne pripada, torej od moči, da posreduje resnice in rešitve. Moč pomaga-jočega nadomesti občutljivo skupno iskanje, raziskovanje, saj sta uporabnik in socialni delavec sogovornika in soustvarjalca zgodbe.

Iz zapisanega izhaja, da se postmodernost socialnega dela kaže tudi v na novo definiranem jeziku socialnega dela, ki daje upanje, opogumlja, krepi, povečuje moč, vključuje in v središče dogajanja kot enakopravne sogovornike umešča ljudi z osebno izkušnjo (Čačinovič Vogrinčič, 2003, 2010; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 7–8).

Moje razumevanje pomena prispevka konstruktivizma k postmodernemu socialnemu delu je v sinergetiki postmodernih konceptov in konstruktivistične teorije, kot ponazarja tudi naslov tega poglavja. Da bi razumeli postmoderno ambivalentnost, večpomenskost, paradoksalnost, moramo razmišljati konstruktivistično, postmoderno. Drugače povedano, prepoznavanje obstoja večpomenskosti in ambivalentnosti, ki izhaja iz postmodernega odnosa, nape-ljuje k uporabi konstruktivistične teorije (prim. Kleve, 2003, str. 33–35). Pri tem je pomembno poudariti, da je strokovnjakovo razumevanje problemske situacije odvisno od njegovih znanj, spretnosti, teoretskega izhodišča in metod dela. Ali kot trdi Lea Šugman Bohinc (2010, str. 54):

Od epistemologije pomagajočega je odvisno, s kakšnimi teoretičnimi predpostavkami o možnih stiskah in problemih ljudi ter njihovih vzrokih bo vstopil v delovni odnos, kako bo razumel svojo vlogo v kontekstu pomoči, v kakšni vlogi vidi [uporabnikov] sistem in njegove izkušnje itn., in kako bo glede na našeto ravnal pri vzpostavljanju osebnega stika ter organiziranju procesa podpore in pomoči.

Konstruktivistična perspektiva od socialnega delavca zahteva zavedanje, da socialni problemi, stiske in težave ljudi niso objektivno podana dejstva, ampak konstrukti, ki se oblikujejo s pomočjo jezika, na podlagi interakcije vseh udeležениh v procesu soustvarjanja podpore in pomoči.

Konstruktivistični pogled na svet je postmoderni pogled na svet in postmodernost socialnega dela se kaže v njegovi konstruktivistični praksi (prim. Kleve, 2003, str. 30–44; Šugman Bohinc, 2005, str. 167).

Sklep

Postmoderna ideologija si prizadeva za preseganje vrzeli v obče veljavnih konceptih moralnih vrednot moderne – prav in narobe, resnično in lažno, homogeno in heterogeno, skladno in odklonsko. Osvobodena je spon nadzovanja in sankcioniranja – mehanizmov, ki so v obdobju moderne namenjeni vzpostavitvi in ohranjanju družbenega reda. Postmoderna miselnost razgrne tančico ustvarjenih iluzij v obdobju moderne, saj trdi, da je družbo nemogoče celostno objektivno, resnično ali enotno obseči (gl. Kleve, 2003, str. 27). Z drugimi besedami: obdobje moderne je čas kolektivnega sprejemanja in moralne legitimacije družbene stigmatizacije – separacije, segregacije in izključevanja – ljudi na podlagi spola, spolne usmerjenosti, starosti, bolezni, etnične in verske pripadnosti, jezika, družbenega in ekonomskega položaja.

Osrednja cilja postmoderne socialnega dela sta povečanje inkluzije ter zmanjševanje tveganja izključenosti individuumov in skupin ljudi. Na podlagi postmodernih vrednot in načel konstruktivistične prakse si mora stroka socialnega dela prizadevati podpreti posameznike in socialne sisteme v različnih problemskih situacijah in opustiti moderno miselnost tako, da pomoč ne postane problem v pomenu nadzora in odvisnosti, ampak je usmerjena v spodbujanje čim bolj neodvisnega življenja. Iz tega sledi, da postmoderna paradigma v socialnem delu teži k oblikovanju konceptov, ki so ustvarjeni po meri uporabnikov in uporabnic socialnodelovnih storitev – izhajajo iz njihovih pravic, potreb, želja in zmožnosti znotraj ožjega in širšega bivanjskega okolja – s ciljem odkrivanja in mobilizacije njihovih virov in moči. Z drugimi besedami, socialnodelovni projekt postmoderne spregleda utopično modernistično ideologijo – vzpostavljanje nadzora in kolektivne enakosti – in se zaveda nevarnosti moči univerzalnih resnic in razsvetljenskega racionalizma, ki povzroča izključevanje »nerazvrstljivih« in »neprilagodljivih« individuumov in obrobni družbeni skupini.

Postmoderni konstruktivistični filozofski diskurz implicira kritiko filozofije moderne – njeno univerzalistično in absolutistično opredmetenje resničnosti, resnic in morale. Prizadeva si relativizirati dominantna družbena prepričanja

o pomembnosti obstoja endogamne in homogene družbe. Postmoderna miselnost v socialnem delu, v nasprotju s prejšnjimi trditvami, povečuje eklecticism nazorov in pluralizem življenjskih in moralnih izbir. Ali kot zapiše Bauman (2005) na zadnji platnici svoje knjige *Moderna in ambivalentnost*:

Težnja moderne družbe, da bi ljudem zagotovila jasnost, transparentnost in red – da bi bil svet preglednejši – je bila od vsega začetka obsojena na propad. Z njo sta bili namreč zatajeni temeljna ambivalentnost [in torej kaotičnost] sveta in naključnost našega obstoja, naše družbe in kulture. Šele postmoderna se poslovi od takšnih obljub. In če je bil bojni krik moderne »svoboda, enakost, bratstvo«, je postmoderna formula za premirje »svoboda, različnost, strpnost«. In ko se bo strpnost spremenila v solidarnost, lahko premirje celo preide v mir.

Razmišljanja Lee Šugman Bohinc (2005, str. 167–168) so podobna. Ključ do ustvarjalnega sožitja je po njenem mnenju sposobnost za dialoga in

sposobnost, da [...] znamo pogledati tudi skozi okno drugega gledalca. Slednje je gotovo eno od obeležij postmoderne optike in morda ta val pri- naša s sabo dragoceni potencial človeštva za strpnost do epistemološke raznolikosti in možnost za razvoj potrebnih novih odgovorov na labirint vprašanj, iz katerih včasih ni več videti zadovoljivega izhoda.

Prav mogoče je, da s širjenjem postmodernega konstruktivističnega pogleda na svet – tako v socialnem delu kot zunaj njegovih meja, v našem bivanjskem okolju – vplivamo na zmanjšanje nestrpnosti, odpravljanje predsodkov in dragoceno pripomoremo k medčloveškemu razumevanju in odprtosti za sprejemanje različnosti v postmoderni družbi.

Viri

- Bauman, Z. (2002). *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Bauman, Z. (2005). *Moderne und Ambivalenz: Das Ende der Eindeutigkeit*. Hamburg: Hamburger Edition.
- Bauman, Z. (2007). *Leben in der flüchtigen Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (1996). Das Zeitalter der Nebenfolgen und die Politisierung der Moderne. V U. Beck, A. Giddens & S. Lash (ur.), *Reflexive Modernisierung: Eine Kontroverse* (19–112). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Beck, U. (2009). *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*. Druga, popravljena izdaja. Ljubljana: Založba Krtina.
- Beck, U., Giddens, A. & Lash, S. (1996). *Reflexive Modernisierung: Eine Kontroverse*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Cechura, S. (2015). *Inklusion: Die Gleichbehandlung Ungleicher: Recht zur Teilhabe an der Konkurrenz*. Münster: Verlagshaus Monsenstein und Vannerdat.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2003). Jezik socialnega dela. *Socialno delo*, 42(4–5), 199–203.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2010). Soustvarjanje pomoči v jeziku socialnega dela. *Socialno delo*, 49(4), 239–245.
- Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N. & Možina M. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Erikson, E. H. (2014). *Identiteta in življenjski cikelus*. Ljubljana: Založba UMco.
- Flaker, V. (1996). Rojstvo totalne ustanove in racionalizacija dobrotelčnosti v dobi razuma. *Socialno delo*, 35(3), 185–195.

- Flaker, V. (2003). *Oris metod socialnega dela: uvod v katalog nalog centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Skupnost centrov za socialno delo.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late Modern age*. Cambridge: Polity Press.
- Giddens, A. (1992). *Kritische Theorie der Spätmoderne*. Wien: Passagen Verlag.
- Giddens, A. (1996a). *Konsequenzen der Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Giddens, A. (1996b). Leben in einer posttraditionellen Gesellschaft. V U. Beck, A. Giddens & S. Lash (ur.), *Reflexive Modernisierung: Eine Kontroverse* (113–194). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Giddens, A. (1997). *Jenseits von Links und Rechts: Die Zukunft radikaler Demokratie*. V U. Beck (ur.), Edition zweite Moderne. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Giddens, A. (2000). *Preobrazba intimnosti: spolnost, ljubezen in erotika v sodobnih družbah*. Ljubljana: Založba/*cf.
- Giddens, A. (2001). *Entfesselte Welt: Wie die Globalisierung unser Leben verändert*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Hegel, G. W. F. (1952). *Phänomenologie des Geistes*. J. Hoffmeister (ur.), Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- Hoffman, L. (1992). A reflexive stance for family therapy. V S. McNamne & K. J. Gergen (ur.), *Therapy as social construction* (7–24). London: Sage Publications.
- Južnič, S. (1993). *Identiteta*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Kant, I. (1800). Immanuel Kant's Logik: Ein Handbuch zu Vorlesungen herausgegeben von Gottlob Benjamin Jäsche. G. Hartenstein (ur.) (1868), *Immanuel Kant's sämtliche Werke: in chronologischer Reihenfolge* (1–143), 8. zvezek. Leipzig: Leopold Voss.
- Kant, I. (2014a). Einleitung. V W. Weischedel (ur.), *Kritik der reinen Vernunft 1* (45–66), 3. zvezek. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (2014b). Transzendente Elementarlehre. V W. Weischedel (ur.), *Kritik der reinen Vernunft 1* (67–340), 3. zvezek. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Kant, I. (2014c). Transzendente Methodenlehre. V W. Weischedel (ur.), *Kritik der reinen Vernunft 2* (607–712), 4. zvezek. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Kleve, H. (1999). *Postmoderne Sozialarbeit: Ein systemtheoretisch-konstruktivistischer Beitrag zur Sozialarbeitswissenschaft*. Aachen: Kersting Verlag.
- Kleve, H. (2000). *Die Sozialarbeit ohne Eigenschaften: Fragmente einer postmodernen Professions- und Wissenschaftstheorie Sozialer Arbeit*. Freiburg im Breisgau: Lambertus-Verlag.
- Kleve, H. (2003). *Sozialarbeitswissenschaft, Systemtheorie und Postmoderne: Grundlegungen und Anwendungen eines Theorie- und Methodenprogramms*. Freiburg im Breisgau: Lambertus-Verlag.
- Kleve, H. (2007). *Ambivalenz, System und Erfolg: Provokationen postmoderner Sozialarbeit*. Heidelberg: Carl-Auer Verlag.
- Kundera, M. (1979). *Življenje je drugje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Lash, S. (1996). Reflexivität und ihre Doppelungen: Struktur, Ästhetik und Gemeinschaft. V U. Beck, A. Giddens & S. Lash (ur.), *Reflexive Modernisierung: Eine Kontroverse* (195–286). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Lenz, A. (2002). Empowerment und Ressourcenaktivierung – Perspektiven für die psychosoziale Praxis. V A. Lenz & W. Stark (ur.), *Empowerment: Neue Perspektiven für psychosoziale Praxis und Organisation* (13–53). Tübingen: Deutsche Gesellschaft für Verhaltenstherapie Verlag.
- Luhmann, N. (1975). *Soziologische Aufklärung 2*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
- Luhmann, N. (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft: Zweiter Teilband: Kapitel 4–5*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Lyotard, J.-F. (2004). *Postmoderna na začetnike: korespondenca 1982–1985*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
- Lyotard, J.-F. (2012). *Das postmoderne Wissen: Ein Bericht*. Wien: Passagen Verlag.

- Lyotard, J.-F. (2015a). Beantwortung der Frage: Was ist postmodern? V P. Engelmann (ur.), *Postmoderne und Dekonstruktion: Texte französischer Philosophen der Gegenwart* (33–48). Stuttgart: Reclam Verlag.
- Lyotard, J.-F. (2015b). Randbemerkungen zu den Erzählungen. V P. Engelmann (ur.), *Postmoderne und Dekonstruktion: Texte französischer Philosophen der Gegenwart* (49–53). Stuttgart: Reclam Verlag.
- Marx, K. (1959). Thesen über Feuerbach. V K. Marx & F. Engels. *Marx-Engels-Werke: Band 3* (5–7). Berlin: Dietz Verlag.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Nietzsche, F. (1980). *Sämtliche Werke: Kritische Studienausgabe: Band 12: Nachgelassene Fragmente 1885–1887*. G. Colli & M. Montinari (ur.). München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Nietzsche, F. (2005). *Vesela znanost*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Nietzsche, F. (2015). *Über Wahrheit und Lüge im außermoralischen Sinn: [Was bedeutet das alles?]*. K. Sina (ur.). Stuttgart: Reclam Verlag.
- Raulet, G. (1988). Leben wir im Jahrzehnt der Simulation?: Neue Informationstechnologien und sozialer Wandel. V P. Kemper (ur.), *„Postmoderne“ oder Der Kampf um die Zukunft: die Kontroverse in Wissenschaft, Kunst und Gesellschaft* (165–188). Frankfurt am Main: Fischer Verlag.
- Salomon, A. (1926). *Soziale Diagnose*. Berlin: Carl Heymanns Verlag.
- Sedgwick, S. (2014). Erkennen als ein Mittel: Hegels Kantkritik in der Einleitung zur Phänomenologie. V K. Vieweg & W. Welsch (ur.), *Hegels Phänomenologie des Geistes: ein kooperativer Kommentar zu einem Schlüsselwerk der Moderne* (95–111). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Solomon, B. B. (1976). *Black empowerment: social work in oppressed communities*. New York: Columbia University Press.
- Stark, W. (1993). Die Menschen stärken: Empowerment als eine neue Sicht auf klassische Themen von Sozialpolitik und sozialer Arbeit. *Blätter der Wohlfahrtspflege*, 140(2), 41–44.
- Stark, W. (1996). *Empowerment: neue Handlungskompetenzen in der psychosozialen Praxis*. Freiburg im Breisgau: Lambertus Verlag.
- Stark, W. (2002). Gemeinsam Kräfte entdecken – Empowerment als kompetenz-orientierter Ansatz einer zukünftigen psychosozialen Arbeit. V A. Lenz & W. Stark (ur.), *Empowerment: neue Perspektiven für psychosoziale Praxis und Organisation* (55–76). Tübingen: Deutsche Gesellschaft für Verhaltenstherapie Verlag.
- Staub-Bernasconi, S. (2001). Auseinandersetzungen zwischen Individuum und Gesellschaft – Wie konflikttauglich sind Theorien Sozialer Arbeit? *Danube-Conference der International Federation of Social Workers (IFSW) na Dunaju in v Bratislavi od 27. do 30. 8. 2001*. Pridobljeno 23. 9. 2019 s https://w3-mediapool.hm.edu/mediapool/media/fk11/fk11_lokal/forschungpublikationen/lehrmaterialien/dokumente_112/sagebiel_1/STB-2001-Auseinandersetzungen_zw_Individuum_u_Gesellschaft.pdf
- Stekeler-Weithofer, P. (2014). Wer ist der Herr, wer ist der Knecht?: Der Kampf zwischen Denken und Handeln als Grundform des Selbstbewußtseins. V K. Vieweg & W. Welsch (ur.), *Hegels Phänomenologie des Geistes: ein kooperativer Kommentar zu einem Schlüsselwerk der Moderne* (205–237). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Štajduhar, D. (2010). Uvod v konstruktivizem za psihoterapevte. *Kairos*, 4(1–2), 29–48.
- Šugman Bohinc, L. (2005). Epistemologija podpore in pomoči. *Časopis za kritiko znanosti*, 33(221), 167–181.
- Šugman Bohinc, L. (2010). Od objektivizma h konstruktivizmu in socialnemu konstrukcionizmu v sistemski psihoterapiji. *Kairos*, (1–2), 51–65.
- Theunissen, G. (2013). *Empowerment und Inklusion behinderter Menschen: Eine Einführung in Heilpädagogik und Soziale Arbeit*. Freiburg im Breisgau: Lambertus Verlag.
- Ule, M. (2000a). *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- Ule, M. (2000b). Otroci svobode ali vrednotni obrat mladih v devetdesetih. V M. Ule, T. Renner, M. Mencin Čeplak & B. Tivadar (ur.), *Socialna ranljivost mladih* (71–81). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino; Šentilj: Založba Aristej.
- Videmšek, P. (2008). Krepitev moči kot temeljno orodje socialnega dela. *Socialno delo*, 47(3–6). Pridobljeno 31. 5. 2019 s <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-1BXBCRWU/>
- von Foerster, H., von Glasersfeld, E., Hejl, P. M., Schmidt, S. J. & Watzlawick, P. (2015). *Einführung in den Konstruktivismus*. München: Piper Verlag.
- von Foerster, H. & Pörksen, B. (2016). *Wahrheit ist die Erfindung eines Lügners: Gespräche für Skeptiker*. Heidelberg: Carl-Auer Verlag
- von Glasersfeld, E. (2001). The radical constructivist view of science. *Foundations of Science*, 6(1), 31–43.
- Zaviršek, D. (2008). Stoletje profesionalizacije socialnega dela: ob stoti obletnici ustanovitve prve šole za socialno delo. *Socialno delo*, 47(3–6), 377–380.
- Watzlawick, P. (1986). *Vom Schlechten des Guten: oder Hekates Lösungen*. München: Piper Verlag.
- Watzlawick, P. (2010). *Wie wirklich ist die Wirklichkeit?: Wahn, Täuschung, Verstehen*. München: Piper Verlag.
- Weber, M. (1930). *Wissenschaft als Beruf*. München, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot.
- Welsch, W. (1992). Topoi der Postmoderne. V H. R. Fischer, A. Retzer & J. Schweitzer (ur.), *Das Ende der großen Entwürfe* (35–55). Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Welsch, W. (1995). *Ästhetisches Denken*. Stuttgart: Reclam Verlag.
- Welsch, W. (2002). *Unsere postmoderne Moderne*. Berlin: Akademie Verlag.

Janja Lamberger

Čustvene zlorabe otrok ob ločitvi staršev skozi prizmo centrov za socialno delo

Ločitev staršev je v zadnjih desetletjih zelo pogost pojav in se uvršča med bolj stresne življenjske preizkušnje posameznika. Raziskave kažejo, da neugodne izkušnje iz otroštva, kot so čustvena zloraba, nasilje v družini, spolna zloraba, čustvena in fizična zanemarjenost, vplivajo na zdravje in delovanje posameznika v odrasli dobi. V prvem delu prispevka so predstavljene ključne značilnosti procesa ločitve, ugotovitve tujih raziskav o čustvenih zlorabah otrok ob ločitvi staršev ter naloge centra za socialno delo ob ločitvi staršev in sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev. V drugem delu so predstavljeni izsledki poizvedovalne raziskave, katere namen je bil raziskati, kako centri za socialno delo zaznavajo in ravna v primerih čustvenih zlorab otrok ob ločitvi staršev skozi prizmo centrov za socialno delo. Rezultati raziskave so pokazali, da na centrih za socialno delo zaznavajo zelo podobne strategije čustvenih zlorab otrok ob ločitvi staršev, kot jih najdemo v tujih raziskavah. Prav tako so ugotovitve pokazale, da, odkar je v Sloveniji v veljavi Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2009), je čustvena zloraba otrok ob ločitvi staršev opredeljena kot psihično nasilje. Tako imajo centri za socialno delo jasno opredeljene naloge, ki jim dajejo jasne smernice za ravnanje v primeru o sumu kakršnegakoli nasilja v družini.

Ključne besede: razveza, izguba, odtujevanje, psihično nasilje, čustvena manipulacija, čustvena bolečina.

Janja Lamberger je doktorska študentka na Fakulteti za teologijo Univerze v Ljubljani. V okviru znanstvenoraziskovalnega dela je njena tema raziskovanja travma v otroštvu v povezavi s partnersko ločitvijo in otrokovo posttravmatsko rastjo. Kontakt: janja.lamberger@gmail.com.

Emotional abuse of children during their parents' divorce through the prism of centres for social work

In recent decades, parental separation has become increasingly more common and is considered to be one of the more stressful life-challenges. Research has shown that unfavourable experiences in childhood, i.e. emotional abuse, violence, sexual abuse, emotional and physical negligence, have an effect on an individual's health and function in adulthood. In the first part of the article, some key characteristics of the divorce process are presented together with the findings of international research on emotional abuse of children during their parents' divorce. In the second part, the results of a research which was aimed at researching emotional abuse of children during divorce through the prism of centres for social work are demonstrated. The results of this research showed that centres for social work observe similar strategies of emotional abuse to those listed in international research papers. In Slovenia, Domestic Violence Prevention Act has been in force since 2009 and it defines emotional abuse of children during a divorce as psychological violence. Centres for social work are therefore required to act in accordance with the competences, imposed by the law.

Keywords: separation, loss, alienation, psychological violence, emotional manipulation, emotional pain.

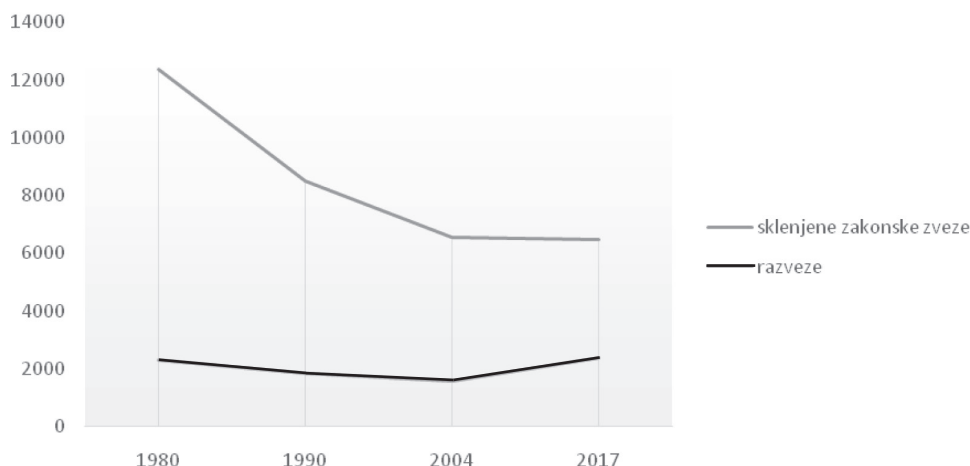
Janja Lamberger is a doctoral student at the Faculty of Theology, University of Ljubljana. Her research interests include childhood trauma in connection with parental separation and post-traumatic child development. Contact: janja.lamberger@gmail.com.

Uvod

V Sloveniji je leta 2017 sklenilo zakonsko zvezo 6481 parov ali 2,8 % manj kot leto prej. Zakonsko zvezo je razvezalo 2531 zakonskih parov ali 5,7 % manj v primerjavi s prejšnjim letom (Statistični urad Republike Slovenije, 2018). Na sliki 1 sta prikazani število sklenjenih zakonskih zvez in število razvez v

obdobju od leta 1980 do leta 2017. Kot vidimo, se je število zakonskih zvez v tem obdobju zelo zmanjšalo, število razvez pa se je nekoliko povečalo.

Slika 1: Prikaz števila sklenjenih zakonskih zvez in števila razvez v obdobju 1980–2017.

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2018).

Leta 2017 je bilo med razvezanimi zakonskimi zvezami 1208 (49,9 %) vzdrževanih mladoletnih otrok. Od tega je bilo 73,5 % otrok zaupanih v varstvo in vzgojo materam, 5,8 % očetom in 17,7 % obema staršema. Statistični podatki vključujejo samo zakonske zveze, pari v zunajzakonski skupnosti niso upoštevani. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da je ločitev, ki velja za enega najbolj stresnih življenjskih dogodkov za vse družinske člane, pogost pojav v sodobni družbi (Musek, 2010).

Veliko raziskav se osredotoča na iskanje vzrokov, zakaj partnerska zveza razpade. Vzroki, ki partnerja privedejo do te odločitve, so: slaba komunikacija, nezadovoljstvo v partnerskem odnosu, nezvestoba, pomanjkanje ljubezni, duševne bolezni, različnost partnerjev in neodgovornost zakonca (Amato in Previti, 2004; De Graaf in Kalmijn, 2006; Wolfinger, 2005). Podobno so ugotovili tudi v raziskavi, izvedeni v Izraelu (Cohen in Finzi-Dotton, 2012). V Sloveniji sta avtorici Rijavec Klobučar in Simonič (2017) izvedli raziskavo o vzrokih za ločitev pri ženskah in ugotovili, da so vzroki za ločitev pri ženskah v Sloveniji podobni, kot jih navajajo tuje raziskave. Ob tem poudarjata, da so vzroki kompleksni in med seboj prepleteni.

Ločitev je lahko tudi način za izstop iz nevzdržnega odnosa, v katerem so nasilje, alkoholizem in druge oblike zlorab. Pri tem lahko posameznik doživi občutke sreče in svobode, ločitev pa kot možnost za nov začetek (Doohan, Carrere in Riggs, 2010).

Ne glede na številne vzroke za razpad partnerskega odnosa je ločitev izraz velikega obupa nad tem, da temeljne potrebe po medsebojnem stiku, vzajemnem sodelovanju in medsebojnem spoštovanju niso bile zadovoljene ter da partnerjema ni uspelo najti primernih strategij za vzpostavitev čustvene povezave ter sodelujočega in spoštljivega odnosa. Kljub poznejšemu ločenemu življenju je ranjena potreba po stiku še vedno živa (Cvetek, 2018).

Ločitev partnerjev kot proces žalovanja in mehanizem regulacije čustev

Margulis (2007) navaja, da je ločitev večdimenzionalni proces in vpliva na številne vidike posameznikovega življenja. Pri partnerski ločitvi ne gre samo za fizično ločitev, ampak partnerja doživljata tudi čustveno, ekonomsko oziroma finančno, formalno, starševsko, socialno, duševno in psihično ločitev. Posamezniki z izkušnjo partnerske ločitve pogosto poročajo o poslabšanju telesnega in psihičnega zdravja po ločitvi, pojavljajo se občutki krivde, depresija, stiske in težave v intimnosti (Waite, Luo in Lewin, 2009).

Kako se bo oseba spoprijela s posledicami partnerske ločitve, je odvisno predvsem od tega, ali je pobudnica ločitve ali jo je partner zapustil. Izkušnja izgube intimnega razmerja, kot je partnerski odnos, lahko pri posamezniku, ki se s težavo spoprijema z izgubo partnerja, povzroči – kot izhod iz stiske – zlorabo alkohola, nedovoljenih drog, pojavljajo se misli na samomor in celo načrtovanje poskusa samomora. Zato je pomembno, da negativne posledice ločitve osvetlimo in jih skušamo ublažiti. Pri tem so lahko v ozadju tudi zapleti, ki izvirajo iz nezavednih psihičnih procesov in struktur posameznika, ki se tkejo v relacijskih izkušnjah od njegovega rojstva (Simonič, 2016).

Ločitev pomeni izgubo osebe. Upoštevati je treba, da vsi pomembnejši odnosi delno predpostavljajo tudi navezanost in pripadnost, ki sta seveda odvisni od intenzivnosti in narave odnosov, zato prekinitev odnosa vedno boli, večkrat pa na posameznika vpliva celo tako razdiralno, da lahko zaide v srhljivo depresivno stanje (Gostečnik, 2018). Za sprejetje izgube je nujno potreben proces žalovanja, s katerim se posameznik prilagodi na nove okoliščine in skuša najti nov smisel. Pri tem je treba poudariti razlike med žalovanjem ob smrti partnerja in žalovanjem ob izgubi partnerja. Proces žalovanja zaradi izgube partnerja lahko zapuščen partner občuti kot izdajo, počuti se zapuščenega in hudo razvrednotenega (Cummings in Davies, 2010). Proces žalovanja za izgubljenim partnerskim odnosom poteka skozi različne čustvene faze, ki se med seboj lahko prepletajo, in lahko traja več let.

Za zdrav razvoj osebnosti posameznika je pomembno, da je v stiku s svojimi čustvi in jih je sposoben primerno uravnjavati, saj mu to omogoča obvladovati in dopuščati močne negativne afekte, ne da bi ga vodili v disociacijo in zlorabo substanc, s katerimi bi zatrl doživljanje negativnih čustev (Cvetek, 2009). Ob tem avtorica Rijavec Klobučar (2018) poudarja, da se ob zanikanju ali potlačitvi čustev ali distanciranju od čustev v neposredni obliki sčasoma ta pojavijo v vsej intenzivnosti ob različnih dogodkih ali nehote, ko ločeni posameznik začne nova intimna razmerja.

Čustvene zlorabe otrok po ločitvi staršev

Spoprijemanje z bolečino, bolečimi čustvi in občutji ob ločitvi je ključno za uspešen prehod skozi proces ločitve. Starši, ki so čustveno ranjeni, se po navadi ne odzivajo na potrebe svojih otrok, saj ne morejo začutiti sebe in otroka, ob vsem tem se lahko z nekdanjim partnerjem zapletajo v hude medsebojne

konflikte. Pri tem otrokom zagotavljajo manj čustvene topline, manj sočutja, poleg tega ne morejo otroku določiti mej (Cummings in Davies, 2010). V številnih raziskavah je bilo ugotovljeno, da je tveganje za razvoj dolgotrajnejših negativnih posledic pri otrocih povezano s starševskim konfliktom (Amato, 2000). Starše velikokrat začnejo preplavljati tudi misli o maščevanju, da bi izničili bolečino. Strategije maščevanja so različne in jih lahko uresničijo pri urejanju financ, nepremičnin in pri dogovoru glede otrok (Gostečnik, 2018), ali otroka odtujiti od drugega starša.

Ključni nalogi staršev v procesu ločitve sta zavedanje in sposobnost za uravnavanje negativnih čustev (Willen, 2015), hkrati pa bi morali čim prej razmejiti partnerski odnos in starševsko vlogo, saj je njihova nadaljnja naloga skupna skrb in vzgoja otroka. Pri skupnem sodelovanju v starševski vlogi po ločitvi ne gre za medosebni proces, temveč predvsem za osebni proces, saj zahteva, da se posameznik spoprime z bolečimi čustvi, ki jih je sprožila partnerska ločitev, in ohranja sposobnost za uravnavanje čustev v konfliktih. Ta prizadevanja omogočajo, da še naprej ostaja v stiku z nekdanjim partnerjem in da njuna skupna naloga postane vzgoja otrok (Tyler, Coleman, Ganong in Fleistman, 2014).

Če starša ne moreta uravnavati negativnih čustev, lahko eden ali celo oba postaneta zaradi nepredelanih čustvenih bolečin, ki ju lahko popolnoma preplavijo in zablokirajo, čustveno nedostopna v odnosu do otroka. Mnogi starši se zapletejo v starševsko vojno, v kateri lahko nezavedno ali zavestno uporabijo otroka kot orožje proti drugemu z uporabo različnih strategij. S tem je otrok izpostavljen psihičnemu nasilju. Ena izmed oblik čustvene zlorabe otroka, ki jo starši uporabljajo, je tudi odtujitev otroka od starša. Psihiater Richard Gardner (1998) je v osemdesetih letih 20. stoletja prvi omenil pojem sindrom odtujitve otroka od staršev in od takrat je v tujini predmet številnih raziskav. Sindrom odtujitve otroka od starša pomeni, da eden od staršev obrne otroka proti ciljnemu staršu s hudo čustveno manipulacijo in tako otroka priklene k sebi, hkrati pa ga oddalji od ciljnega starša (Darnall, 1998; Gardner, 1998; Warshak, 2001). Baker (2006) navaja, da ti starši ustvarijo »kult starševstva« in kot kultni voditelji oslabijo otrokovo neodvisnost, razmišljanje, negujejo nezdravo navezanost, namenjeno zadovoljenju čustvenih potreb odraslih.

Gardner (1998) meni, da lahko otroci doživijo tri stopnje odtujevanja: blago, srednje hudo in hudo obliko. Pri blagi obliki je zaznati strategije sindroma odtujitve otroka od starša, vendar te ne vplivajo na odnos med otrokom in drugim staršem, ki ne manipulira. Pri srednje hudi obliki sindroma odtujitve otroka od starša so čustvene manipulacije, s katerimi eden od staršev skuša otroka odtujiti od ciljnega starša, občutno večje. Otrok ima lahko težave pri prehodu od enega starša k drugemu, vendar mu sčasoma nekako uspe vzpostaviti odnos z obema. Huda oblika odtujitve pa se kaže v otrokovi sovražnosti do starša, otrok zavrača vse stike s ciljnim staršem, grozi, da bo, če bo moral na stik, pobegnil, zelo se oklene »boljšega« starša. Strategije sindroma odtujitve otroka od starša škodijo navezanosti med otrokom in ciljnim staršem, saj otrokovo doživljanje ciljnega starša temelji na izkrivljenih prepričanjih o njem. V primerih hude oblike sindroma odtujitve otroka od starša je odnos

med ciljnim staršem in otrokom uničen (Baker, 2010). To ne pomeni, da se je na račun uničenega odnosa med otrokom in ciljnim staršem vzpostavila varna navezanost med »boljšim« staršem in otrokom, prav nasprotno, vzpostavi se lahko oblika nezdrave navezanosti, ki ovira otrokov osebnostni razvoj. Varno navezovanje otroka na starša je mogoče v razmerah čustvene naklonjenosti in varnosti, ob tem so starši na otroka čustveno uglašeni, spremljajo dihanje, smeh, spanje, hranjenje in odzivanje. To je najosnovnejši okvir njihove interakcije z otrokom. Na globlji ravni se starši čustveno povsem predajo otroku in iz minute v minuto v sebi pripravljajo prostor za odzive na otrokovo stanje in vedenje. Nenehna pripravljenost na čustveno odzivanje je najustvarjalnejša in pogosto manj opazna in manj ovrednotena plat starševanja. Otroci, ki jih starši tako ponotranjijo, živijo svoje čustveno življenje v naročju varnih odnosov, ki so jih spletle generacije pred njimi (Erzar in Kompan Erzar, 2011).

V številnih tujih raziskavah so se lotili preučevanja pojava sindroma odtujitve otroka od starša z različnih vidikov. Nekateri so se osredotočili na preučevanje osebnostnih značilnosti staršev, ki odtujujejo. Ugotovitve raziskav so pokazale, da so pri teh starših zaznali značilnosti, ki nakazujejo na narcistično osebnostno motnjo, in da imajo ti starši po navadi težave v odnosih s primarno družino (Baker, 2006; Ellis in Boyan, 2010; Lorandos, Bernet in Sauber, 2013). V začetnem obdobju raziskovanja tega pojava je prevladovalo mnenje, da so po večini matere tiste, ki uporabljajo strategije odtujitve otroka od starša, vendar so v devetdesetih letih 20. stoletja raziskave pokazale, da tudi očetje uporabljajo te strategije, vendar manj kot matere (Gardner, 2001; Kopetski, 1998). Vzrok za to je mogoče pripisati dejstvu, da v večini primerov po ločitvi staršev otroka dobi v varstvo in vzgojo mati. S tem ima ona večji vpliv, saj z otrokom preživi več časa, prav tako sprejema vsakdanje ali pomembnejše odločitve brez sodelovanja drugega starša. S tem imajo matere več možnosti, da izkrivijo otrokov pogled na drugega starša (López, Iglesias in García, 2014).

Novejše raziskave so razblinile kar nekaj zmotnih prepričanj, povezanih s pojavom sindroma odtujitve otroka od starša. Raziskovalci so na začetku raziskovanja opazali ta pojav samo v ločenih družinah, novejše ugotovitve raziskav pa kažejo, da se odtujitev otroka od starša pojavlja tudi v neločenih družinah. Druga zmota je bila, da odtujitev povzroča starš, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo, saj ima za to več možnosti, ker z otrokom preživi več časa. Novejše ugotovitve kažejo, da lahko odtujitev povzroča tudi starš, ki mu otrok ni zaupan v varstvo in vzgojo. Ko je otrok na stiku pri staršu, lahko z uporabo taktik čustvene manipulacije spretno nadzoruje in vpliva na otroka (Baker, 2010).

V uporabi strategij odtujitve otroka od starša se razlike kažejo tudi med spoloma. Matere precej pogosteje poiščejo strokovno pomoč, da bi pridobile »psihološko poročilo« kot dokaz, da otrok zavrača drugega starša, prav tako lahko novemu partnerju pripisujejo pomembno starševsko vlogo. Očetje uporabljajo strategije, s katerimi otroka spodbudijo, da se upre materi. Med spoloma torej obstaja razlika v načinih uporabe strategij: matere iščejo pomoč pri tretjih osebah (strokovno pomoč) za izvajanje večjega pritiska na drugega starša, očetje pa so bolj osredotočeni na strategije, ki zmanjšujejo avtoriteto matere (López, Iglesias in García, 2014).

Številne raziskave navajajo veliko različnih načinov oblik čustvene manipulacije, ki jih lahko uporabljajo starši (Baker in Darnall, 2008; López, Iglesias in García, 2014; Warshak, 2001). Najpogostejše so: nespoštljivo govorjenje in komentarji o drugem staršu; onemogočanje stika z drugim staršem ali njegovo družino; če otrok pokaže pozitivna čustva do drugega starša, mu starš pokaže z dejanji ali mu zagrozi, da ga ne sprejema več; siljenje otroka, da izbere med staršema; polariziranje; pretiran nadzor nad otrokom v času, ko je pri drugem staršu; izkoriščanje drugega starša; odsotnost pozitivnih komentarjev o drugem staršu; otrok v vlogi pismonoše; iskanje krivde pri drugem staršu; lažne prijave o sumu nasilja ali spolne zlorabe.

Otrok, ki je žrtev čustvene manipulacije starša ob ločitvi, to izraža na več načinov (Gardner, 1998):

- kampanja blatenja (po posrednikih sporoča, da sovraži starša, zavrača vse pozitivne izkušnje, ki jih je imel z njim, čeprav ga je imel v preteklosti rad);
- otrok daje absurdne razloge (racionalizacija) za izogibanje drugemu staršu;
- idealizira manipulativnega starša (tega starša vidi kot popolnega, drugega pa kot slabega);
- pojav neodvisnega misleca (otrok vztraja, da so njegove odločitve samo njegove in niso pod nikogaršnjim vplivom);
- ne kaže spoštovanja do starša, ki ga zavrača;
- vedno je na strani starša, ki povzroča odtujevanje od drugega starša, posebej v primeru starševskega konflikta;
- sposojanje scenarijev in fraz od starša, ki povzroča odtujevanje od drugega starša;
- odklanjanje stikov s sorodniki napadanega starša.

V primerih odtujitve otroka od staršev gre za obliko psihičnega nasilja nad otrokom. Posledice doživljanja psihičnega nasilja ga lahko zaznamujejo za vse življenje. Baker (2006) je raziskovala posledice odtujitve otroka od staršev pri odraslih osebah, ki so imeli v otroštvu to izkušnjo. Ugotovitve kažejo, da imajo te osebe slabo samopodobo, spopadajo se z depresijo in s težavami zaradi zlorabe alkohola ali drog, imajo pomanjkanje zaupanja, zapustijo lastne otroke, imajo izkušnjo partnerske ločitve.

Za ciljne starše, ki so izgubili stik z otrokom, velja, da so togi, oddaljeni, pasivni in čustveno ločeni (Baker in Darnall, 2006; Drozd in Olesen, 2004; Godbout in Parent, 2012), vendar je novejša raziskava (Balmer, Matthewson in Haines, 2017) pokazala, da starši kažejo izjemno močno voljo in željo po nadaljnjem vzpostavljanju stikov z otrokom, prav tako so kazali visoko stopnjo zadovoljstva pri starševanju, vključenosti v otrokovo življenje in so zaupali v svoje vzgojne spretnosti.

Vloga centra za socialno delo v postopku ločitve staršev in v primeru ogroženosti otroka ter koristi otroka

Zakon o socialnem varstvu (2007) v 49. členu določa, da je center za socialno delo javni zavod, ki opravlja z zakonom poverjene naloge kot javna pooblastila

in tiste naloge, ki mu jih nalagajo drugi predpisi. Poleg javnih pooblastil opravlja še socialnovarstvene storitve (prva socialna pomoč, pomoč družini za dom, osebna pomoč).

Ob ločitvi staršev ima center za socialno delo po Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) tri naloge:

- V okviru predhodnega družinskega posredovanja staršem zagotavlja pomoč pri sklenitvi sporazuma o nadaljnjem varstvu in vzgoji otrok, stikih in preživnini.
- Svetovalni pogovor pred razvezo zakonske zveze center za socialno delo opravi na zaprosilo sodišča. Namen pogovora je dogovor o urejanju življenja ob razpadu zakonske skupnosti ter pomoč družini in posamezniku pri reorganizaciji življenja. Po končanem pogovoru center pošlje poročilo in strokovno mnenje glede koristi otroka o zaupanju v varstvo in vzgojo, stikih in preživnini.
- Pomoč pri varstvu otrokove koristi v sodnih postopkih. Center zagotavlja staršem pomoč pri dogovoru o vprašanjih, pomembnih za otroka. Po končanem postopku center za socialno delo na zaprosilo sodišča pošlje poročilo in mnenje glede koristi otroka.

Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) opredeljuje ukrepe, s katerimi lahko center za socialno delo poseže v družinska razmerja za zaščito otrokovih koristi. Kadar starši ogrožajo otroka in niso pripravljeni sodelovati, ima center za socialno delo na podlagi 119. in 120. člena tega zakona dolžnost zaščititi otroka.

Družine se v današnjih časih spoprijemajo z zelo kompleksnimi in raznovrstnimi težavami. Nekaterе družine imajo težave z revščino, nasiljem, odvisnostjo ali težave, povezane s spremembami po razvezi. Socialno delo z družino za reševanje težav pogosto zahteva udeležенost celotne družine, saj člani družine sodelujejo kot vir podpore in moči. Center za socialno delo mora včasih intervenirati, da bi obvaroval člana, ki ga ogroža družina, ali družino, ker jo ogroža član družine. Včasih so družine same v vlogi uporabnika, ker potrebujejo spremembe, ki jih člani sami, brez pomoči, ne morejo oblikovati (Čačinovič Vogrinčič, 2007).

Korist otroka je glavno vodilo v vseh postopkih v zvezi z otrokom. Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (1992) določa, da je treba pri vseh dejavnostih, v katerih je udeležen otrok, upoštevati njegovo korist.

Korist otroka je pravni standard, ki ga ne gre posploševati, temveč ga je treba konkretizirati z upoštevanjem vseh okoliščin posameznega primera. Poudariti velja, da se korist otroka za vsakega otroka posebej ugotavlja v različnih življenjskih okoliščinah in starostnih obdobjih. Za ugotavljanje otrokove koristi je treba upoštevati tudi življenjsko okolje, v katerem otrok odrašča, prav tako tudi vse tiste dejavnike, ki vplivajo na njegov razvoj. Tako je treba upoštevati otrokovo socialno, ekonomsko in kulturno okolje (Družinski zakonik, 2017).

Vendar ugotovitve kažejo, da se dogaja nasprotno: pravice staršev so glavno vodilo številnih postopkov, čeprav je iz njihovih ravnanj moč razbrati, da sami niso več sposobni oceniti koristi otroka in ravnajo v njegovo škodo. Jenkole (2008) poudarja, da je skrajni čas, da koristi otroka postanejo glavno vodilo

vseh postopkov in aktivnosti, namesto o roditeljski pravici pa bi morali začeti govoriti o starševski odgovornosti.

Ravnanje staršev mora biti usmerjeno k optimalnemu razvoju otroka. Otrokova korist je predvsem zadovoljevanje njegovih potreb. S tem morajo biti povezani tudi: določeno odpovedovanje staršev, nesebično prizadevanje, uskladitev in prilagoditev njihovega vedenja potrebam otroka. Drugi odstavek 5.a člena Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) določa, da starši delajo v otrokovo korist, če zadovoljujejo njegove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe z ravnanjem, ki ga okolje sprejema in odobrava ter kaže na njihovo skrb in odgovornost do otroka ob upoštevanju njegove osebnosti in želja. Vsaka interpretacija koristi otroka se mora skladati z duhom celotne konvencije in še posebej s poudarkom na otroku kot osebnosti z lastnimi pogledi in občutji, kot subjektu pravic, ki potrebuje varstvo in zaščito (Jenkole 2008).

Metodologija

Eksplorativno ali poizvedovalno raziskavo sem izvedla, da bi ugotovila, kako poteka obravnava suma čustvene zlorabe otrok ob ločitvi staršev na centrih za socialno delo.

Cilji raziskave so bili: ugotoviti, kako strokovni delavci prejmejo informacijo o sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev, kako ravna po prejeti informaciji, katere najpogostejše strategije čustvenih zlorab otroka ob ločitvi staršev zaznavajo pri svojem delu.

Udeleženci raziskave so bili strokovni delavci, zaposleni na centrih za socialno delo na področju varstva otrok in družine. Po elektronski pošti sem k sodelovanju v raziskavi povabila vseh 62 centrov za socialno delo, ki so do 30. 9. 2018 delovali na območju Slovenije. Dne 1. oktobra je bila izvedena reorganizacija centrov za socialno delo, ki je uvedla novo organizacijsko strukturo centrov za socialno delo. Z reorganizacijo je bilo ustanovljenih 16 novih centrov za socialno delo, iz 62 obstoječih centrov za socialno delo pa se je oblikovalo 63 enot centrov za socialno delo.

Udeležencem sem postavila pet vprašanj odprtega tipa in prosila, naj odgovore na vprašanja vrnejo po elektronski pošti, saj sem predvidevala, da bom s takšnim načinom zbiranja podatkov dobila obširno pisno gradivo.

1. Kako prejimate informacije o morebitni čustveni zlorabi ob starševski ločitvi?
2. Na podlagi katerih meril ali znamenj pojmuje čustveno zlorabo otroka ob starševski ločitvi?
3. Katere vse oblike čustvenega nasilja nad otrokom ob starševski ločitvi zaznavate pri svojem delu?
4. Ali zaznavate pri svojem delu povezanost starševskega konflikta s čustveno zlorabo otroka ob starševski ločitvi? Če jo zaznavate, kako si razlagate povezanost starševskega konflikta s čustveno zlorabo?
5. Kakšne so naloge centra za socialno delo po prejeti informaciji o čustveni zlorabi otroka ob starševski ločitvi?

Zbiranje podatkov je potekalo od marca do junija 2018. V tem času sem

prejela odgovore na zastavljena vprašanja od petih centrov za socialno delo. Do maja 2018 sem prejela odgovore treh centrov za socialno delo. Zaradi majhnega odziva strokovnih delavcev sem na začetku maja 2018 centre za socialno delo še enkrat povabila k sodelovanju in junija prejela odgovore še dveh centrov za socialno delo. V enem primeru je direktorica posredovala povratno informacijo, da je zastavljena vprašanja posredovala zaposlenim in, če jim bo čas dopuščal, da bodo nanje odgovorili in jih posredovali. Od drugih centrov za socialno delo nisem prejela nobene informacije. To, da je v raziskavi sodelovalo samo pet centrov za socialno delo, si razlagam tako: strokovni delavci na centrih za socialno delo so preobremenjeni s strokovnim delom, zato jim primanjkuje časa za sodelovanje v raziskavah.

V raziskavi je sodelovalo pet strokovnih delavk in zaradi varovanja zasebnosti strokovnih delavk so udeleženske namesto z imeni označene s številko, npr. strokovna delavka št. 1.

Izsledki

Izsledki raziskave so razdeljeni v pet ključnih tematskih sklopov: a) informiranje centra za socialno delo o sumu čustvene manipulacije otroka ob ločitvi staršev, b) merila in znaki, ki kažejo na čustveno manipulacijo otroka ob ločitvi staršev, c) strategije čustvenih zlorab otroka ob ločitvi staršev, d) povezanost starševskega konflikta s čustveno zlorabo otroka ob ločitvi staršev, e) naloge in ravnanja centra za socialno delo v primeru informacije o sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev.

a) Informiranje centrov za socialno delo o sumu čustvene manipulacije otroka ob ločitvi staršev

Najprej me je zanimalo, kako centri za socialno delo prejmejo informacijo o sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev. Strokovne delavke št. 2, št. 4 in št. 5 so poročale, da velikokrat čustveno zlorabo otroka ob ločitvi staršev zaznajo na svetovalnem pogovoru pred razvezo staršev.

Navadno se to pokaže že v dinamiki partnerskega odnosa, ko starša urejata stvari za otroke (varstvo in vzgoja, preživnina in stiki). Včasih tudi ob razgovorih z otrokom, ki ga opravimo v okviru svetovalnega razgovora. (Strokovna delavka št. 2)

Velikokrat že na svetovalnem razgovoru ali starši sami pridejo na CSD in obtožujejo drugega starša. (Strokovna delavka št. 4)

Ena izmed nalog centrov za socialno delo je svetovalni pogovor pred razvezo zakonske zveze. Namen svetovalnega pogovora je dogovor o urejanju življenja ob razpadu zakonske skupnosti in pomoč družini ter posamezniku v vseh fazah razveznega postopka pri spremembah v organiziranosti družine, ko partnerja ohranjata le še starševsko vlogo. Center za socialno delo na zaprosilo sodišča poda po končanem svetovalnem pogovoru poročilo in mnenje. Strokovni delavec, ki vodi svetovalni pogovor, vnaša v dialog znanje o socialnem delu, to

pomeni sodelovanje z vsemi udeleženi v problemu, vzpostavljanje projekta socialnega svetovanja, ki vedno temelji na razumevanju, sporazumevanju in dogovoru. Z družino se treba vzpostaviti delovni odnos in sodelovati v izvirnem delovnem projektu pomoči, ki nastaja v podporo družini, da bi zmogla rešiti naloge v procesu spreminjanja ob razvezi in ločitvi (Čačinovič Vogrinčič, 2007).

Strokovni delavki št. 1 in št. 5 sta poročali, da informacije o sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev največkrat prejmejo od vrtca in šole. Večina otrok preživi velik del dneva v vzgojno-varstvenih institucijah ali šolah. Če zaposleni v vrtcih ali šolah zaznajo sum kakršnegakoli nasilja v družini, so dolžni ravnati v skladu s Pravilnikom o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode (2009). To daje zaposlenim v vzgoji in izobraževanju zakonsko odgovornost odzvati se v primeru suma nasilja v družini.

Informacije prejemamo največkrat od vrtca in šole. Občasno starši sami poročajo spremenjeno vedenje, v visoko konfliktnih razvezah je to pogostejše, da lahko okrivijo drugega starša. (Strokovna delavka št. 1)

Starši, včasih šola ... (Strokovna delavka št. 5)

Strokovni delavki št. 1 in št. 5 še poročata, da ob zelo konfliktnih razvezah starši pogosto sami prihajajo na center za socialno delo in tam poročajo o spremenjenem vedenju otroka in za stanje obtožujejo drugega starša. Ta dinamika iskanja krivca je po navadi obrambni mehanizem starša, ki ga varuje pred bolečimi čustvi, sramom in veliko žalostjo, občutki, ki jih velikokrat popolnoma prekrivajo jeza, bes in krivda (Gostečnik 2018).

b) Merila in znamenja, ki kažejo na čustveno zlorabo otroka ob ločitvi

V zvezi z merili in znamenji, ki kažejo na čustveno zlorabo otroka ob ločitvi staršev, so vse strokovne delavke navajale, da se posledice pri otroku kažejo predvsem na čustvenem in vedenjskem področju.

Vedenje, ki škoduje otrokovemu čustvenemu in osebnostnemu razvoju – konkretno pri posameznem primeru, npr. uporaba otroka za neustrezno zadovoljevanje lastnih čustvenih potreb, zamenjava vlog otrok in starš, neprijemno kritiziranje drugega starša, odtujevanje (Strokovna delavka št. 3)

Čustvena zloraba otroka se predvsem pokaže, ko otrok spremeni vedenje na enem ali na več področjih, npr. predhodno je imel veliko zanimanje za kakšno športno dejavnost, nato jo opusti, velikokrat gre za popuščanje v šoli, izgubo zanimanja, agresivno obnašanje v šoli, doma (Strokovna delavka št. 5)

CSD ima zelo dobro razdeljeno področje nasilja v družini, kjer je čustveno nasilje ali zloraba tudi zajeta. Prek dinamike partnerskega odnosa se čustva zlorabe zelo dobro zazna v čustvovanju otroka, nato pa pregledamo dejavnike tveganja otroka, ki našo domnevo navadno potrdijo. (Strokovna delavka št. 1)

Psihično nasilje je najpogostejša oblika zlorabe otrok in je hkrati med vsemi najredkeje obravnavana. Ima lahko dolgotrajne posledice za otrokov razvoj, poškoduje otrokov odnos do sebe, zmožnost ustvarjanja zdravih medosebnih odnosov in zmožnost otrokovega delovanja doma, v šoli in med vrstniki. Čustvena zloraba lahko zaznamuje zmožnost zaupanja drugim.

c) *Strategije čustvenih zlorab otroka ob ločitvi*

Strokovne delavke so v zvezi s strategijami čustvenega zlorabljanja otroka ob ločitvi poročale o zelo različnih strategijah:

- žalitve drugega starša pred otrokom (vnašanje lastnih partnerskih izkušenj v kritiko, ki ji je priča otrok, grdo govorjenje otroku o drugemu staršu);
- kritiziranje drugega (njegovih dejanj in odnosa do otroka);
- nasilne zahteve ali pričakovanja do otroka (da mora drugemu staršu povedati, naj nakaže preživnino ali kaj kupi za otroka – otrok igra vlogo prenašalca sporočil);
- grožnje starša (npr. če boš šel k njemu na stik, se ne vračaj – rušenje občutka varnosti);
- zavrnitev otroka, če je v odnosu z drugim staršem, ali pa zavračanje daril drugega starša;
- čustveno zanemarjanje (nepredelovanje, nerazumevanje, nepoznavanje otrokovih čustvenih stanj ob razvezi);
- vzbujanje občutka krivde pri otroku (npr. obtoževati otroka, njegovo vedenje ali ravnanje za prepir med staršema);
- nadziranje drugega starša;
- odtujevanje, izolacija otroka (prekinitev komunikacije z otrokom, prepoved starša otroku po stiku z drugim staršem);
- kaznovanje otroka;
- otrok je čustveni partner enemu od staršev;
- čustveno izsiljevanje otroka (npr. če boš pri očetu, bom jaz sama, jaz ne morem brez tebe).

Npr. doma nastane konflikt med bratom in sestro. Fant se odloči, da gre k očetu, in ga pokliče. Mati da fantu sporočilo, da ne bo dovolila prehajanja od enega k drugemu staršu, ko sinu ne bo po godu način postavljanja vzgojnih meja. Oče informacijo spreobrne in fantu ves čas govori, da so ga vrgli iz hiše – žali in grdo govori o mami. To informacijo vnese tudi v otrokovo okolje. Otroku ne dovoli stika z materjo za dlje časa. Otrok začne verjeti očetu in odkloni mamo. (Strokovna delavka št. 2)

Manipulacije z otrokom, »podkupovanje« otroka, da bi bil na strani starša, ki podkupa, obremenjevanje otroka s težavami, ki jih starša nista razrešila v partnerskem odnosu, prigovarjanje otroka, da poda izjavo na policiji/centru za socialno delo, da bi očrnil drugega starša ... Gre predvsem za psihično nasilje nad otroki. (Strokovna delavka št. 1)

Čustveno zanemarjanje, čustveno izsiljevanje, odtujevanje ... (Strokovna delavka št. 5)

d) *Povezanost starševskega konflikta s čustveno zlorabo*

V zvezi s povezanostjo starševskega konflikta s čustveno zlorabo je vseh pet strokovnih delavk poročalo, da pri svojem delu zaznavajo povezanost.

Zaznavamo zelo pogosto. (Strokovna delavka št. 4)

Da, zaznavamo, pogosto je ta povezanost visoka. Razlaga: nerazrešen partnerski odnos, nadaljevanje konflikta, nezmožnost ločevanja partnerstva

in starševstva, nezmožnost ločevanja med potrebami otroka in lastnimi potrebami, zadovoljevanje svojih pred otrokovimi potrebami ... (Strokovna delavka št. 3)

Eno z drugim je povezano; ko so starši v konfliktu, trpijo otroci, večji je konflikt, večja je obremenitev otrok. Gotovo tega ni v vseh primerih, torej ob vsaki visoko konfliktni razvezi, vendar so na CSD večinoma takšni primeri. (Strokovna delavka št. 1)

Visok starševski konflikt vodi v čustveno zlorabo otroka, saj si starša vzame ta otroka za orožje in iz konflikta naredita vojno, kjer bosta »zmagovalec« in »poraženec«. Pri tem gre za prevladovanje moči v odnosu, dokazovanje svojega »prav«, kar je posledica čustvenih zamer v partnerskem odnosu in nerazrešenih medosebnih odnosov, kdaj tudi za borbo za premoženje, ki ga partnerja imata. (Strokovna delavka št. 2)

Ugotovitve tujih raziskav kažejo, da ima visoka stopnja konflikta med staršema negativne in dolgotrajne posledice za otroka (Lansford 2009, Coleman in Glenn 2010).

e) Naloge in ravnanja centra za socialno delo po prejeti informaciji o sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev

V zvezi z nalogami in ravnanji centrov za socialno delo so strokovne delavke poročale, da imajo zelo natančno izdelan protokol in naloge ob prejemu informacije o morebitnem sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev.

Ko gre za čustveno zlorabo otroka s strani staršev, se na CSD izvajajo razgovori (kjer se prav tako starše seznani z mogočimi oblikami pomoči izven pristojnosti CSD) s starši in otroki, če je zadeva hujše oblike, pa se prične obravnavati na področju ukrepov (torej ukrepi za zaščito pravic in koristi otrok) oziroma izvajanje pomoči na domu. Odvisno je od tega, za kako hudo zlorabo gre. (Strokovna delavka št. 1)

Na našem CSD vedno z obema staršema ubesedimo čustveno zlorabo otroka – žal je sodišča v kazenskih postopkih še vedno ne priznavajo kot samostojne oblike nasilja, jo pa vedno opišemo tudi v mnenju ob razvezi ali razpadu izvenzakonske skupnosti. Pri visoko konfliktnih razvezah navadno sodišča postavijo sodnega izvedenca, ki nato ugotovi, kdo od staršev je primernejši za prevzem varstva in vzgoje in kateri je manj zlorabljač. Če obstajajo zelo hudi elementi čustvene zlorabe in že škodno vplivajo na otroka, kar nam poročajo tudi institucije, v katere je otrok vključen, lahko CSD ukrepa v skladu s pooblastili – začne postopek ukrepov za zaščito mladoletnega otroka: 119. člen ZZZDR. (Strokovna delavka št. 2)

Delo z družino (pogovori s starši, posebej in skupaj, pogovor z otrokom), oblikovanje ocene in mnenja, poročanje sodišču, ob ogrožanju otrokovega razvoja tudi ukrepi za zaščito otroka ... (Strokovna delavka št. 5)

Odpre se postopek naloge za preprečevanja nasilja v družini, v katerem se izdelata ocena ogroženosti otroka in načrt pomoči otroku in njegovi družini. (Strokovna delavka št. 4)

Razprava in sklep

Ugotovitve raziskave kažejo, da centri za socialno delo pridobijo informacije o sumu čustvene zlorabe otroka ob ločitvi staršev na različne načine. Lahko jih že sami zaznajo na svetovalnem pogovoru s starši pred razvezo, obvestilo o sumu lahko prejmejo tudi iz vrtca ali šole, ki jo otrok obiskuje. Stisko lahko otrok izraža s spremenjenim vedenje ob običajnega. Otroci ločitev večinoma razumejo zelo drugače, kot si starši mislijo ali želijo, in šele otrokove besede jim omogočijo drugačen vpogled v množico občutij, ki jih otroci doživljajo ob ločitvi. Velikokrat niti nimajo besed za travme, ki so dogajajo pred njihovimi očmi, zato pa zakopana čustva, stiske in večkrat prave travme razkrivajo z vedenjem. Morda je najočitnejše prizorišče za razkrivanje teh grobih čutenj okolica, kot so vrtec, šola, obšolske interesne dejavnosti. Izjemno travmatično je lahko takrat, ko posreduje policija ali ko starša otroka uporabljata za ščit, grešnega kozla, rabsodnika in mediatorja v njunih včasih zelo surovih sporih (Gostečnik 2018). V mnogih primerih se na center za socialno delo obrnejo starši sami in obtožujejo drugega starša; to lahko razumemo kot način spoprijemanja s čustvoma jeze in besa, ki sta usmerjeni na drugega starša.

S sprejetjem Zakona o preprečevanju nasilja v družini (2008) je država sprejela odgovornost za reševanje nasilja v družini in posameznim institucijam naložila dolžnost ukrepanja, ko gre za kakršnokoli obliko nasilja v družini. Ugotovitve raziskave kažejo, da imajo centri za socialno delo zelo dobro izdelana merila in protokol tudi v primeru suma čustvene zlorabe otrok ob starševski ločitvi. Država je centre za socialno delo pooblastila, da posežejo v družino, če starši s svojimi ravnanji ogrožajo otroka. Če se pokaže, da otroka ogrožajo starši ali druge osebe, vendar ga starši ne zaščitijo pred nadaljnjimi ogrožajočimi ravnanji, je center za socialno delo dolžen ukrepati. Center za socialno delo poseže v družino v okviru javnega pooblastila za zaščito otroka. Najprej poseže po blažjih ukrepih, če pa se razmere v družini ob uvedenih ukrepih ne izboljšajo, pa po strožjih.

Namena posegov v družino nista iskanje napak pri starših in ugotavljanje krivde, temveč vzpostavitev delovnega odnosa, v katerem vsi udeleženi soustvarjajo izvirne delovne projekte pomoči in s tem primerne razmere za otrokov razvoj. Če pozitivnih sprememb v družini ni in je stopnja ogroženosti otroka visoka, center za socialno delo zaščiti otroka tako, da ga začasno namesti v okolje, kjer so zanj zagotovljene primerne razmere za osebni razvoj.

Podobno meni Lowestein (2015), ko na vprašanje, kako učinkovito ukrepati v primerih odtujitve otroka od starša, odgovarja, da je treba začeti ukrepati z mehкими in šele pozneje z ostrejšimi ukrepi. Ko je ogroženost velika, je naloga centra za socialno delo, da zavaruje otroka. V tem primeru govorimo o intervenciji. Otroka izločimo iz družine. S tem se delo nikakor ne konča, ampak šele začne, saj skupaj z družino raziskujemo možnosti za dober izid. Čačinovič Vogrinčič (2007) navaja, da mora biti odločitev za intervencijo dobro pripravljen in načrtovan del izvirnega delovnega načrta pomoči, ki vsebuje tudi izdelane korake strokovnega dela, tudi za »potem«, za življenje vseh udeležениh po intervenciji.

Ločitev je v današnjem času zelo pogost pojav. Gre za izkušnjo izgube, ki boli in rani vse družinske člane. Še posebej v družinah, kjer so otroci, saj jih lahko ločitev staršev hudo prizadene, ker gre za izkušnjo izgube enega od staršev. Ob tem otroci velikokrat ostanejo sami, brez podpore in čustvene varnosti, medtem ko se starši spoprijemajo z lastnimi stiskami in so čustveno nedostopni v odnosu z otrokom. Otrok v tem obdobju še bolj kot kdaj prej ob sebi potrebuje starše, ki mu bodo v oporo in pomoč. Ugotovitve raziskave kažejo, da centri za socialno delo ob ločitvi staršev delujejo v okviru različnih postopkov, pomagajo pri dogovoru glede nadaljnje skrbi otroka, pripravljajo poročila in mnenja o svetovalnem pogovoru, svetujejo, ob tem pa se srečujejo tudi s čustvenimi zlorabami otrok ob ločitvi staršev. V primerih suma čustvene zlorabe imajo izdelan protokol obravnave nasilja v družini.

Ob teh ugotovitvah je treba opozoriti na pomanjkljivost raziskave: vzorec raziskave je bil izjemno majhen, zato ugotovitev ni mogoče posploševati. Kljub temu pa so lahko povod za nadaljnjo raziskovanje. Smiselno bi bilo raziskati, katere vse oblike strokovne pomoči so na voljo, kakšno je zadovoljstvo staršev s prejeto pomočjo, ki se ločujejo, in kakšne so potrebe po dodatnih oblikah strokovne pomoči takšnim staršem.

Viri

- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269–1287.
- Amato, P. R., & Previti, D. (2004). People's reasons for divorcing: gender social class, the life course and adjustment. *Journal of Family Issues*, 24(5), 602–626.
- Baker, A. J. L. (2006). Patterns of parental alienation syndrome: a qualitative study of adults who were alienated from a parent as a child. *American Journal of Family Therapy*, 34(1), 63–78.
- Baker, A. J. L. (2010). Adult recall of parental alienation in a community sample: prevalence and associations with psychological maltreatment. *Journal of Divorce & Remarriage*, 51(1), 16–35.
- Baker, A. J. L., & Darnall, D. (2008). Behaviors and strategies employed in parental alienation. *Journal of Divorce & Remarriage*, 45(1–2), 97–124.
- Balmer, S., Matthewson, M., & Haines, J. (2017). Parental alienation: targeted parent perspective. *Australian Journal of Psychology*, 70(1), 91–99.
- Cohen, O., & Finzi-Dotton, R. (2012). Reasons for divorce and mental health following the breakup. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(8), 581–601.
- Coleman, L., & Glenn, F. (2010). The varied impact of couple relationship breakdown on children: implications for practice and policy. Research review. *Children and Society*, 24, 238–249.
- Cummings, E. M., & Davies, P. T. (2010). *Marital conflict and children: an emotional security perspective*. New York, NY: Guilford Press.
- Cvetek, M. (2018). Čas po ločitvi: živeti z zamero ali odpustiti? V N. Rijavec Klobučar (ur.), *Živeti in ljubiti po ločitvi* (str. 31–53). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Cvetek, R. (2009). *Bolečina preteklosti: travma, medosebni odnosi, družina, terapija*. Celje: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba.
- Čačinovič Vogrinčič, G. (2007). *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Darnall, D. (1998). *Divorce casualties: protecting your children from parental alienation*. Dallas: Taylor Publishing.

- De Graaf, P. M., & Kalmijn, M. (2006). Divorce motives in a period of rising divorce. *Journal of Family Issues*, 27(4), 483–505.
- Doohan, E. M., Carrere, S., & Riggs, M. L. (2010). Using relational stories to predict the trajectory toward marital dissolution: the oral history interview and spousal feelings of flooding, loneliness, and depression. *Journal of Family Communication*, 10(1), 57–77.
- Droz, L. M., & Olesen, N. W. (2004). Is it abuse, alienation and/or estrangement? A decision tree. *Journal of Child Custody*, 1(3), 65–106.
- Družinski zakonik (2017). *Ur. l. RS*, št. 15/2017.
- Ellis, E. M., & Boyan, S. (2010). Intervention strategies for parent coordinators in parental alienation cases. *American Journal of Family Therapy*, 38(3), 218–236.
- Erzar, T., & Kompan Erzar, K. (2011). Vzpostavljanje varne navezanosti kot temelj dela s posamezniki, pari in družino. *Andragoška spoznanja*, 17(3), 55–63.
- Gardner, R. A. (1998). *The parental alienation syndrome: a guide for mental health and legal professionals*. Cresskill, NJ: Creative Therapeutics.
- Gardner, R. A. (2001). Should courts order PAS children to visit/reside with the alienated parent: a follow-up study? *The American Journal of Forensic Psychology*, 19(3), 61–106.
- Godbout, E., & Parent, C. (2012). The life paths and lived experiences of adults who have experienced parental alienation: a retrospective study. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(1), 34–54.
- Gostečnik, C. (2018). *Bolečina ločenosti*. Ljubljana: Brat Francišek in Franciškanski družinski inštitut.
- Jenkole, M. (2006). Zagovorništvo otrok in mladostnikov – to je naša obveza in ne dobra volja. V M. Jenkole (ur.), *Zagovornik – glas otroka*. Ljubljana: Varuh človekovih pravic. Pridobljeno 5. 5. 2018 s http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/zagovornik/Zagovornik_-_glas_otroka_2.pdf
- Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah (1992). *Ur. l. RS*, 35/1992 – MP, 55/1992.
- Kopetski, L. M. (1998). Identifying cases of parental alination syndrome: part II. *The Colorado Lawyer*, 29(2), 65.
- Lansford, J. E. (2009). Parental divorce and children's adjustment. *Perspectives on Psychological Science*, 4(2), 140–152.
- López, T. J., Iglesias, V. E. N., & García, P. F. (2014). Parental alienation gradient: strategies for a syndrome. *American Journal of Family Therapy*, 42(3), 217–231.
- Lorandos, D., Bernet, W., & Sauber, S. R. (2013). *Parental alientation: the handbook for mental health and legal professionals*. Springfield, IL: Charles C Thomas Publisher, Ltd.
- Lowestein, L. F. (2015). How can the process of parental alienation and the alienator be effectively treated? *Journal of Divorce & Remarriage*, 56, 657–662.
- Margulis, S. (2007). *Working with divorcing spouses*. New York: The Guilford Press.
- Musek, J. (2010). *Psihologija življenja*. Ljubljana: Inštitut za psihologijo osebnosti.
- Pravilnik o obravnavi nasilja v družini za vzgojno-izobraževalne zavode (2009). *Ur. l. RS*, št. 104/09.
- Rijavec Klobučar, N. (2018). Čustveni izzivi po ločitvi. V N. Rijavec Klobučar (ur.), *Živeti in ljubiti po ločitvi* (str. 31–53). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Rijavec Klobučar, N., & Simonič, B. (2017). Causes of divorce from the perspective of females in Slovenia. *Journal of Divorce & Remarriage*, 58(4), 1–13.
- Simonič, B. (2016). Navezanost kot mehanizem soočanja z ločitvijo in relacijska družinska terapija. V S. Kerec, & T. Horvat (ur.), *Novodobni izzivi družbe* (str. 203–215). Rakičan: RIS Dvorec Rakičan.
- Statistični urad Republike Slovenije (2018). *Prebivalstvo*. Pridobljeno 2. 6. 2018 s <http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/Saveshow.asp>
- Tyler, B. J., Coleman, M., Gonong, L. N., & Fleistman, R. E. (2014). Transitioning to postdivorce family life: a grounded theory investigation of resilience in coparenting. *Family Relations*, 63(3), 411–423.

- Waite, L. J., Luo, Y., & Lewin, A. C. (2009). Marital happiness and marital stability: consequences for psychological well-being. *Social Science Research*, 38(1), 201-212.
- Warshak, R. (2001). *Divorce poison*. New York: Regan Books.
- Willen, H. (2015). Challenges for divorced parents: regulating negative emotions in post-divorce relationships. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 36(3), 356-370.
- Wolfiger, N. (2005). *Understanding the divorce cycle: the children of divorce in their own marriages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008). *Ur. l. RS*, št. 16/2008, 68/2016.
- Zakon o socialnem varstvu (2007). *Ur. l. RS*, 37/07-UPB2 (23/2007 popr., 41/2007 popr.), 122/2007 Odl. US: U-I-11/07-45.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004). *Ur. l. RS*, 69/04 – uradno prečiščeno besedilo.

Petra Videmšek

Usposabljanje za supervizorje/supervizorke v socialnem varstvu

Na Fakulteti za socialno delo je od 12. januarja 2018 do 1. februarja 2019 potekalo usposabljanje za supervizorje/supervizorke v socialnem varstvu. Program je leta 2017 akreditirala Nacionalna agencija za kakovost v visokem šolstvu in s tem omogočila, da smo po sedmih letih zastoja pri takšnem usposabljanju omogočili novim generacijam, da postanejo supervizorji/supervizorke na področju socialnega varstva.

Akreditiran program je bil usklajen in pripravljen v sodelovanju s Socialno zbornico Slovenije, ki udeležencem s tem omogoča pridobitev licence za supervizorje.

Udeleženke so v dobrem letu dni vsaka opravile 490 ur usposabljanja, ki so vključevale tako predavanja kot izkustveno učenje. Predavanja in izkustvene skupine so bile organizirane v obliki 19 seminarjev, ki so jih vodile strokovnjakinje s področja supervizije (zasl. prof. Gabi Čačinovič Vogrinčič, red. prof. dr. Darja Zaviršek, izr. prof. Jana Mali, doc. dr. Lea Šugman Bohinc, doc. dr. Liljana Rihter, mag. Majda Golja, univ. dipl. psih., in doc. dr. Petra Videmšek, vodja programa). Izvajalke so z vsebinami poskrbele, da so udeleženke pridobile potrebno znanje za supervizijo na področju socialnega varstva na podlagi doktrine socialnega dela. Izhodišče usposabljanja za supervizorje namreč temelji na prepričanju, da si je treba v stroki socialnega dela vzeti čas za razmislek o tem, kaj delamo in kako to delamo. Udeleženke so poslušale o teoretskih izhodiščih o refleksiji in pomenu spolov v superviziji, občutljivosti za ranljive skupine ljudi in o ohranjanje jezika socialnega dela v superviziji ter o preobratih, ki se zgodijo na supervizijskih srečanjih.

Supervizija je namreč področje, kjer iščemo nekaj novega. Je proces, ki je usmerjen v rešitve, ki jih za nastalo situacijo izbere posameznik sam. Supervizija nam tako ponudi vpogled v to, česar do srečanja še nismo videli. V procesu kompleksnih situacij, s katerimi se ljudje v socialnem varstvu vsak dan srečujemo, je to ključno. In pomembno vlogo v tem procesu ima supervizor, ki članom skupine omogoča, da imajo po koncu srečanja več moči, da so razbremenjeni in pogumni za nadaljevanje svojega dela. Lahko bi dejali, da je supervizija umetnost, pri kateri supervizor člane skupine vodi v iskanju tega, kaj se obnese. Procesu tako ne začnemo z vprašanjem, kaj vse je narobe, ampak v čem smo dobri in kaj bi lahko naredili še bolje. To je temeljni preobrat, ki omogoča dobre izide. Z besedami Martina Seligmana (2018) bi lahko delali, da se člani učijo naučenega optimizma, namesto da vztrajajo v naučeni nemoči.

Supervizija je vse bolj prepoznana kot nujno strokovno delo, ki strokovnjaku omogoča refleksijo o delu in podporo pri tem, hkrati pa prav zaradi omenjene refleksije o ravnanju vpliva na razvoj stroke kot znanosti. Zato ni naključje, da je stroka socialnega dela prakseološka znanost, ki intenzivno prepleta teorijo in prakso. Še več, socialno delo temelji na teorijah učenja, ki prehajajo od učenja na pamet k učenju s pomočjo izkušnje (vodilni teoretik takšnega učenja je bil že v tridesetih letih 20. stoletja ameriški filozof, psiholog in pedagog John Dawey).

Vse te izkušnje so udeleženke pridobivale na podlagi lastnih izkušenj učenja, ki je bilo razdeljeno na štiri dele. Stopenjsko učenje je pripomoglo k učenju na več ravneh. Supervizorka za vodenje skupine poleg lastnih delovnih izkušenj namreč potrebuje tako lastno izkušnjo udeležnosti in sodelovanja v skupinah kot tudi spretnosti za vodenje skupine v različnih kontekstih. Takšni načini učenja so se pokazali kot učinkovit model za oblikovanje lastnih slogov vodenja in ne nazadnje za pridobivanje kompetenc, ki jih supervizorka potrebuje za samostojno vodenje. S tem namenom je bilo izkustveno učenje razdeljeno na štiri dele.

- 1. Udeležba v supervizijski skupini, ki jo vodi izkušena supervizorka**
Osnovna namena sta učenje na podlagi izkušenj in povezovanje konceptov v praktično izvedbo. Posamezna kandidatka je pripravila gradivo za srečanje supervizijske skupine. Na podlagi obravnavanega primera oziroma analize gradiva so se lahko udeleženke učile različnih tehnik in metod dela, ki jih bo izkušena supervizorka uporabila pri delu.
- 2. Učenje vloge supervizorke: vodenje skupine pod mentorstvom**
Vsaka udeleženka je v okviru usposabljanja za učenje vodila svojo skupino, ki ji je bila učeča se skupina. Za potrebe učenja je bilo treba izvesti deset srečanj, ker le to omogoča izpeljavo vseh faz supervizijskega procesa.
- 3. Vodenje skupine med kolegi – intervizija**
Po koncu prvega dela usposabljanja so se udeleženke med seboj povezale v manjše intervizijske skupine in v njih delovale vse do konca usposabljanja. Na intervizijskih srečanjih so obravnavale aktualne situacije iz prakse. Intervizijske skupine so bile odlično izhodišče za odpravljanje napak in pridobivanje kompetenc za vodenje skupine, saj so skupine potekale v bolj sproščenem in neformalnem ozračju.
- 4. Demonstracija vodenja skupine pod mentorstvom – metasupervizija**
Sklepni del usposabljanja je bil namenjen demonstraciji naučenega, vodenja supervizijske skupine. Vsaka udeleženka je prikazala vodenje skupine pred metasupervizorko. Metasupervizorka je bila v pomoč in podporo. Največji del njene vloge pa je bil v analizi prikazanega. Ena skupina se je odločila za snemanje supervizijskega vodenja. S tem so preizkusile metodo supervizije v živo, posnetek vodenja pa je bil uporabljen kot gradivo za podrobnejšo analizo in vpogled v vodenje skupine. Osnovni namen demonstracije je utrjevanje tistega, kar nam gre dobro, in spreminjanje tistega, v čemer nismo najuspešnejši. Demonstriranje je namenjeno dodajanju, spreminjanju, utrjevanju in predvsem učenju novih kompetenc za delo. Najboljši način učenja je učenje na podlagi napak in zmot. Ko nekaj izvajamo in se to obnese, se ne učim, temveč utrjujem navado in vzorec. Učimo se, ko naši dosedanji uspešni načini ne

delujejo in začnemo ravnati drugače. Učimo se, ko spoznamo zmoto, ki je ne moremo spoznati vnaprej. Napaka je nekaj, kar narediš v dobri veri, da delaš strokovno ustrezno, nato pa ugotoviš, da ni bilo tako. Ta ugotovitev je podlaga za novo, alternativno delovanje. Supervizija in demonstracija vodenja pred skupino omogočata takšno učenje in prepoznavanje zmot. Sonja Žorga (2002) je zapisala, da ni napaka, ko to naredimo prvič. To je mala napaka. Takrat se naučimo lekcije, da je treba delati drugače. Ko pa to napako ponovimo, je pa to velika napaka, ker nismo upoštevali lekcije, ki smo jo ob tej priložnosti dobili.

Supervizija omogoča strokovnemu delavcu, da s pomočjo refleksije o lastnem delu, v varnem okolju, zaupa svoje izkušnje supervizorju in se od njega in drugih uči novih pristopov in načinov strokovnega ravnanja, hkrati pa je to priložnost za izmenjavo stališč in pogledov na konkretno situacijo. To so dragocene izkušnje, ki strokovnemu delavcu omogočajo pridobiti informacijo o njegovem delu, drugim udeleženiim pa spreminjanje obstoječih načinov ravnanja.

Je pa supervizija tudi proces in se ne konča enkrat za vselej. In prav tako je z usposabljanjem. Deset kandidatk (Maja Čeh, Metka Soklič, Dora Pal, Klementina Sambolić, Mojca Hrastnik, Barbara Selan, Dina Vanja Dobovičnik, Petra Kušar Stojakovič, Melita Žontar, Marija Turma Lejmanič) je uspešno končalo prvo izobraževanje, a njihovo delo se bo s tem šele začelo. In veseli nas, da se tega zavedajo. Čestitamo novim supervizorkam za trdo delo in vztrajnost.

Foto: Žiga Rajšter

Vira

Žorga, S. (2002). *Modeli in oblike supervizije*. V: Žorga, S. (ur.), *Modeli in oblike supervizije*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, str. 9–14.

Saligman, E. Martin (2018), *The hope circuit: a psychologist's journey from helplessness to optimism*. London: Nicholas Brealey Publishing.

Stephen A. Webb (ur.) (2017)

Professional identity and social work

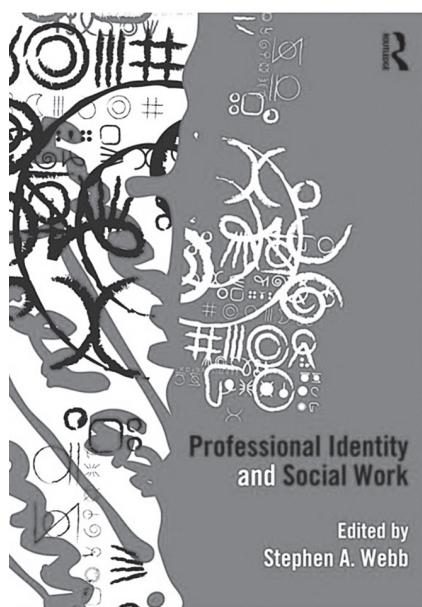
London in New York: Routledge. 245 strani.

ISBN 978-1-138-23443-7

Monografija *Strokovna identiteta in socialno delo*, ki jo je uredil Stephen A. Webb, vsebuje prispevke številnih avtoric in avtorjev, ki podajo poglede na to, kako se v praksi oblikuje strokovna identiteta socialnih delavk in delavcev in zakaj je premislek o tem pomemben za stroko in znanost socialnega dela. Gre za prvo knjigo, ki temo identitet razišče v odnosu do socialnega dela. Avtorji in avtorice v prispevkih odgovarjajo na vprašanje, kako praktiki svojo lastno strokovno identiteto ubesedijo in razumejo v odnosu do sistemov, v katerih delujejo, ter do svojih prepričanj, vrednot in izkušenj.

Webb (str. 1–19) v uvodu predstavi, kako so avtorji v preteklosti definirali koncept identitete in kako nanj gledamo danes. Poseben poudarek nameni poklicni socializaciji kot enemu izmed ključnih dejavnikov pri oblikovanju identitete. Ob tem povzema druge avtorje, ki so v preteklosti razlikovali *socializacijo za delo*, ki je pridobljena predvsem v procesu izobraževanja, in *socializacijo z delom*, ki se dogaja v praksi. Webb predstavi še druge nujne elemente in koncepte, ki jih je treba upoštevati pri raziskovanju strokovnih identitet, kot so organizacije, v katerih socialni delavci in delavke delajo, spol, meddisciplinarno delovanje in z njim tesno povezan koncept »razmejevanja«¹. V monografiji avtorji in avtorice te elemente in koncepte uporabijo pri raziskovanju in razlagi zanje pogosto neotipljivega koncepta strokovne identitete socialnih delavk in delavcev kot tudi same identitete socialnega dela.

Monografija je razdeljena na tri dele, s številnimi poglavji. V prvem delu je podan poglobljen pregled ključnih teoretskih konceptov, perspektiv in pristopov, pomembnih za obravnavo strokovne identitete v praksi socialnega dela danes. Dent (str. 21–34) pri pregledu literature kritično oceni te koncepte, s

¹ Ang. *boundary work*. Gre za razmejevanje v dveh kontekstih: (1) med strokovnjaki in uporabniki, (2) med strokovnjaki različnih strok oz. med strokami – kaj je njihovo področje dela, delovne naloge, odgovornost (v tej knjigi avtor uporablja izraz predvsem v tem pomenu).

posebnim poudarkom na razvoju strok in vpliva, ki ga je od konca 19. stoletja pri tem imela država. Tako socialno delo in druge novejšje stroke razlikuje od strok, kot sta pravo in medicina, ki so s tako rekoč neomejeno pristojnostjo ohranile nadzor nad svojimi področji delovanja. Avtor priznava, da stroke delujejo v medsebojno odnosnem sistemu, za katerega je značilna tudi tekmovalnost, in da se morajo zato zadovoljiti z omejenim področjem delovanja. To sicer ne pomeni, da gre v primerih socialnega dela ali zdravstvene nege za »polstroko«, vendar pa poudari, da te stroke ne bodo nikoli osvojile dominantnega položaja brez oslabitve moči drugih strok ali pa zakonskih sprememb, ki bi neposredno vplivale na določeno področje prakse. V nadaljevanju avtor kritizira novi menedžerizem in birokratizacijo kot ključna elementa neoliberalizma, saj sta strokovno delo in strokovno avtonomijo, predvsem v javnem sektorju, podredila strogi regulaciji in nadzoru države.

Avtorji in avtorice monografije se strinjajo, da je identiteta fluidna in se izoblikuje v različnih med seboj prekrivajočih se kontekstih, proces izoblikovanja pa se nikoli ne konča. Prav tako poudarjajo, da gre pri strokovni identiteti tako za individualni kot kolektivni fenomen, saj je proces izoblikovanja strokovne identitete izjemno oseben in temelji na izkušnjah posameznika, hkrati pa intervjuvanci v raziskavi avtorice Wiles (str. 35–50) ob opisovanju strokovne identitete izhajajo iz skupnih predstav tega, kaj pomeni biti socialni delavec oziroma delavka. Ob sklicevanju na pretekle raziskave avtorica predstavi tudi nevarnost izgube občutka strokovne identitete in vlog, značilnih za prakso socialnega dela; to se lahko zgodi zaradi organizacijskih sprememb in vpliva meddisciplinarnega delovanja. V prispevkih, ki sledijo v osrednjem delu monografije, je to dobro predstavljeno na primeru raziskav prakse socialnega dela v različnih meddisciplinarnih kontekstih.

V osrednjem delu monografije avtorji in avtorice poudarjajo pomen organizacijskega konteksta in lokacije pri raziskovanju in razmišljanju o strokovni identiteti v praksi socialnega dela. Tema je tako raziskana v različnih organizacijskih kontekstih in meddisciplinarnem sodelovanju, v katerih na izoblikovanje strokovne identitete lahko vplivajo različne javne politike, zakonodajne zahteve, pričakovanja uporabnikov in javnosti ter organizacijska kultura s svojimi vrednotami, prepričanji, tradicijami, strukturami in načini ravnanja. Poudarek je na področjih zaščite in skrbi za otroke ter socialnega dela v zdravstvu.

Avtorica Beddoe v prispevku »Področje, kapital in strokovna identiteta« (str. 122–135) uporabi koncepta »področje« in »kapital« Pierra Bourdieuja pri analizi vpliva in razmerij moči socialnega dela v zdravstvu. Socialno delo v zdravstvu avtorica sprva zgodovinsko umesti in predstavi ključne probleme, s katerimi se spoprijema socialno delo v zdravstvu. Med drugim preuči socialnodelovno prakso kot »gostujočo« stroko na področju medicine in, zgodovinsko gledano, odvisno od »sponzorstva doktorjev in v manjši meri od pripravljenosti medicinskih sester, da socialnim delavkam omogočijo dostop« (str. 123). Beddoe prepozna dve aktualni temi za to področje, vlogo socialnega dela v spreminjajočih se sistemih zdravstvenih dejavnosti in vr-

nitev socialnega dela k vrednotam človekovih pravic in socialne pravičnosti v sistemu, v katerem pogosto prevladujejo menedžerizem in tržni pristopi. Bourdieujevemu kulturnemu in socialnemu kapitalu doda še strokovni kapital, ki je oblika simbolnega kapitala na področju zdravstva. Tu imajo pomembno vlogo prestiž, status in možnost vpliva na potek dela v organizacijah. Za socialne delavke je strokovni kapital ključen, saj pogosto poročajo prav o nižjem statusu in prestižu svoje stroke, a kljub prevladi medicine in menedžerizma socialno delo ohranja svoj prostor in ostaja zvesto holističnim in socialnim vidikom zdravljenja (str. 132).

Več avtorjev v monografiji piše o tem, da se identiteta izoblikuje v interakciji z drugimi, zato Beddoe poudarja pomen prostora »med drugimi strokami«, v katerem delujejo socialne delavke in je po eni strani priložnost zanje, da se prikažejo kot nenadomestljive, hkrati pa sta širina dela in njegova nedoločljivost lahko prikazani kot šibkosti. S strokovno identiteto socialnih delavk in delavcev je zato zelo povezano večno vprašanje (ne)določljivosti identitete samega socialnega dela.

Avtorja Emprechtinger in Voll (str. 136–150) se zato na primeru tima za zaščito otrok in odraslih sprašujeta, ali meddisciplinarno sodelovanje krepi identiteto socialnega dela ali jo slabi. Ugotavljata: kjer organizacijski kontekst spodbuja in promovira razgradnjo strogih strokovnih identitet in s tem premik k transdisciplinarni obravnavi, to povzroča tekmovalnost strok in brisanje meja med njimi. Raziskava kaže, da to pogosto povzroča zamegljeno vlogo in nejasen prispevek socialnega dela, saj v time socialne delavke vabijo na podlagi njihovih delovnih izkušenj in ne specifičnega socialnodelovnega znanja, nasprotno pa pravnike vabijo na podlagi njihovega specifičnega znanja in ne delovnih izkušenj. Emprechtinger in Voll (str. 147) trdita, da se lahko strokovna identiteta v meddisciplinarnem sodelovanju utrdi ali pa razgradi, zelo odvisno od samega procesa pogajanja in pogajalskih sposobnosti posameznih socialnih delavk in delavcev.

Samo oblikovanje strokovne identitete je podrobneje predstavljeno v zadnjem delu monografije. Prispevki se navezujejo na izobraževanje za socialno delo, »profesionalno socializacijo« študentk in študentov socialnega dela ter na njihovo pripravljenost za delo v praksi. Wheeler (str. 183–196) na primer poudarja pomen, ki ga ima praktično usposabljanje v procesu, v katerem se študentje in študentke začnejo istovetiti s stroko, ponotranjijo njene vrednote in jih tudi kažejo v svojih ravnanjih. Daly in Keetle (str. 211–225) pa poudarjata pomen »usodnih trenutkov« (angl. *fateful moments*) v praksi, ki od socialne delavke zahtevajo pomembno odločitev ali zavzemanje jasnega stališča. Avtorja prikažeta, da ti trenutki zaznamujejo sam proces oblikovanja in dojemanja lastne strokovne identitete študentk in študentov ob koncu študija in prehodu v prakso.

Avtorji in avtorice s prispevki v monografiji vedno znova utemeljujejo, zakaj sta bila razmislek o strokovni identiteti socialnega dela in raziskovanje te identitete potrebna v preteklosti in zakaj je v času, ko se socialno delo spoprijema z deprofesionalizacijo, birokratizacijo in menedžerizmom, ta

poglobljen razmislek še toliko potrebnjši danes. Monografija je zato namenjena širokemu občinstvu, vsem, ki želijo na izzive in priložnosti socialnega dela danes pogledati skozi prizmo koncepta strokovne identitete.

Monografija je uporabna za študijske in poučevalne namene, saj je velik poudarek na samih procesih profesionalizacije in oblikovanja strokovne identitete v času izobraževanja za socialno delo. Posebno vrednost ima monografija tudi za raziskovalce prakse socialnega dela v meddisciplinarnih kontekstih, saj avtorji in avtorice z uporabo narativnih analiz in kritične analize diskurza raziščejo kompleksnost obravnavane teme, a so hkrati tudi kritični in podajo predloge za nadaljnje raziskovanje predstavljenih področij. Ne nazadnje pa je monografija zanimiva tudi za socialne delavke in delavce v praksi, še posebej za tiste na področjih zdravstva ter zaščite otrok in družine.

Anže Jurček

SOCIALNO DELO, LETNIK 58 (2019)

Znanstveni članki

- BAKŠE, T. (GREBENC, V. &) – Raziskovanje poskusa samomora iz uporabniške perspektive, 1: 23.
- GREBENC, V. (& BAKŠE, T.) – Raziskovanje poskusa samomora iz uporabniške perspektive, 1: 23.
- JURČEK, A. – Prispevek socialnega dela v zdravstveni dejavnosti v Sloveniji, 2: 113.
- KODELE, T. (VIDEMŠEK, P., &) – Uporabniška perspektiva v praktičnem usposabljanju na Fakulteti za socialno delo, 3–4: 255.
- KRESAL, B. – Ustanovitev Mednarodne organizacije dela leta 1919: sto let mednarodnega urejanja delavskih pravic na mednarodni ravni, 3–4: 207.
- MALI, J. – Socialno delo v interdisciplinarnih raziskavah: primer raziskovanja socialnih razsežnosti demence, 3–4: 219.
- POPOVIČ, B. – Implementacija ukrepa prepovedi približevanja v primeru nasilja nad ženskami na Kosovu, 1: 43.
- POŠTRAK, M. – Socialno delo z ranljivimi mladostniki v njihovem prostem času v Sloveniji v obdobju 1975–1990, 3–4: 235.
- RAMEŠA, M. (Žekelj, T. &) – Zaposlovanje starejših v Sloveniji, 1: 5.
- RIHTER, L. – Pregled dejavnosti raziskovanja v kontekstu izobraževanja za socialno delo v Sloveniji, 3–4: 193.
- SCHLINGENSIEPEN-TRINT, K. – Citizenship, democracy and social work: an exploration toward a direct link, 2: 95.
- SOBOČAN, A. M. – Poklicna identiteta in etika v socialnem delu v objavah v reviji Socialno delo, 3–4: 181.
- ŠTAMBUK, A. – Widowhood and grieving in old age, 2: 125.
- VIDEMŠEK, P. (& KODELE, T.) – Uporabniška perspektiva v praktičnem usposabljanju na Fakulteti za socialno delo, 3–4: 255.
- ŽEKELJ, T. (& RAMEŠA, M.) – Zaposlovanje starejših v Sloveniji, 1: 5.

Strokovni članek

- MURGEL, J. – Zgodnja obravnava otrok s posebnimi potrebami v Sloveniji, 1: 57.

Polemika

- CAFUTA, J. (RAPE ŽIBERNA, T., ŽNIDAR, A., & FLAKER, V.) – Reorganizacija centrov za socialno delo: kaj se pravzaprav dogaja?, 2: 145.
- FLAKER, V. (RAPE ŽIBERNA, T., ŽNIDAR, A., CAFUTA, J., &) – Reorganizacija centrov za socialno delo: kaj se pravzaprav dogaja?, 2: 145.
- RAPE ŽIBERNA, T. (& ŽNIDAR, A., CAFUTA, J., FLAKER, V.) – Reorganizacija centrov za socialno delo: kaj se pravzaprav dogaja?, 2: 145.
- ŽNIDAR, A. (RAPE ŽIBERNA, T., & CAFUTA, J., FLAKER, V.) – Reorganizacija centrov za socialno delo: kaj se pravzaprav dogaja?, 2: 145.

Intervjuja

- LESKOŠEK, V. – Intervju z Gabi Čačinovič Vogrinčič, 3–4: 297.
- PETROVIĆ JESENOVEC, B. – Intervju z Bogdanom Lešnikom, 3–4: 303.

Eseji

- CAFUTA, I. J. – Centri za socialno delo po reorganizaciji, 1: 79.
- GORJUP, K. – Moja izkušnja učenja socialnega dela, 2: 155.
- MESEC, B. – Če jih zgrešimo, smo zgrešeni, 3–4: 271.

Poročilo s poti

- ZAVIRŠEK, D. – Razumevanje travme holokavsta v socialnem delu, 1: 71.

Manifest

- Preboj socialnega – Dubrovniški manifest 2019, 3–4: 293.

Knjižne recenzije

- BUDA, T. – DARJA ZAVIRŠEK (2018): *Skrb kot nasilje*, 1: 87.
- JURČEK, A. – ÉDUARD LOUIS (2018): *The end of Eddy*, 2: 165.
- JURČEK, A. – VERA GREBENC, AMRA ŠABIĆ (2013): *Ljubljanske zgodbe – biografije navadnih ljudi*, 3–4: 321.
- KEJŽAR, A. – JANA MALI, NINA MEŠL, LILJANA RIHTER (2011): *Socialno delo z osebami z demenco – raziskovanje potreb oseb z demenco in odgovorov nanje*, 3–4: 311.
- KRSTULOVIČ, G. – PETRA VIDEMŠEK (2013): *Iz institucij v skupnost – stanovanjske skupine nevladnih organizacij na področju duševnega zdravja*, 3–4: 317.
- KUSTEC, K. – JANA MALI, VIDA MILOŠEVIĆ ARNOLD (UR.) (2011): *Demenca: izziv za socialno delo* (2. natis), 3–4: 307.
- POŠTRAK, M. – LEA ŠUGMAN BOHINC (UR.) (2011): *Učenci z učnimi težavami – izvirni delovni projekt pomoči*, 3–4: 325.

SARDELIČ, J. – ŠPELA URH (UR.) (2012): *Država želi, da ostanemo cigani! – teoretske refleksije in prakse izključevanja/vključevanja Romov v Sloveniji*, 3–4: 333.

ŠKRABAN, J. – JASNA RUSSO, ANGELA SWEENEY (UR.) (2016): *Searching for a rose garden: challenging psychiatry, fostering mad studies*, 2: 161.

UREK, M. – SIMONA GERENČER PEGAN (2017): *Ljudje z gluhoslepoto v Sloveniji*, 3–4: 329.

Uvodnik

GREBENC, V. – Za kritično raziskovanje v socialnem delu, 1: 3.

Uvod v tematsko številko

LESKOŠEK, V. (MALI, J., &) – O razvoju izobraževanja za socialno delo ob 100. obletnici Univerze v Ljubljani, 3–4: 179.

MALI, J. (& LESKOŠEK, V.) – O razvoju izobraževanja za socialno delo ob 100. obletnici Univerze v Ljubljani, 3–4: 179.

Najava

7. kongres socialnega dela: humanizem in etika v socialnem delu, 2: 169.

Dokument

Indeks: Socialno delo, letnik 57 (2018), 1: 91.

Gostji urednici

LESKOŠEK, V. (MALI, J., &) – Socialno delo ob 100-letnici Univerze v Ljubljani, 3–4.

MALI, J. (& LESKOŠEK, V.) – Socialno delo ob 100-letnici Univerze v Ljubljani, 3–4.

